

The Amerikan Journal of Sociology Ocak 1947 sayısından

Geriye dönüp Baktığımızda

Sosyoloji

Behice Boran

Yurt ve Dünya, Mayıs 1941 sayısından

Halide Edip'in

Yeni Romanları

Behice Boran

TÜSTAV

Sosyolog
Behice Boran'ı
anlattılar,
yazdılar:

Pertev Naili Boratav

Rozet Avigdor

Kurtuluş Kayalı

Gencay Şaylan

Oğuz Oyan

Ercan Eyüboğlu

ve yine Boran için:

Adnan Cemgil

Erdal Atabek

Veysel Öngören

GÜN'ü
okuyor musunuz?

ŞİMDİ BÜTÜN BAYİLERDE.

BİLİM ve SANAT

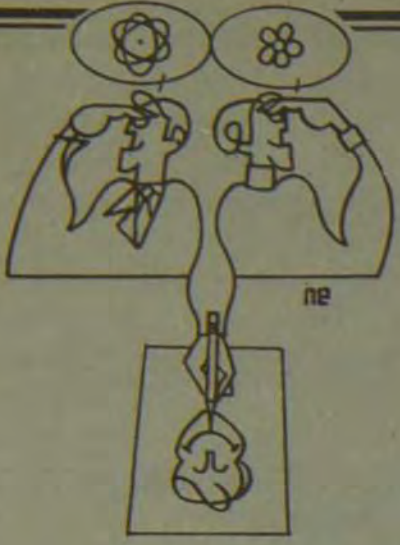
Sahibi
BİLSAN Basım-Yayın Ticaret
ve Sanayi A.Ş. Adına:
İLHAN ALKAN
Genel Yayın Yönetmeni
VARLIK ÖZMENEK
Genel Yayın Danışmanı
GÜNEY GÖNENÇ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
MAHMUT T. ÖNGÖREN

BU TARTIŞMA ARTIK BITMELİ. Bilim ve Sanat	4
GÜZ YAĞMURU BERKETTİR Dr. Erdal Atabek	6
SOSYOLOG BEHİCE BORAN'DA YÖNTEM Gencay Şaylan	8
SOSYOLOG BEHİCE BORAN Kurtuluş Kayalı	10
BEHİCE BORAN'IN FEODALİZM VE OSMANLI TOPLUM YAPISI TAHLİLLERİ Oğuz Oyan	14
"BEHİCE BORAN VE NİYAZİ BERKES TÜRK ÜNİVERSİTELERİNE YENİ BİR SOLUK GETİRMEK İSTİYORLARDI..." Pertev Naili Boratav/Ercan Eyüboğlu	17
"BİZ BEHİCE BORAN'IN, NİYAZİ BERKES'İN VE MUZAFFER ŞERİF'İN EN İYİ ÖĞRENCİLERİYDİK..." Rozet Avigdor (Rosette Coryell)/Ercan Eyüboğlu	20
"TÜRKİYE'NİN AYDINLARA EKMEK VE SU KADAR İHTİYACI VAR..." Haydar Kutlu/Duran Taştan	23
NELSON MANDELA'YA MEKTUP Dr. Mehmet Cemil Uğurlu	26
"TÜBİTAK DOSYASI KAPANMAMALIDIR" Refet Erim/B.S.	27
TÜBİTAK'TA Dr. HİKMET ÖZDEMİR'İN İŞİNE SON VERİLDİ	29
GERİYE DÖNÜP BAKTIĞIMIZDA SOSYOLOJİ Behice Boran/Çev. Raşit Kaya	30
BEHİCE BORAN'I DÜŞÜNÜRKEN Adnan Cemgil	37
BEHİCE BORAN İÇİN Veysel Öngören	37
HALİDE EDİB'İN YENİ ROMANLARI Dr. Behice S. Boran/Sadeleştiren Remzi İnanç	38
YURT VE DÜNYA DERGİSİ Remzi İnanç	39
YABANCILAŞMIŞ EMEK Alaattin Bilgi	41
BİLAR A.Ş.'NİN İSVEÇ'TEKİ ETKİNLİKLERİ Gürhan Uçkan	45
SANKARA'YA AĞIT Hıfzı Topuz	46
AVRUPA KONSEYİ'NDEN BARIŞÇILARA YEŞİL IŞIK Güney Dinç	48
ANAYURT VE OTELİ Dr. Güray-Caner Fidaner	50
SİHİRLİ KARELER (II) Dr. Ali Nesin	51
"CESARET, YAVRUM. ONLARA KENDİNİ AĞLARKEN GÖSTERME SAKIN" John Takman/Çev. Gürhan Uçkan	54
AKLA, BİLİME, BİLİNCE SALDIRI: ÇAĞDAŞ ŞAMANİZM Mazlum Beyhan	56
"ERRATUM OF THE ERRATA" Bilim ve Sanat	58

FOTOĞRAFLARIYLA: Ahmet Bülent, Gürhan Uçkan

Yazışma adresi: Sumer Sokak 36/1-A Kızılay-
ANKARA Tel: 230 59 45 Posta Çeki No: 12526-1
• İzmir Temsilcisi: Haluk DÖLENEKEN • İsveç
Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box: 38045 10064
Stockholm • F. Almanya Temsilcisi: Duran TAŞ-
TAN Alemannen Str. 1 404 Neuss • İsveç Tem-
silcisi: Hasan DEMİRCAN Postfach 56 5614
Sarmenstorf • İngiltere Temsilcisi: Mustafa YAŞA-
CAN 11 Nevill Rd. N 16/London • Kıbrıs Temsilci-
si: Sevgül ULUDAĞ 19 Necmi Alkiran Sk.
Lefkoşe/Kıbrıs • Dizgi: Yeşim, Tel: 117 57 52 • Say-
fa Düzeni: Erdal TAŞKESEN Tel: 230 58 52 •
Film: Arsu Ofset Tel: 229 76 92 • Baskı: Daily
News Ofset Tesisleri • Dağıtım: Hür Dağıtım Tel:
511-91 10 (10 Hat) Abone: Yıllık 4000 - Altı Aylık
2200.- TL. Avrupa Yıllık 40 DM - ABD (Uçakla) 30
Dolar. Avustralya 35 Avustralya Doları.

Baskı tarihi: 27.11.1987

Bilim ve Sanat

Elinizdeki sayı ile birlikte **Bilim ve Sanat** yayın yaşamındaki yedinci yılını da doldurmuş olacak. Yedi yıl bir dergi için az zaman değil; üstelik bu yedi yıl ülkemizde demokrasinin ana sorun haline dönüştüğü koşullarda yaşanmışsa. Bunun onurunu, sevincini dergimize ürünleriyle, emekleriyle katkıda bulunan yüzlerce dostumuzla ve vefakâr okuyucularımızla paylaşmak istiyoruz.

Dergimiz yayına hazırlandığı sırada henüz yapılmamış olan genel seçim sonuçlarıyla ilgili olarak bu sayımızda herhangi bir değerlendirme yapamıyoruz. Ancak bu günden şu kadarını söyleyebiliriz ki, sonuçlar ne olursa olsun demokrasinin hepimizin ortak emeğiyle, ortak çabasıyla boy atabileceği gerçeği değişmeyecek.

Bugün önümüzde demokratik rejimin inşası bakımından hepimizin emeğini, özverimini, çabalarını yoğunlaştırmamızı gerektiren önemli bir sorun duruyor: Düşünce ve örgütlenme özgürlüğünün önündeki en büyük engel olan 141, 142 ve 163. maddelerin kaldırılması.

Dergimiz yayın yaşamına adımını attığı ilk günden beri ülkemizde demokratik bir rejimin oluşturulmasının temel koşullarından birisinin bu maddelerin kaldırılması olduğunu savundu. Geriye dönüp de artık yedi cildi bulmuş olan dergi koleksiyonumuza bir göz atılacak olursa, bu konuda, imzaların ve argümanların çok değişik, ama vargının daima aynı olduğu pek çok yazı ile karşılaşılabilir.

Siyaset arenasında "yasak" levhaları durdukça bunların tartışma konusu edilmesi ve giderek birer birer aşılması kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye uzun süre partileri feshedilmiş siyasetçilerin üzerindeki "siyaset yasağı"nı tartışmıştır. Bu tartışma sırasında dünya görüşleri çok farklı olan kesimler arasında bir diyalogun oluşması, tutum birliğinin gerçekleşmesi demokratik rejim mücadelesinin olumlu hanesine eklenecek sonuçlar üretmiştir. Bu diyalog ve tutum birliği olmasaydı "siyaset yasağı" sürüp gidecek, bundan da demokrasi mücadelesi yara alacaktı.

Bu kez sıra dergimizin gündeminde yedi yıldır bu-

lunan, ama ülkemizin gündeminde Cumhuriyet tarihi boyunca yer alan bir yasağın tartışılmasına ve kaldırılmasına gelmiştir. Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni yasal olarak kurmak üzere iki siyasi liderin sürgünden ülkemize dönmeleri demokratikleşme sürecini bu keskin dönemeçle karşı karşıya bırakmıştır.

Artık bu dönemeç elbirliğiyle aşılmalı, ülkemizin tarihindeki en uzun süreli yasaklardan biri son bulmalıdır.

Siyaset arenasında "yasak" levhaları durdukça bunların tartışma konusu edilmesi ve giderek birer birer aşılması kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye uzun süre partileri feshedilmiş siyasetçilerin üzerindeki "siyaset yasağı"nı tartışmıştır. Bu tartışma sırasında dünya görüşleri çok farklı olan kesimler arasında bir diyalogun oluşması, tutum birliğinin gerçekleşmesi demokratik rejim mücadelesinin olumlu hanesine eklenecek sonuçlar üretmiştir.

Tartışılmakta olan konu, yirmi birinci yüzyılın eşğine geldiğimiz şu günlerde, işçi sınıfının, emekçi kesimlerin siyasal yaşamda kendi örgütleriyle yasal olarak yer alıp almayacakları sorunudur. Eğer ülkemizin siyasal yaşamında bu alanda var olan tikanıklık aşılsa, işçi sınıfının ve emekçi kesimlerin sosyalizmi savunan partisi (ya da partileri) hiçbir engelle karşılaşmadan yasal olarak faaliyet gösterebileceklerdir. Unutulmamalıdır ki bu tür partiler demokrasinin var olabilmesinin vaz geçilemez koşuludur. Çünkü sorun herhangi bir partinin yasal siyasal faaliyetinin engellenip engellenmemesiyle sınırlı bir sorun değildir. Sorun bir rejim sorunudur; demokratik rejimin bütününe, bütün kurum ve kurallarıyla işletilmesine ilişkindir.

Başka bir deyişle, işçi sınıfının partilerinin yasal faaliyeti konusunda zaaf gösteren, ama bunun dışında tüm kurum ve kurallarıyla tıkr tıkr işleyen bir

demokrasiden söz edilemez. Böylesine bir yasağın var olduğu koşullarda bu yasağı başka anti-demokratik uygulamaların izlememesi, bu yasağın ötesine varan yasak, baskı ve kısıtlamaların olmaması ve bunlardan toplumda çok geniş bir yelpazenin etkilenmemesi düşünülemez.

Demokratik bir rejimin oluşması için toplumun hiçbir vesayeti kabul etmemesi, kendi kararlarını kendisinin verebilmesi ve bunun tüm kanallarının açık olması zorunludur. Kanalların en önemlilerinden birisi olan parlamento ülkemizde de en üst siyasal organ olarak işlev görmek zorundadır. Toplumdaki tüm siyasal akımların özgürce faaliyet gösteremediği, her siyasal akımın parlamentoda gücü oranında temsil edilemediği koşullarda parlamentonun en üst organ olarak işlev görmesi ne kadar olanaklıdır? Yasakçı zihniyetin yalnızca komünist ve islâmcı akımın yasal olarak faaliyet göstermesi konusunda değil, parlamento üzerinde vesayet kurulmaya çalışılmasından, askeri darbelere kadar uzanan bir dizi uygulamada kendini ele vermemesi kaçınılmazdır.

Bugüne kadar gizlilik koşullarında çalışmak zorunda bırakılan, yalnızca sürgün koşullarında yaşama olanağı tanınan ve üstelik kendi tercihi olmayan bu durum nedeniyle de her fırsatta suçlanan bir partinin yasal çalışma olanağını elde etmesi siyasal yaşamımızı normalleştirecek, herşeyin açıkça tartışılmasına olanak verecektir. Toplumumuzun var olan tüm sıkıntılarının, sorunlarının kaynağı olarak bir "günah keçisi" örneği her fırsatta taşlanması alışkanlık haline getirilmiş bir siyasal akımın yasal çalışma olanağı bulması, sorunlarımızın, sıkıntılarımızın daha gerçekçi, daha uygar ve daha çağdaş bir biçimde tartışılmasına da olanak verecektir.

Öte yandan, siyasal yaşama gerçekçi bir biçimde bakabilen herkesin kabul edeceği gibi, yasaklara ve baskılara karşı ülkemizde kurtuluş savaşımızdan beri, üstelik ülkenin en eski partisi sıfatını da taşıyarak, Komünist Partisi var olmuştur. Böylesine bir sürekliliği kişilerin iradesiyle açıklamaya çalışmak olanaksızdır; bu dikkate alınması zorunlu olan nesnel bir gerçekliktir. Gerek dünya pratiği, gerekse hemen yanıbaşımızdaki Avrupa pratiği, demokratik bir rejimin oluşumunun ancak böyle bir nesnel gerçekliğin dikkate alınmasıyla olanaklı olabileceğini göstermiştir. Batı ülkelerinde komünist partilerinin yasal faaliyeti konusundaki tartışma yüzyılımızın başlarında yapılmış ve bitmiştir. Bu durum onların mükem-

mel ve eksiksiz bir demokrasiye sahip olduğunu göstermiyor; ama demokrasi için "yeterli" değil "gerekli" olan bir koşulun çoktan sağlanmış olduğunu ve bu alanda bizden çok ileri bir noktada bulunduklarını açıklıyor.

Şimdi biz yüzyılımızın sonlarına doğru bu tartışmayı yeniden yapıyoruz. En azından bu tartışmanın çağımıza yakışır bir tarzda yapılmasını beklemek doğaldır. Ancak ne yazık ki hâlâ bu tartışmayı soğuk savaş dönemlerine yakışan bir üslupla, tehditlerle, hezeyanlarla, saldırganlığa davetiye çıkararak ve hukuksal mekanizmaları etkilemeye çalışarak yürütenler bulunuyor.

Tartışma yanlış bir zemine çekilerek, TBKP'nin görüşlerinin tartışılması gündeme getiriliyor. TBKP'nin Sovyetler Birliği'nin "beşinci kolu" olduğu, onun "direktifleri altında çalıştığı" gibi, ancak barışı ve yumuşamayı sindirememiş olan, çağımıza başka türlü bakmayı daha baştan reddeden insanların başvurabileceği bir tez gündeme getiriliyor.

Oysa sorun TBKP'nin görüşlerinin tartışılmasını gerektiren bir sorun değildir. Sorun TBKP'nin ya da benzer başka partilerin görüşlerinin de açıkça tartışılabileceği demokratik bir rejimin oluşturulması ile ilgilidir. 141, 142 ve 163 maddelerin kaldırılmasına ilişkin bir tartışmada, henüz birinci ağızdan açıkça duyma olanağını çok kısıtlı bulduğumuz TBKP görüşleri tartışılıyorsa ve hele bu görüşlerin açıkça yanıtlanması olanağı da yoksa, bu ancak 141 ve 142. maddelerin neden kalkması gerektiğini bir kez daha açıklayabilir.

Bugüne kadar gizlilik koşullarında çalışmak zorunda bırakılan, yalnızca sürgün koşullarında yaşama olanağı tanınan ve üstelik kendi tercihi olmayan bu durum nedeniyle de her fırsatta suçlanan bir partinin yasal çalışma olanağını elde etmesi siyasal yaşamımızı normalleştirecek, herşeyin açıkça tartışılmasına olanak verecektir. Toplumumuzun var olan tüm sıkıntılarının, sorunlarının kaynağı olarak bir "günah keçisi" örneği her fırsatta taşlanması alışkanlık haline getirilmiş bir siyasal akımın yasal çalışma olanağı bulması, sorunlarımızın, sıkıntılarımızın daha gerçekçi, daha uygar ve daha çağdaş bir biçimde tartışılmasına da olanak verecektir.

Türkiye bu adımı atmalıdır, atmak zorundadır. Bugüne kadar sürdürülen bu tartışma artık bitmelidir.

Komünist ve islâmcı siyasal akımlara yasal çalışma olanağının tanınması, yurtdışında yaşamak zorunda bırakılan siyasal göçmenlerin yurda dönmelerinin sağlanması ve İnsan Hakları Derneği'nin başlatmış olduğu "Genel Af İçin ve Ölüm Cezasına Karşı Kampanya"nın içerdiği taleplerin karşılanması Türkiye'ye dünya ülkeleri arasında yalnızca itibar kazandıracaktır.

İtibar sorunu, genel seçimlerden sonra oluşacak yeni Parlamentonun da sorunudur.

Sevgiyle... Dostlukla...

Güz Yağmuru Bereketir

Dr. Erdal Atabek

Behice Boran'ın cenazesinin arkasında yürüyoruz. Önümüz insan, arkamız insan. Gençler, yaşlılar, çocuklar, binlerce, binlerce insan. Topluluktan alkışlar yükseliyor. Alkış, alkış. Yanımda yürüyen tanımadığım birisi "ne güzel düşünmüş bu alkış olayı" diyor. Ben de "ne güzel düşünmüş" diyorum. Sessiz, yaşlı bir topluluk değil bu. Konuşan, birbirine tanıdık tanıdık bakan, birbirine sevgiyle, saygıyla bakan bir topluluk. Yürüyüşünün eylem olduğunu bilen. Behice Boran, Brüksel'de öldü. Behice Boran, İstanbul'da toprağa veriliyordu. Behice Boran, bu sokaklarda yürümüştü, bu alanlarda konuşmuştu, bu dili konuşmuştu, bu ülkenin yemekleriyle büyümüştü, bu ülkenin türkülerini söylemişti (ne yazık, onu türkü söylerken hiç dinlemedim), bu ülke onun ülkesiydi.

Şimdi buradaydı, ama ben biliyorum, o hep burada oldu. Brüksel'deyken de buradaydı, oralarda hep burada oldu.

Buradayken de oralardaydı. Şili'deydi. Arjantin'deydi. Fransa'daydı. Almanya'daydı. Sovyetler Birliği'deydi. Çin'deydi. Her yerdeydi. Bütün dünyadaydı. Tarihteydi. Coğrafyadaydı. Felsefedeydi. Sosyolojideydi. Biyolojideydi. Resimdeydi. Şiirdeydi. Tiyotrodaydı. Sinemadaydı. Her yerdeydi. Her şeydeydi.

Onu "büyük" yapan bunlardan başka bir şeydir. Onu "büyük" yapan, yaşadıklarını "neden yaşadığını bilmesi" dir. "Neyi seçtiğini bilmesi"dir. "Seçtiğine sahip çıkmayı bilmesi"dir. "Sahip çıktığına hiç ihanet etmemeyi bilmesi"dir. Bütün bunları bir ömür boyu eksiksiz sürdürebilmek öyle güçtür ki. Büyümek de kolay mı?

Bilmek. Seçmek. Yaşamak. İnsan böyle de tanımlanabilir.

Yurdunda kalsaydı hapiste olacaktı. Vatandaşlıktan atılmıştı. Ancak öldükten sonra yurduna gelebilmişti. Büyük Millet Meclisi'nde saygı töreni yapılmıştı.

Bu çelişkiyi de yaşamıştık. Ama, aynı günlerde kaç çelişkiyi yaşıyorduk?

Aynı günlerde, Atatürk Barış Ödülü veriliyordu. Atatürk Barış Ödülünü Türkiye Cumhurbaşkanı, Federal Almanya Cumhurbaşkanı'na veriyordu. Federal Almanya Cumhurbaşkanı'nın ödül töreninde insan haklarına ilişkin sözleri bazı çevrelerin hoşuna gitmemişti.

TRT, Atatürk Barış Ödülüyle ilgili yayınlar yapıyordu. TRT, Behice Boran'ın barışçılığına ilişkin yayın yapıyordu.

Behice Boran, barış için çok emek vermiş, çok acı çekmişti.

Behice Boran, Barışseverler Cemiyeti'nin kurucularındandı. Bu Cemiyet, Türkiye'nin Kore savaşına katılmaması için zamanın milletvekillerine bir mektup göndermişti. Bu

eylemi suç sayılmış, Cemiyet kapatılmış, yöneticileri tutuklanmıştı.

Behice Boran da tutuklanmış, hapse atılmıştı. Uzun süre de hapiste kalmıştı.

Bu olayı Barış Derneği davasından yargılandığımız mahkemede sanık sırasında bir kez daha dinlemiştim. Olay, Barış Derneği davasının delilleri arasında sayılıyor, suçlanmamız için sayılıp dökülen nedenlerden birini oluşturuyordu.

"Ülkemde barışı savunmak ne zahmetli işmiş" diye düşünmüştüm.

Kore savaşının üstünden yıllar geçmişti.

Kore savaşının anıları, zaman zaman rastladığım büfelerin üstünde yazılı "Kore Gazisi" büfe sahibiyle, adı unutulup "Koreli" diye çağılan Kore savaşına katılmış vatandaşların sınırında kalmıştı.

Amerika Birleşik Devletleri Kore'den sonra Vietnam'da, Küba'da, Nikaragua'da savaşmış, bugünlerde Körfez'le uğraşıyordu. Onun işi bitmezdi, dünya büyüktü.

Dünya büyüktü ama, jet uçakları da hızlıydı.

Amerika'dan kalkan jet uçakları Türkiye'ye geliyor, F-16 filomuzu oluşturuyordu. Burada da F-16'ların yapımına başlanmıştı. Bunun için özel bir tören yapılıyor, bu törende uçak firması olan General Dynamics'in temsilcisi de konuşuyordu.

General Dynamics mi? Biz bu adı daha önce duymamış mıydık?

Sahi, duymuştuk. Bu şirketin dünyanın her yanında rüşvet verdiği iddia edilmişti. Öyle ya, bu şirketti sözü geçen. Bizim bileceğimiz falan yoktu ya, Amerikan Kongresi bir tahkikat açmıştı galiba. Bu F-16'ların dünyadaki satışlarında, şirketin rüşvet verdiği iddiası incelenmiş, bir çok yerde doğru da çıkmıştı. Türkiye'de de konu epey dalgalanmış, ama bizde böyle şeyler olmadığı sonucuna varılmıştı. General Dynamics şirketi, dünyanın her yanında bu uçakların satışı için rüşvet vermişti, ama Türkiye'de vermemişti. Vermemişti, çünkü Türkiye'de rüşvet alacak kimse olmamıştı. Olmamıştı, çünkü olmazdı. Bu da bu kadardı.

Olayı anımsıyorum, çünkü biz o zaman C-16'da yatıyorduk. C-16, Sağmalcılar Cezaevinde bir koğuştı. Barış Derneği davasında tutuklu yatıyorduk.

Gazetelerde F-16 konusundaki tartışmaları okumuştum da gülmüştüm. "Ne garip" demiştim, "böylesine raslandı, ya uçakların sembolü C-16 olsaydı da, koğuşun adı F-16 olsaydı?". Mektuplarımız "F-16 koğuşu" diye gelirdi.

Neyse ki öyle olmadı. Biz C-16'da yattık. F-16'lar da göklerde uçtu.

Behice Boran'ın arkasında yürürken bunlar da geldi aklıma.

Aklıma geldi ya, sözünü etmedim. Oysa yanımda iki C-16'lı daha yürüyordu: Aykut Göker'le Niyazi Dalyancı. Bu F-16'ların bir de adı varmış: "Savaşan Şahin."

Ekranda uçan F-16'lara bakıyorum, bu ada yakışıyorlar. Amerikalıların böyle tuhaf huyları vardır. Uçaklara, tanklara, bombalara böyle isimler takarlar.

Hiroşima'ya atılan bombanın adı da "Little Boy" değil miydi? Onu "küçük çocuk" değil de "bacaksız" gibi filan çevirmeli. Ama, bu "bacaksız" Hiroşima'yı yok ederek "atom çağı"nı başlatmıştı. Nagasaki'ye atılan bombanın adı da "Fat Man" dı, "şişko".

Pershing füzeleri de adını bir Amerikan generalinden alıyormuş. General Pershing Kızılderilileri yok eden bir birliğin komutanıymış, "en iyi kızıl derili, ölü bir kızıl derilidir" sözü de onunmuş.

Bu "şahin" sözü de, siyasal sözlükte "savaş yanlıları" anlamına gelmiyor mu? Şahinler, savaş yanlıları, işlerin sertlikle çözümünü isteyenler. Karşıtı da güvercinlerdir, savaş yanlısı olmayanlar, işlerin görüşmelerle çözümünü isteyenler.

Güvercin barışın simgesi. Picasso'nun Dünya Barış Kongresi için çizdiği "güvercin" bütün dünyada barışın simgesi olmuş.

Güvercin, kumru bizde de çok sevilen kuşlardır. İyiliği, bereketi, uğuru simgeleyen hayvanlar.

Savaşla barışı simgeleyen kanatlılar da vardır kültürümüzde: Kartallarla leylekler.

Kartallarla leylekler savaşı gökyüzünde başlayınca aşağıda toplanan halk ilgiyle, üzüntüyle seyreder. Ben de bir kaç kez görmüştüm. İnsanlar hep leyleklerden yanadırlar. Bizim toplumumuz leylekleri çok sever. Evinin bacasına leylek konan aile sevinir. Bu olay uğur sayılır. Leyleğe dokunulmaz, leylekler korunur. Gelişlerine sevinilir, gidişlerine üzüntü duyulur.

(Bir leyleğin göçü gibi mi gitmişti Behice Boran?)

Kartallarla leylekler savaşını hep kartallar kazanacak sanılır. Öyle ya, kartalın bir kavgayı kazanmak için gerekli her şeyi vardır. Sivri gagası, güçlü kanatları, yakalamaya

alışık pençeleri. Leyleğinse uzun gagası kavga etmeye uygun değildir. Uzun bacaklarının ucundaki ayakları da konmaya yarar, pençe bile sayılmaz.

Ama kavga çıkınca leylekler kaçmaz, iki taraf da birbirine girer. Aşağıda biriken halk üzüntüyle gökyüzüne bakar. Bazen yaralı bir leylek yere düşer. Hemen kucaklanır, yarası temizlenir, kapalı bir yere alınır, dinlendirilir. Gene gözler yukarıya çevrilir.

Ben kartalların kazandığını da gördüm, leyleklerin kazandığını da. Leyleklerin o umulmadık zaferini gördüm. Baştan kaybediyor gibiydiler. Tüpleri havada uçuyordu. Ama, öyle canla başla dövüşüyorlardı ki. Onların dövüşünü haklı buluyorduk. Leylekler kavgacı değildir. Onlar bir yere gitmek için uçuyorlardı. Kartallar onlara saldırmıştı. Biz öyle düşünüyorduk. Onun için de saldırgan kartalların dövüşü kazanmamalarını istiyorduk. Kavganın bir noktasında kartallar durakladılar. Bir, ikisi geriye uçmaya başladı. Arkadan, bütün kartallar kaçmaya başladı. Kartallar kaçtılar. Leylekler kazanmıştı.

Aşağıda birikmiş halktan bir sevinç çığlığı kopmuştu. Herkes bağırıyor, alkışlıyordu. Bizim halkımız barışçıdır. Barışçıdır ve onurlu bir halktır. O anda bunları sezdiğimi şimdi daha iyi anlıyorum.

Leyleklerin kazanması uğur olarak karşılandı. "Bu yıl bereketli olacak" dendi. "Bu yıl dirlik düzenlik olacak" dendi. Yıl kaçtı, anımsamıyorum.

Keşke bir "leylek bayramı"mız olsaydı.

"Leylek Bayramı"mız olsaydı da, uçurtmasını kapan çocuk koşsaydı, yemeğini alan aile gelseydi, genç kızlar sallancalarda sallansaydı, gökyüzüyle yeryüzü birbirini kucaklasaydı.

Savaşan dünyada leyleklere yer yok, uçurtmalara da.

Savaşan dünya, uçakların, tankların, füzelerin, bombaların dünyasıdır.

Savaşan dünya, ölümlerin, yaralanmaların, sakatlıkların, toplanan denklemin, ayrılan ailelerin dünyasıdır.

Savaşan dünya, çıkarların, tatlı kârların, yağmalanan ürünlerin, paylaşılan ülkelerin, kapı arkası pazarlıkların dünyasıdır.

Savaşan dünyü, borsaların, tahvillerin, senetlerin, altınların dolarların, markların, aldım-sattımların, sende ne varların, paran kadar konuşların dünyasıdır.

Savaşan dünyada leyleklere yer yok, uçurtmalara da. Behice Boran'ın arkasında yürüyoruz.

Şişli camiinden bu mezarlığa kaç kez yürüdük.

Bizi bir araya hep ölümler mi getirecek?

Yok canım. Yanılıyorsun.

Bizi bir araya getirenin ölümler olduğunu mu sanıyorsun?

Yanılıyorsun.

Bizi bir araya getiren hayattır.

Kimin öldüğünü sanıyorsun sevgili dostum?

Kimmiş ölen?

İşte, Cavit Orhan Tütengil.

İşte, Orhan Apaydın.

Kim ölmüş, hangisi ölmüş, ben ortada ölen falan görmüyorum.

Biz, Behice Boran'ın arkasında yürüyoruz.

Biz, Behice Boran'ın arkasında.....

Biz, Behice Boran'ın

Biz Behice

Biz

Sosyolog Behice Boran'da Yöntem

Gencay Şayan

Bilimsel araştırmalarda yöntemin belirleyici bir konuma sahip olduğu ya da bir başka deyişle bilim kavramı ile yöntem kavramı arasında bir iç içe geçmişliğin var olduğu bilinmektedir. Bilimin her dalında bilgi üretimi, kuramlaştırma ve daha genel düzeyde açıklama bir bakıma yöntem sorunu sayılabilir. 20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan büyük bilimsel gelişme, fizik bilimi dalında doğanın temel sırlarının ortaya çıkması bilimsel araştırma yöntemleri ve bilim felsefesi dalında büyük atılımlarla atbaşı gitmiştir.

Katı, metafizik nedensellik anlayışının yıkılması, olasılık kuramının bilim felsefesinde merkezi bir yer işgal etmesi ve bilginin kaynağının gözlem olması sözü edilen atılımın çeşitli yönlerini belirlemektedir. Bununla beraber bilgi üretiminin tek kaynağı olan gözlemi (deneyimi de kapsayacak şekilde) pozitivist ya da neo-pozitivist bilim felsefesinin tanımladığı gibi tanımlamak gerekmektedir. Bilgi üretimi amaçsız değildir, bilim de amaçsız ve tarafsız değildir. Daha açık bir deyişle bilgi edinmenin tek yolu olan gözlem önceden belirlenmiş bir hipotez temeli üzerinde yapılan bir işlemdir. Yani araştırmacı eldeki mevcut bilgiler çerçevesinde oluşturduğu hipotezi gözlem yolu ile topladığı bilgilerle test etmekte ve hipotez kurama dönüşmektedir. Kuram ise bir genelleşmiş önermeden başka bir şey değildir.

TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARI

Behice Boran'ın 1945 yılında yayınlanan **Toplumsal Yapı Araştırmaları** kitabı Türkiye'de yapılan toplum bilim çalışmaları arasında ağırlıklı ve öncü bir konuma sahiptir. Boran bu çalışmasında Manisa'da 13 köylük bir alan incelemesi yapmış; iki ayrı köy tipinde toplumsal yapının farklılaşmasını araştırmıştır. Boran'ın ayrımı dağ

ve ova köyleridir. 8 ova ve 5 dağ köyünde yapılan incelemelerle bu iki kategori köy arasında ortaya çıkan toplumsal yapı farklılaşması incelenip kuramlaştırılmıştır. Böylece toplumsal yapı, değişim ve farklılaşma konusunda Türk sosyal biliminin geçerliliğini hâlâ koruyan öncü çalışması ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın yöntemine bakıldığında ilk olarak şu ilgi çekici saptamanın yapıldığı görülmektedir:

"Müesseseler insan münasebetleri sistemleridir, insan münasebetleri ise, hangi cemiyette, hangi mekân ve zaman şartları altında olursa olsun, daima iki çeşide irca edilebilirler:

ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ FELSEFE ENSTİTÜSÜ SOSYOLOJİ SERİSİ 3

TOPLUMSAL YAPI ARAŞTIRMALARI

(İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki)

Yazar:

Dr. Behice Südik BORAN

Akarsu Dili ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü

TÜRK TARİH ENSTİTÜSÜ BASIMEVİ - ANKARA 1945

1- Cemiyet tabiat çevresi münasebetinin insanlar arasında doğurduğu münasebetler sistemi, 2- Doğrudan doğruya cemiyet tabiat münasebetinden doğmayan insanlar arası münasebetler sistemi. Birincisi, insanın tabiatı kendi ihtiyaçlarının tatmini yolunda işletmesinden insanlar arasında doğan münasebetlerdir; ikincisi de, tabiatı işletme faaliyetlerinden ayrı, ama bu faaliyetlerle dolayısıyla il-

gili olarak, diğer sosyal amillerle girilen insan münasebetleri sistemini ifade eder. Bu iki münasebetler sistemi, birlikte bir cemiyet yapısı teşkil ettiklerinden birbirlerinden müstakil değildir... Bu iki çeşit münasebetler sisteminin birbirleriyle bağlantı derecesi bir mesele olarak karşımıza çıkıyor. Sosyal olgular arasındaki ikili münasebetler meselesinin ve sosyal değişim sürecinin ne olduğu meselesinin düğüm noktası, merkezi buradadır."

Görüldüğü gibi Boran kitabının başında araştıracağı, üzerinde gözlem yapacağı hipotez için temel hareket noktasını belirlemiş bulunmaktadır. Bilgi ya da bilim rastgele ortaya çıkan bir süreç değildir. Yukarıda da değinildiği gibi bilim taraflıdır ve bu taraflılık araştırmacının hipotezi belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Boran'ın deyimiyile, "İlme uygunluğun veya aykırılığın mihengi, verilen hükmün yapılan tefrikin olayların kendisinden olan şartlara, vasıflara dayanıp dayanmadığıdır. Eğer değer biçerken verdiğimiz hüküm, olayların şartlarına, vasıflarına uygunsa, gerçeğin bir ifadesidir ve bunun için de ilmidir." Kısaca vurgulamak gerekirse bir hipoteze dayanarak gözlem yoluyla elde edilen bilgi ya da kuramın doğruluğunun ya da bilimselliğinin tek ölçüsü gerçeklere uygunluktur. Yaşanan gerçeğe uygunluğu saptanan hipotez de kurama dönüşmektedir.

Bilim için tek ölçüt gerçek ile uyumluluktur. Bu anlamda doğayı açıklayan bilim dalları ile doğanın, evrenin bir parçası olan toplumu açıklayan bilgi dalları arasında bir fark olmaması gerekir. Boran'ın da sözü edilen noktayı vurguladığı ve bilimin tekli yapısından yana bir tavır aldığı açıkça görülmektedir. Bir başka deyişle Boran için toplumu açıklayan bilim dallarının doğayı açıklayan bilim dallarından temel yöntem açısından farkı yoktur. Bütün bilim dallarında

"doğruluğu" belirleyen tek ölçüt gerçekle uyumluluktur.

KIR SOSYOLOJİSİ

Önceden saptanmış hipotez çerçevesinde bilgi toplama, gözlem yapma, deneye girme bir bakıma planlı bir çalışmadır. Araştırmacı neyi araştırdığını neyi gözleyeceğini önceden saptamış bulunmaktadır. Başka türlü bilgi ya da kuram üretmenin olanağı yoktur. Rastgele bir gözlem sonunda elde edilen bilgi kuramsal yani belli bir genelleme düzeyi olan açıklamalara temel olamaz. Rastgele bir gözlem ile elde edilen bilgi ancak bir hipotez formülasyonuna neden olabilir.

Boran, sözü edilen kırsal alan çalışmasında da bilgi toplamaya üç temel kabulle girmiştir. Başka bir deyişle hipotezinin temel bir parçası olarak bilgi toplamanın hangi alanlara yönelmesi gerektiğini önceden belirlemiştir. Bu çerçeveye içerisinde Boran konuyu şöyle tanımlamaktadır:

"Araştırmamızın başında verilmiş olarak alacağımız üç çeşit olgu vardır: 1- Belirli zaman ve mekân şartları altında yaşayan, sınırları, cemiyet ve keyfiyeti belirli bir nüfus topluluğu, yani demoğrafik şartlar; 2- bu nüfus biriminin kendi hayat ihtiyaçları için işlettiği, faydalandığı tabii kaynaklar ve üzerinde oturduğu toprak parçasının coğrafi şartları; 3- bu nüfus topluluğunun bu tabiat kaynaklarını işletmekte, çevresinin tabii imkânlarından faydalanmakta kullandığı vasıtalar, yani teknolojik durum. Araştırmada yapılacak ilk iş bu üç çeşit olayı tespit, tasvir ve tahlil etmektir. Sonra, bu belirli nüfus biriminin, bu belirli kaynakları elindeki vasıtalarla işletmesi sırasında meydana gelen iştihsal, iş organizasyonunu belirtmek icabeder... Bundan sonra nüfusun ayrıldığı başlıca farklılaşmış bilimler-sosyal tabakalar-ele alınabilir. Diğer sosyal müesseseler ve sosyal değerler ancak bu esas tabakaların çerçevesine göre mütalaa edilebilir, zira, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, bunlar sosyal tabakadan sosyal tabakaya az veya çok değişmeler gösterir."

Yukardaki alıntıda da açıkça görüldüğü gibi toplumsal yapı araştırmaları çalışması ayrıntılı olarak belirlenmiş bir hipotezler temelinden

hareket etmektedir. Boran'ın belirlediği kır sosyolojisi çalışma metodolojisinin, kendinden sonra gelen sosyal bilimcileri etkilediği ve daha genç kuşak sosyal bilimciler içinde aynı metodolojiyi izleyen çok önemli bilim adamlarının ortaya çıktığı söylenebilir. Boran yukarıda da değinildiği gibi bu çalışmasında belirlediği metodolojik çerçeve ile Türk toplum bilimcileri arasında öncü ve klasik bir konum almıştır.

BÜTÜNSELLİK

Toplum bir bütündür ve bu bütüne özgü koşullar, süreçler ve değişkenler toplumsal bütünün bütün parçalarını etkilemektedirler. Bu nedenle de bir toplum bilimci incelediği alan ya da birimin bir toplumsal bütünün parçası olduğunu unutmamak zorundadır. Boran çalışmasının yöntemle ilgili bölümünde bu konuda şunları demektedir.

"Buraya kadar söylediklerimizin en can alıcı noktasını hülâsa edivermek icabederse diyebiliriz ki tetkik konusu olarak ele aldığımız sosyal bilimler hem mekân, hem zaman münasebetiyle daha büyük bir bütünün parçalarıdır. Tetkik birimi, daima ilgil olduğu diğer olaylarla birlikte, bir münasebetler sistemi içinde ele alınmalıdır... Bu hüküm bütün araştırma problemleri için doğrudur, tetkik birimimiz ister bir köy topluluğunun sosyal olsun, isterse belirli yaşlar arasındaki

genç neslin ahlâk ve sanat değerleri üzerinde olsun."

Görüldüğü gibi toplumsal olayların açıklanmasının toplumsal bütünlük içinde yapılabileceği, bütünlük gözden kaçırıldığı zaman yapılacak açıklamaların yetersiz olacağı kesinlikle ortaya konmuş bulunmaktadır. Boran'ın bu yaklaşımı günümüzün modern toplum bilimi için de geçerli olan yaklaşımla çakışmaktadır. Topluma özgü makro kuramlar ya da toplumun bütünü için geçerli olan süreçler ile gözleme dayanan bilgi toplama biçimini, bir başka deyişle "alan araştırmalarını" bütünleştirmek gerekmektedir. Boran'ın bir sosyolog olarak önemi ve yaptığı çalışmanın klasik bir konum kazanması belki de esas olarak bu noktadan kaynaklanmaktadır. Boran, Türkiye'ye egemen Durkheim sosyolojisinin görüşüne uygun olarak alan araştırmalarını küçümsemek ya da reddetmek eğilimine kesinlikle karşı çıkmıştır. Toplumla ilgili gerçek ve tutarlı bilgi toplamanın tek yolu alan araştırmasıdır. Ancak alan araştırmasının rastgele gözlemlerle elde edilen ve aralarındaki ilişkiler belirlenmeyen bir bilgi yığınının ortaya çıkmasına yol açmaması gerekir. Bunu sağlamanın tek yolu incelenen alanın bütün ile ilişkilerini belirleyen kabullerden hareketle hipotez inşa edilmesidir. **Toplumsal Yapı Araştırmaları**'nda yapılan da budur, bir sosyal bilimci ve sosyolog olarak Boran'ın yadsınamaz önemi de buradan kaynaklanmaktadır. □

125 02 56

Bizim Tiyatro

Bizim Tiyatro AST'ta

Kurgulayan ve Yöneten
Zafer Diper
Yazınsal Danışman
Şükran Kurdakul
Sahne Düzenlemesi
Bora Karabulut
Işıklama
Ali Doğan Timur
Yönetmen Yardımcısı
Nazan Şengül
Mürsel Yayla

Sosyolog Behice Boran

Düşüncesini dümdüz söyleyen insana, Sayın Sadık Aldoğan'a

Kurtuluş Kayalı^(*)

1940'lı yılların sosyoloji çalışmaları yeterince anlaşılmadığından bilimsel anlamda ve Türkiye'yi anlamaya dönük olarak kullanılmamış önemli bir miras görünümündedir. Bu miras bilimin evrensel niteliği üzerinde ısrardır. Bu miras ırkçı şoven önyargılara karşı mücadele geleneğidir. Bu miras Türkiye'nin somut sorunlarına karşı duyarlılıktır. Bu miras sorunlara bütünsel olarak bakma gerekliliğidir. Bu miras özellikle 1938-1950 arası siyasal iktidarı konusunda eleştirel bir tavidir. Bu miras Kemalizmi olumlu olarak değerlendirse bile, toplum sorunlarına nesnel bakmaya çalışma denemesidir.

1940'LARIN TÜRKİYESİ VE DÖRT ÖĞRETİM ÜYESİ

Behice Boran'ın da aralarında bulunduğu dört öğretim üyesi 1940'lı yılların Türkiye'sinde bilimsel alanda yeni bir gelişmenin habercisi olmuşlardır. Dört öğretim üyesinin bilimsel çalışmaları kimi yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bunlara karşı tepki bilimsel mahiyetteki çalışmalarından ziyade Türkiye'nin somut sorunlarına ilişkin yayınlarından kaynaklanmıştır. Sözü edilen yayınlar tepki yaratmıştır. Dört öğretim üyesinin iktidar tarafından korunduğu ve kollandığı şeklinde iddialar en yoğun olarak Kenan Öner -Hasan Ali Yücel davası vesilesiyle gündeme gelmiştir. Dört öğretim üyesinin tasfiyesi Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçmesinden sonra 1948 Temmuz'unda gerçekleş-

miştir.

Ülkenin siyasal gelişimine duyarlı ehli üniversite ortamı dolayısıyla tasfiye konusu fazla ilgi çekmemiştir. Türkiye'de bu dönemin yeterince incelenmemesinin nedenleri vardır. Birincisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin olumlu olarak nitelenen iki icraatı o döneme yakın bir zamanın ürünüdür. Köy Enstitüleri ve radikal toprak reformu girişimi o sıralarda gündemdedir. Sözü edilen iki uygulama Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasetinin sorgulanmasını engellemiştir. İkincisi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasetinin sorgulanmasından çok siyasal gelişim parti içi iktidarın değişimi olarak algılanmıştır. Behice Boran da olayı bu şekilde değerlendirmektedir. Üçüncüsü de daha sonra ülkemizde liberal, çağdaş ve demokrat gibi sıfatlarla anılan bilim adamlarının tasfiyesinin gerçekleşmesinde katkıları vardır. Konunun deşelenmesi ister istemez onları rahatsız edecek- tir. Bu dört öğretim üyesinin çalış-

maları yeterince ne kelime, yüzeysel olarak bile günümüze yansıtılmamıştır. Dört öğretim üyesinin çalışmalarının niteliği üzerinde durulmak gereği duyulmamıştır. Halbuki bunların çalışmalarının Türkiye'de sosyal bilimlerin gelişiminde kritik önemleri vardır. Bu önem gerektirdiği ciddiyetle değerlendirilmelidir.

DÖRT ÖĞRETİM ÜYESİ VE YENİ BİR AKADEMİK ATMOSFER

Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes, Behice Boran ve Pertev Naili Boratav 1930'lu yılların sonunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde doçent olarak göreve başlamışlardır. Göreve başladıklarından kısa bir süre sonra yeni bir akademik atmosfer oluşmuştur. O sıralarda farkın belirginleşmesi kimi önemli nitelermeler yapılmasına yol açmıştır. Tarih doçenti Osman Turan yayınlanan yapıtında ve Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer Ankara Üniversitesi Rektörlüğü ve Danıştaya yazdığı dilekçelerde sosyoloji okutulan diğer yükseköğretim kurumlarında öğrenci olaylarının çıkmamasının sosyoloji eğitimiyle ilişkili nedenlerle açıklanmaması gerektiğini öne sürmüştür. Hirsch de üniversite anılarında Türkiye'de 1940'lı yıllarda sosyolojinin komünizmle eşanlamlı olarak algılandığını belirtmiştir. Bu iki nitelme Türkiye'de sosyoloji öğretiminde bir yeniliğin, bir farklılığın göstergesi olarak anlaşılmış, algılanmıştır. Dört öğretim üyesinin farklılığı sadece kendi bilim dallarına ilişkin nedenlerden kaynaklanmamıştır. Bunun altı çizilmelidir. Bu insanların sorun olması genelde bilim anlayışlarının işledikleri somut konuya yansımalarından kaynaklanmıştır.

Foto: Ahmet Bülent

BİLİMİN EVRENSELLİĞİ VE "MİLLÎ İLİM" ANLAYIŞI

Bu bilim adamları akademik çalışmalarını yurt dışında yapmışlardır. Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes ve Behice Boran ilk akademik çalışmalarını Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirmişlerdir. Pertev Naili Boratav da bir süre Almanya'da bilimsel çalışmalarda bulunmuştur. Bunların yurt dışında çalışmaları bilimin beynelmilel niteliği hakkındaki düşüncelerini daha bir net, daha bir açıklıkla ifade etmelerine sebep olmuştur. Beynelmilel bilim konusunda ısrarlıdırlar. Muzaffer Şerif Başoğlu yazdığı "İlimde Gelişmemizin Reel Şartları" başlıklı, bugün de önemli ölçüde geçerlilik taşıyan makalesinde bilimde gelişmemizin uluslararası bilim âleminin ölçütleriyle değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı makalede "Gayemiz medenî bir dünya memleketi olarak ilim dünyası kervanına katılmak, onunla birlikte gelişmek ve eninde sonunda, ona, bizim çalışmalarımızla da, hissemize düşen ilâveleri yapmaktır. Bu gaye göz önünde tutulunca, realist bir görüşle, yolun henüz başında olduğumuzu kabul etmemiz

lazımdır."⁽¹⁾ saptamasını yapmakta- dir. Cumhuriyet ile beraber geçmişin softa zihniyetinden kurtulmakla önemli bir mesafe katedildiği fakat bilimde evrensellik gereği ve Türkiye'de bilimsel gelişmenin daha başlangıç evresinde bulunduğu saptaması o zaman için önemli ve kayıtsız kalmamayacak bir saptamadır.

Bu saptamanın somut uzantıları karşısında hırçın eleştiri başlamıştır. Bu eleştirilerin olması o dönem için doğaldır. Çünkü 1930'lu yıllar Türk Tarih tezinin ve Güneş Dil teorisinin revaçta olduğu yıllardır. Dünya ve Türk tarihine ilişkin yepyeni ve gerçek doğruların Türkiye'de keşfedildiğine dair inançların yaygın olarak yaşandığı yıllardır. Özellikle tarihin önemsenmesi ve büyük amaçlar için Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulması söz konusudur. "Millî ilim" anlayışının yaygın olduğu bir dönemde, bilimin evrensel niteliğinin altının çizilmesi, sadece sosyoloji ve sosyal psikoloji eğitimi açısından değil, genelde bilim anlayışı açısından da bir farklılığın işaretidir. O sıralarda Behice Boran'ın belirttikleri farklılığı somutlaştırmaktadır: "Bu yazıda batı Anadolu'daki iki köy çeşidinden bahsediliyor, ama bu tetkik,

umumiyetle anlaşıldığı şekilde bir 'köy tetkiki' değildir. İncelemek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayat şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problem- dir. Bu problem köy için de, şehir için de, Türkiye için olduğu kadar Amerika ve Çin için de varittir.⁽²⁾ O dönemde devlet desteğiyle akademik görüntülü ırkçı yayınlar yaptırılmaktadır. Evrensel bilim konusunda ısrarın tepkiye yol açması doğaldır. Türkiye'de şimdiye değin sözü edilen grup dışında bilimde evrensel- liğin altı böylesine ısrarlı olarak çizilmemiş ve uluslar arası düzeyde akademik çalışma yapma heyecanı duyulmamıştır.

SOMUT SORUNLARA DUYARLILIK

Bu dört öğretim üyesi Türkiye'nin somut sorunlarına karşı da duyarlıdırlar. Millî ilim anlayışı karşısında suskun kalmayıp, sadece bilimde evrenselliliğin altını çizmekle yetinmeyip, millî ilim anlayışının ne ölçüde bilim dışı olduğunu göstermeye çalışmaları bundandır. Bu nedenle de, genelde ırkçılık özel olarak da Türkiye'deki ırkçılık hakkındaki düşüncelerini somut olarak göstermişlerdir. Muzaffer Şerif Başoğlu İrk Psikolojisi yapıtını 1943 yılında yayınlamıştır. Muzaffer Şerif Başoğlu ve Behice Boran'ın ırkçılık konusunda yazdıkları o dönemde yayınlanan En Büyük Tehlike broşüründen daha anlamlı bir şekilde sorunu incelemektedir. İrkçılık ve Türkiye'deki biçimlenişleri üzerinde anlamlı eleştiriler yapmışlardır. Bilim anlayışı konusundaki duyarlılıkları ülkenin siyasal sorunlarıyla ilgili düşünceler belirtmelerine yol açmıştır.

Yurt sorunları karşısındaki duyarlılık Türkiye'nin çeşitli yörelerinde somut araştırmalar yapmalarına neden olmuştur. Bu vesile ile Behice Boran Manisa köylerinde, Niyazi Berkes Ankara köyleri üzerinde Muzaffer Şerif ise Afyon yöresinde somut araştırmalar yapmışlardır. Bu tür araştırmalar ülke gerçeklerini ortaya çıkarmaya yönelik araştırmalardır. Bilimsel mahiyetteki çalışmaları ülke gerçeklerini anlamayı amaçlamaktadır. Bu konuda Behice Boran şunları söylemektedir: "İnsan ilimleri sahasında biz de ilmin metodunu kendi cemiyetimizin, insanlarımızın tetkikinde kullanır, problemlerin hallini, suallerin cevabını kendi gerçeklerimizi araştırarak bulmağa çalışırız. Hadiseler arasında evrensel, ilmi münasebetler vardır, bunların müşahhasındaki belirtileri mahallî şartlara göre tenevvü (variation) gösterebilir. İşte umumi münasebetler formüllerinin bi-

(*) Yard. Doç. Dr. Kurtuluş Kayalı
DTCF Öğretim Üyesi.

zim cemiyetimizdeki belirtilerini, müşahhas muhtevalarını, tetkik edebiliriz. Etmeliyiz de." (3) Muzaffer Şerif dışındaki öğretim üyelerinin bilimsel çalışmalarının mihverini de bu sorunlar teşkil etmiştir.

KÜLTÜR VE SANAT SORUNLARINA İLGI

Genel anlamda ve somut olarak kültür ve sanat sorunlarıyla da ilgilenmişlerdir. Örneğin, Muzaffer Şerif Başoğlu'nun yazdığı "Ahlâki İdealizmin Reel Şartları" ve "Firciderli Evliyalar" makaleleri ülkenin genel kültürel sorunlarıyla ilgili, şimdiye değin benzerleri pek yayınlanmamış ilginç düşünceler içermektedir. Behice Boran da roman ve sanat üzerine yoğun olarak yazmıştır. Keza Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav da. Hatta Pertev Naili Boratav son sıralarda çıkan sanat ve edebiyet yapıtları üzerine somut tahliller yapmıştır. Behice Boran'ın da Sabahattin Ali'nin roman ve öyküleri konusunda önemli yazıları vardır. Sözü edilen öğretim üyeleri ülkenin her tür kültür ve sanat etkinliği ile yakından ilgilidirler. İlgili alanları oldukça genişler. Bu da önemsenmesi gereken bir özelliktir. 1960 sonrası

üyelerini farklı farklı değerlendirmektedir. Aclan Sayılğan, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Behice Boran'ın daha mücadeleci bir kişilikleri olduğunu belirtmekte, Osman Turan ile Reşat Şemsettin Siller de kişisel gözlemlerinden ve O. Lacombe'un raporundan kalkarak benzeri şeyleri söylemektedirler. Behice Boran ve Muzaffer Şerif Başoğlu bu tutumlarını somutlaştırmışlardır. Sağ yolların, dördü arasında gösterdikleri fark doğru görünmektedir. Zaten Adımlar dergisinde Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav'ın makalelerine rastlanmaktadır. Muzaffer Şerif 1945 yılında Amerika'ya gitmek zorunda kalmış, Behice Boran ise üniversite sorununa ilişkin mahkemeden sonra Türk Barışseverler Cemiyetini kurmuştur.

Boran, Başoğlu, Boratav ve Berkes'in tepkiyle karşılaşmaları bilimde evrenselliği vurgulayıp buna aykırı eğilimlere karşı ısrarlı sert eleştiriler geliştirmelerindendir. Bu doğrultuda ülkenin somut sorunlarına yoğun ilgi tedirginliklere neden olmuştur. O dönemde bilim çevrelerinde evrenselliğin altı bu ölçüde ısrarlı bir şekilde çizilmemiş ve aktüel siyasal kültürel gelişmelerle bu ölçüde ilgilenilmemiştir.

Boran, Başoğlu, Boratav ve Berkes'in tepkiyle karşılaşmaları bilimde evrenselliği vurgulayıp buna aykırı eğilimlere karşı ısrarlı sert eleştiriler geliştirmelerindendir. Bu doğrultuda ülkenin somut sorunlarına yoğun ilgi tedirginliklere neden olmuştur. O dönemde bilim çevrelerinde evrenselliğin altı bu ölçüde ısrarlı bir şekilde çizilmemiş ve aktüel siyasal kültürel gelişmelerle bu ölçüde ilgilenilmemiştir.

akademisyenlerin ilgi alanları çok daha dardır.

Bir başka özellikleri ise dönemin sağ düşünceleri konusunda da duyarlı olmalarıdır. Bu duyarlılık düşünsel olduğu kadar siyasal nedenlerden de kaynaklanmaktadır. Softalığın sadece geleneksel dayanakları üzerinde değil, Batıdan gelen biçimi hakkında da kimi önemli saptamalar yapmışlar ve ırkçılık dışındaki sağ siyasal eğilimleri ve yapıtları eleştiren makaleler yazmışlardır. Hatta Behice Boran 1950 öncesi Türk düşünsel yaşamını 1960'lı yıllarda yazılanlara göre daha etraflı bir şekilde değerlendirmektedir. Sağ içindeki tartışmalar sözü edilen bilim adamlarının gündemindedir. Türkiye'nin düşünsel çerçevesi her yanı ile önemsenmektedir.

Döneme ilişkin sağ yayınlar öğretim

için 1940 dönemi çalışmalarının bilinmesi gerekmektedir. Bunların günümüze yeterince taşınmamasının arkasında bu öğretim üyelerinin akademisyen öğrencilerinin nankörlüklerinin de ihmal edilmeyecek, azımsanmayacak bir payı vardır.

Dört öğretim üyesinin sosyoloji çalışmalarının temel özelliği de sosyal bilimlerin yöntemi daha doğrusu sosyal bilimlerle doğa bilimlerinin ortak olması gerektiğine inandıkları bilim yöntemiyle konuya yaklaşmalarıdır. Sosyal bilimlerin arasında ayrı olarak sosyoloji yönteminden değil, ortak bilim yönteminden bahsetmektedirler. Bundan kaynaklanarak her sosyal bilim dalının aynı yöntemle araştırma konusunu işleminde ısrarlı olmuşlardır: "Muayyen bir vaziyette muayyen hareketler yapan, sözler söyleyen insanların hareketlerini müşahade ederek bu müşahadededen yapılan dinî merasimin mahiyeti hakkında bilgi elde etmekle, muayyen bir çiftten doğan yavruların vasıflarını tetkik ederek veraset vetiresi hakkında bilgi edinmek arasında bilme süreci bakımından bir keyfiyet farkı yoktur. Bunun için, insan âleminde kıymetlerin mevcudiyeti ve bunların tetkik edilmesi zarureti, sosyal bilimlerde müsbet bilim metodundan başka bir metodun kullanılması icap ettirmez" (4) Ancak o dönemde her sosyal bilim alanına has ayrı metodların varlığı yaygın olarak savunulmuştur. Dört öğretim üyesinin katkısı en azından bu yaygın kaniyi tartışmalı hale getirmiştir.

Sosyoloji çalışmalarının bir başka özelliği Türkiye'de geçerli olan yaklaşımdan uzaklaşmasından kaynaklanmıştır. Ziya Gökalp'in etkisiyle Türkiye'de etkin olan sosyoloji Durkheim sosyolojisidir. Behice Boran'ın çalışmalarında Durkheim sosyolojisinin net, açık eleştirileri vardır. Durkheim sosyolojisinin kısmi, teorik eleştirisini yapmıştır. Bu eleştiri, bir ölçüde Hilmi Ziya Ülken'in çalışmalarından kaynaklansa da, onları aşan yanları vardır. Ülkedeki sosyal yapı fiili işleyiş çerçevesinde hukuki ve geleneksel anlayışın dışında ele alınmıştır. Resmîyetin her alanda egemen olduğu bir zamanda sosyal yapının fiili durumunu araştırma denemesi sosyal bilimlerde önemli bir aşamayı işaret etmektedir.

Behice Boran Durkheim sosyolojisine yöneldiği sırada Ziya Gökalp de-

ğerlendirmesi ister istemez gündeme gelmiştir. Ziya Gökalp'e eleştirel bakış somut olarak ifade edilmiştir. Cumhuriyet ideologunun eleştirilmesi bu açıdan önemlidir. Ziya Gökalp'in düşünceleri o dönemde değişik bilim dallarında gündemdedir. Tarih alanında Fuat Köprülü Gökalp'in düşünceleri doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Sosyoloji bilim dalı da benzeri değerlendirmelerin etkisi altındadır. Yakın zamanda Fındıkoğlu Ziya Gökalp sosyolojisini araştırmakta, sosyal psikolog Mümtaz Turhan da kültür değişmelerini anlamaya çalışırken Gökalp'i inceleyip olumlu olarak nitelenmektedir. Gökalp'in etkinliği neredeyse tüm sosyal bilim dallarında mutlaklır. Osman Turan da Türk-İslâm-Batı sentezinin en sağlıklı düşüncü biçimi olduğunu belirtmektedir. O dönemin sonrasında da sosyologlar Ziya Gökalp'in sosyolojiye yaklaşımını olumlamışlardır. Hatta Emre Kongar Toplumsal Değişme yapıtında toplumsal değişme kuramlarını aktarırken Ziya Gökalp'i de özgün kuramcı olarak incelemiştir. Niyazi Berkes ve Ziya Gökalp'in sosyoloji çalışmaları konusunda temelde olumsuz düşünmemiştir. Muzaffer Şerif ve Behice Boran'ın bütünsel anlamda ve ayrıntılı olmamakla birlikte Ziya Gökalp'in düşünceleriyle hesaplaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Sözü edilen eleştiriler yaygın yankı yapmış, bir anlamda sorun yaratmıştır.

Behice Boran'ın sosyoloji çalışmalarında toplumun sosyal yapısı öne çıkarılmış, kültürel görünümü geri plana itilmiştir: "Fertlerin hareketlerini izah için bunları kıymetlere irca etmek sosyal kıymetler meselesini hallediyor mu, kapatıyor mu? Fertlere bu kıymetler nereden ve nasıl gelmiştir? Asıl izah edilmesi gereken nokta budur. Fert, hareketlerine istikamet veren kıymetleri doğuştan, uzviyeti ile beraber dünyaya getirmediğine göre, bu kıymetlerin teşekkülü, zaman içinde değişmesi, cemiyetten cemiyete farklar göstermesi ancak fertin subjektif hayatının dışına çıkmakla mümkün olur. Manevi bilimler taraftarlarının sosyal olayların tetkikinde hareket noktası ve izah etmeli olarak ele aldıkları sosyal kıymetler, kendileri izah edilmeğe muhtaç hadiselerdir." (5) Bu düşüncelerin arkasından kapitalizm Calvinizm ilişkilerine değinmektedir. Ağırlıklı olarak sosyal yapı üzerinde durmaları o dönemde kültüre ilişkin temel kabul-

Ziya Gökalp'in etkisiyle Türkiye'de etkin olan sosyoloji Durkheim sosyolojisidir. Behice Boran'ın çalışmalarında Durkheim sosyolojisinin net, açık eleştirileri vardır. Durkheim sosyolojisinin kısmi, teorik eleştirisini yapmıştır. Bu eleştiri, bir ölçüde Hilmi Ziya Ülken'in çalışmalarından kaynaklansa da, onları aşan yanları vardır. Ülkedeki sosyal yapı, fiili işleyiş çerçevesinde hukuki ve geleneksel anlayışın dışında ele alınmıştır. Resmîyetin her alanda egemen olduğu bir zamanda sosyal yapının fiili durumunu araştırma denemesi sosyal bilimlerde önemli bir aşamayı işaret etmektedir.

lenimler bilindiği zaman anlaşılabilir. Kültürel sorunlara ilişkin düşüncelerini belirtmeleri halinde daha fazla tepkinin doğacağı açıktır. Zaten ağırlıklı olarak kültürel alana ilişkin dedikodu düzeyinde tepkiler o sıralarda da gündemdedir. Bu vesile ile Behice Boran'ın Walt Whitman çevirisinin polemik düzeyindeki yankısı hatırlatılabilir.

Sosyolog Behice Boran'ın sonraki çalışmalarında ilk çalışmalarını izlerini görmek mümkündür. Türkiye'de feodalite sorununu işleyen makalesinde toplumsal yapılar hakkında belirttikleri ile Türkiye ve Sosyalizm Sorunları yapıtındaki toplumsal yapı tahlilleri ve Türkiye'nin tarihsel gelişimi üzerine yaklaşımları Toplumsal Yapı Araştırmaları kitabında yazdıklarıyla paralellikler taşımaktadır. Türkiye gerçeklerinin saptanmasına ilişkin olarak söyledikleri de bir denemenin devamı mahiyetindedir. Behice Boran 1960 sonrası yazdıklarında Türkiye gerçeklerini daha yoğun olarak ekonomik ve siyasal alanla sınırlandırmışa benzermektedir.

1940'LARIN MİRASI

1940'lı yılların sosyoloji çalışmalarını yeterince anlaşılmadığından bilimsel anlamda ve Türkiye'yi anlamaya dönük olarak kullanılmamış önemli bir miras görünümündedir. Bu miras bilimin evrensel niteliği üzerinde ısrardır. Bu miras ırkçı şoven önyargılara karşı mücadele geleneğidir. Bu miras Türkiye'nin somut sorunlarına karşı duyarlılıktır. Bu miras sorunlara bütünsel olarak bakma gerekliliğidir. Bu miras özellikle 1938-1950 arası siyasal iktidarı konusunda eleştirel bir tavrıdır. Bu miras Kemalizmi olumlu olarak değerlendirse bile, toplum sorunlarına nesnel bakmaya çalışma dene-

mesidir.

Behice Boran siyasal mücadelesini sürdürürken bile sosyolog kimliğini, bilim adamı niteliğini korumakta özen göstermiştir. Sosyal sorunlara yanlış yapmaktan korkmadan, özgür bir kafa ile bakılması gereği üzerinde hassasiyetle durmuştur. Bu bir mücadele insanının bilimle bağlantısının hiç kopmadığının kanıtıdır. Behice Boran'ın 1948'den sonraki yaşantısı Türkiye'deki akademik hayat için önemsenmesi gereken ciddi bir kayıptır. Bu kayıpta liberal, çağdaş ve demokrat aydınların, Suut Kemal Yetkin'in, Enver Ziya Karal'ın, (6) Aydın Sayılı'nın, Melahat Özgü'nün, Yavuz Abadan'ın ve saygın devlet adamlarının etkisi vardır, katkısı vardır, vebali vardır. Üniversite hayatının bu karanlık sayfasının aydınlanması sadece akademik geçmişin anlaşılmasını sağlamayacak, liberal çağdaş, demokrat, aydın sıfatının Türkiye'deki ucuzluğunu da gösterecektir. □

(1) Muzaffer Şerif Başoğlu, "İlimde Gelişmemizin Reel Şartları", Adımlar, Yıl: 1, No: 6, (Birinci Teşrin 1943), s. 177

(2) Behice Sadık Boran, Toplumsal Yapı Araştırmaları (İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki), Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, 1945, s. 1.

(3) Behice S. Boran, "Hangi Manâda Millî İlim", Adımlar, Yıl: 1, No: 5 (Eylül 1943), s. 147.

(4) Behice Sadık Boran, "Sosyoloji Anlayışında İkicilik", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, No: 3, (Mart-Nisan 1943), s. 72.

(5) a.g.m., s. 73

(6) Mahkemede Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden Sami Akyol aşağıdaki şekilde konuşmuştur: "Verdiğimiz raporlarda sol temayüllü, sol fikirli olduklarını açıkça yazdık. Bu arada Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dekanı bulunan Prof. Enver Ziya Karal üç öğretim üyesinin Bakanlık emrine alınmalarını terviç eden bir yazı yazmıştı. Ayrıca bu üç öğretim üyesinin sol temayüllü olduklarını ve solcu fikirler taşıdıklarını bildiren bir diğer yazısı vardır. Esasen biz tahkikata başlamadan önce bu üç öğretim üyesi Bakanlık emrine alınmışlardır." Aynı duruşmada Behice Boran da: "Boyle bir şey ilk defa bugün işitiyorum. Enver Ziya'nın Bakanlığa yazdığı raporda solculuk ve komünistlik diye bir şey yoktur." demişti. (Ulus, 1 Ağustos 1948). Çoğu ki de yeni işitiyor. Dil-Tarih tasfiyesinin hikayesi yakın zamanda yayınlanacak Muhafız dergisinde ayrıntılı olarak yer alacaktır.

Behice Boran'ın Feodalizm ve Osmanlı Toplum Yapısı Tahlilleri

Oğuz Oyan

Haftalık YÖN dergisinin 50. ve 51. sayılarında yayınlanan iki bölüm-lü makale Behice Boran'ın önemini bugüne kadar yitirmeyen yöntem ve tarih analizleri olarak önümüzde duruyor. YÖN dergisinin 28 Kasım ve 5 Aralık 1962 sayılarından tamamiyen 25 yıl sonrasına, günümüze, güncelliğini yitirmeden ışık saçabilmek ender araştırmacıya nasip olmuştur herhalde. Söz konusu makalenin önemi sadece zamanın aşındırmalarına karşı dirençle karşı koymasından kaynaklanmıyor; 1960'larda yoğunlaşan "Osmanlı toplumu ve hakim üretim tarzı" tartışmalarına ilk hareketi vermesinden ve izleyen tartışmaların ortalama düzeyini genelde aşmasından kaynaklanıyor.

Ancak 1960'lardaki tartışmalarda Boran'ın makalesinin tek başına yeterli bir denge unsuru oluşturabildiğini söylemek güç. "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet" başlığı altında yayınlanan makalesi, marksist batı tarihçiliğinin feodalizm üzerine yazıp çizdiği yeni ürünlerin türkçeye kazandırılmasıyla desteklenmediği için, yeterince anlaşılabilir ve etkili olamıyor yada yeniden yayınlanmadığı için etkisi giderek azalıyordu. Politik mücadelede öncelik vermek zorunda olan Boran ise ne yazık ki bu konuya yeniden derinlemesine dönmeye vakit bulamıyordu.

ASYAGİL ÜRETİM TARZININ ÖNE ÇIKMASI

Bununla birlikte asıl olumsuzluğun 1965'den itibaren Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tezlerinin çeviri ve telif eserlerle henüz "üretim tarzı" ve özellikle Feodal Üretim Tarzı (FÜT) kavramları üzerinde yeterli bir olgunluğa ulaşmamış Türk okuru önüne aceleyle

le taşınmasından kaynaklandığını vurgulamak gerekiyor. Bu durum, 1960'larda ATÜT'ün dünyada ve özellikle Fransa'da yeniden moda olmasından çok farklı anlamlara geliyordu. Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerindeki marksist yada marksizmden etkilenen tarihçileri ve felsefecilerinin bir kısmı açısından ATÜT, Eskiçağ ve Avrupa dışı Ortaçağ toplumlarını incelemek için yeni bir analiz aracıydı ve bunu, yanlış olarak, avrupa-merkezci bir tarih anlayışından kurtuluş yolu olarak da görüyorlardı. Sosyalist ülke tarihçilerinin bazılarını da içeren bir tarihçi kategorisi için ise, kavramın Stalin'in indirgemeci beşli üretim tarzı şemasına tepki olmak gibi farklı bir işlev yüklenmesi söz konusuydu. Oysa, Marx'ın ATÜT üzerine ileri sürdüğü görüşlerin olgunlaşmamış ve netleşmemiş denemelerden oluşması bir yana, bu görüşlerin XIX.yy. Batı Oryantalist tarihçiliğinden aldığı güçlü etkiler, ATÜT'ün Avrupa-dışı toplumlara tam da avrupa-merkezci bir bakışla yaklaşabileceğini göstermekteydi. Öte yandan, beşli şema yerine altılı şema getirmenin indirgemeci yaklaşımları önleyeceği gibi bir sava aklı başında olan hiç kimsenin itibar etmemesi beklenirdi; önemli olan seçilen yöntemin böyle bir yola sapılmasına izin vermemesidir.

ATÜT tartışmalarının erkenden Türkiye aydın çevreleri önüne gelmesi ise farklı sonuçlara yol açmıştır. Batı tarihçileri kendi geçmişlerinin feodalliği konusunda hiçbir tereddüde kapılmaz ve ATÜT'e Afrika, Asya ve Orta-Güney Amerika toplumlarının tarihini incelemek amacıyla başvurmak isterken, Türkiye'de 1960'lara kadar Osmanlı toplumunun feodal niteliği konusunda kuşku olmanın sol aydın çevreler 60'lı yılların ortalarından sonra FÜT ve ATÜT arasında ikiye bö-

lüneceklerdi. Üstelik ATÜT yaklaşımının ve buna akraba olan "Osmanlı'nın salt kendine özgü olduğu" yaklaşımının bu çevrelerde daha fazla yerleşmesine yol açan üç önemli etken devredeydi. Bunlar:

a) Partikülerist / biz bize benzerizci Osmanlı/Türk tarihçiliğinin, ilk ve orta eğitim ders kitapları aracılığıyla olsun, akademik Osmanlı tarihçileri (Barkan, İnalcık gibi) aracılığıyla olsun, on yıllardır işledikleri tezlerin ATÜT'çü yaklaşımın yeşermesine uygun bir zemin hazırlamış olmasıdır. Osmanlı toplum yapısının kendinden başkasına benzemez (sui generis) niteliğinde direnen bu çevrelerin referans noktaları hemen her zaman Batı Avrupa feodal Ortaçağ toplumları olduğu için, iddialarının merkezinde Osmanlı'nın feodal olmadığı görüşü ağırlıklı bir yer işgal etmiştir. Bunun tipik örneği, 1930'lardan 1970'lere kadar Osmanlı'nın feodal olmadığı tezine neredeyse militançe sarılan Ömer Lütfi Barkan'dır. Barkan, böylece, Batı'da feodalizm tasfiye sürecine girmişken serpilmeğe başlayan Osmanlı devletini gecikmiş bir feodalizm imasıyla çağının (Batı Avrupa'nın) gerisine düşürmekten sakınmış oluyor ve hiç olmazsa 15. ve 16.yy.'lar için Avrupa'nın ilerisinde bir Osmanlı imajıyla milliyetçi nostaljik duyguları avutuyordu. İlginç olan, Barkan ve İnalcık gibi önemli tarihçilerimizin, Osmanlı devletinin kuruluş dönemi (İstanbul'un alınışı öncesi dönem) ile "klasik" dönem sonrasında yani 17.yy.'dan itibaren feodal eğilimlerin etkisi altında hatta yer yer düpedüz feodal bir toplumsal yapı çizmeleridir. Bunun arkasındaki neden, feodalitenin siyasal / hukuksal dokunun niteliğine göre tanımlanması, ekonomik temeldeki ilişkilerin belirleyiciliğinin göz ardı edilmesidir.

b) ATÜT'ün yeşermesine uygun bir ortam hazırlayan ikinci önemli etken, feodalizmin doğru dürüst bir genel tanımının yapılmamış olması ve hatta alabildiğine çarpık bir tanımdan yola çıkılmasıdır. Burada da asıl etki, en fazla 1930'lara kadar gelen Avrupa tarihçilerinden beslenen Osmanlı tarihçilerimizin feodalizmi kavrayış biçimlerinin eskiliği, anakronizmi ve Osmanlı toplumundan farklılığı öne çıkarıcı eklektizmidir. 1950'ler, 60'lar, hatta 70'lerde Pirenne gibi 1920'lerin 1930'ların tarihçilerinin çoktan aşılmış görüşlerine bağlı kalan akademik tarihçilerimiz, genel olarak marksizmden etkilenen ATÜT'çü bilim adamları ve aydınları da peşlerinden sürükleyebilmişlerdir. Örneğin ATÜT'ün Türkiye'deki teorisini olarak ünlünen Sencer Divitçioğlu, Pirenne'in görüşlerine bağlı kalıyor, üstelik Pirenne'i doğrudan okumadan Sweezy'den yararlanmakla yetinebiliyordu. Osmanlı toplumunu bir üretim tarzı çerçevesinde ama FÜT dışında tanımlayan marksist eğilimli olsun olmasın bütün yazarların, Osmanlı toplumsal yapısına değin yorumlarının doğrudan doğruya partikülerist Osmanlı tarihçilerinin değerlendirmelerinden türetilmiş olması, bu görünüşte farklı iki tür yaklaşımın özde birliğini göstermektedir. Bu çevrelerin feodalizm anlayışları şu biraraya getirilemez özelliklerin yan yana getirilmesine dayanmaktadır:

—Feodalizmde doğrudan üretici, serf, artık emeği emek-rant (angarya) biçiminde sağılan, hukuki kişiliği son derece sınırlı, toprak üzerindeki hakları yararlanma hakkını geçmeyen, efendisine ve toprağa bağımlı bir tür taprak kölesidir. (Oysa, aynı yaklaşım, Osmanlı köylüsünün, reayanın, özgür olduğunu, artık emeğinin ürün-rantı ve para-rant biçiminde çekilip alındığını kanıtlamaya ve benzemezliliği vurgulamaya çalışır).

—Feodalizmde bedensel yükümlülükleri doğuran olgu, malikânenin (manor veya senyörlük) iki parçalı bir bütünden oluşması ve bunun en önemli bölümünün doğrudan senyörün işlettiği demesne veya reserve'den meydana gelmesidir. Bu bölümün işletilmesi serflerin yoğun bedensel yükümlülükler altına sokulmasını gerektirmektedir. (Oysa Osmanlı tımarında, hakim olan reaya çiftleridir ve bu yaklaşıma göre iki işletme biçimi bir birine benzemezdir).

—Feodalizmde tef üzerinde sen-

yörün mutlak mülkiyete varan bir özel mülkiyeti söz konusuysa, Osmanlı tımarında tımar beyinin iğreti bir yararlanma hakkından başka hakkı bulunmamaktadır.

—Feodalizmde merkezi siyasal iktidarın merkezkaç güçler lehine uflanması, hatta, limitte, hükümler bir merkezi devletin tamamen silinmesini içerecek denli bir siyasal/hukuksal yerleşme (yargılama yetkisinin de feodal beye geçmesi) söz konusu olabilirken, Osmanlı merkezîyetçiliği feodal yerleşmenin antitezini oluşturmaktadır.

Bu tür karikatürize edilmiş bir feodalize anlayışının feodalizm gerçeğini kavramamıza imkân vermeyeceğini, dolayısıyla karşılaştırmalı tarih açısından bir referans konusu olamayacağına daha önce uzunca değinme fırsatı bulduk.⁽¹⁾ Ancak, buradaki konumuz açısından önemli olan, Behice Boran'ın çeyrek yüzyıl önce henüz ATÜT tartışmaları gündeme gelmeden bu uyarıları yapmış olmasıdır. Bunlardan bazı örneklerle birazdan değineceğiz.

c) ATÜT tezinin kısa zamanda geniş bir yandaş kitlesi bulmasının üçüncü bir nedeni, doğrudan doğruya bu konuda çeviri ve telif olarak yapılan oldukça yoğun yayın faaliyetidir. FÜT'ün bilimsel bir tartışma zeminine oturtulmadığı, insanların feodal olmayan bir Osmanlı toplumu koşullandırılmasına tüm eğitim süreci içinde ve kitle iletişim araçlarıyla hazırlandığı bir kültürel ortamda ATÜT tezlerini savunan yayınların etkili olmaması düşünülemezdi; hele bunların içinde Kemal Tahir gibi yaygın okunan bir romancı da varsa... Dün olduğu kadar bugün de zor olan, Osmanlı'nın esas karakteri itibarıyla feodal bir toplumsal yapıya sahip olduğunun anlatılabilmesidir.

ATÜT'çü tezlerle yakın yazarlar 1965 sonrasında geniş bir yelpaze oluşturmuşlardı; bunlardan bazı önemli isimler verilebilir: Selahattin Hilâi, Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer, Muzaffer Sencer, İsmail Cem, Tevfik Çavdar, Hikmet Kivılcımlı, Stefanos Yerasimos, Emre Kongar, Çağlar Keyder, Asaf Savaş Akat, Sina Akşin, Huricihan İslamoğlu, Hilmi Yavuz, Taner Timur...

Buna karşılık, Osmanlı'da hâkim üretim tarzının FÜT olduğunu savunan isimler arasına, Behice Boran'ı izleyen dönem için, Kurthan Fişek, Doğan Avcioğlu, Doğu Perinçek, Oya

Sencer, Suat Aksoy, Muzaffer Erdost, Mübcecel B.Kıray, Korkut Boratav, Muammer Sencer, İlhan Tekeli, Ünal Nalbantoğlu, Yıldız Sertel, İlber Ortaylı, Halil Berktaş ve uygun görürse, bu satırların yazarı katılabilir.⁽²⁾

Behice Boran'ın yazısını izleyen dönemin bize göre iki ilginç özelliği bulunmaktadır. Birincisi, Osmanlı toplumunun klasik döneminde hakim olan üretim tarzının tartışılması, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin ekonomik, toplumsal, siyasal, hukuksal ve idolojik biçimlenişinin analizi konusunda belirleyici kabul edilmiş ve çıkarılan sonuçlar çeşitli politik / ideolojik saflaşmaların sınıf ittifakları ve programlarına temel oluşturulmak istenmiştir. Bu nedenle tartışma bazen sağılar diyalogu biçimine bürünebilmiştir. (Bu arada, kabaca ikiye ayırdığımız tarafların kendi içlerinde de homojen bir bütün oluşturmadıklarını belirtmek gerekir). İkinci özellik, ATÜT yandaşlarının feodalizm tanımında Marksist olmayan yerli/ yabancı tarihçilerden feyiz almayı tercih ederken, ATÜT üzerine yorumlarını Marx'ın bu konuda sistemli bir bütün oluşturmayan görüşlerine ve Avrupalı marksist tarihçilere dayandırmayı yeğlemiş olmalarıdır. Bunun önemli bir paradoks olduğunu düşünüyoruz.

FEODALİZM ÜZERİNE

Feodalizm konusunda düşülen en büyük yanlış, bu üretim tarzının en uygun ve başat olduğu aşamasının somut toplum örneklerinden çıkarılacak genellemeler etrafında çerçevelenemesi olmuştur. Batının "tipik" feodal toplumları Osmanlı toplumu incelemelerinde referans olarak kullanıldığında genellikle yapılan, bu iki toplum tipinin benzemezliliğini vurgulamak için, Batı feodalizminin farklı aşama ve evrelerinin eşanlı olarak yanyana bulunması olanaksız bazı özelliklerinin ardarda sıralanması olabilmektedir. Örneğin, Batı Avrupa feodalizminin ekonomik temeli tanımlanırken, genellikle oluşma aşamasının monarial (domanial) örgütlenme biçimi esas alınmakta ve kısmi ve arzi olan bu işletme biçimine bağlı olarak emek rantı dayalı serflik tipi, yaygın ve temel belirleyici üretim ilişkisi olarak görülmektedir. Oysa manial işletme biçiminde dahi yıllık angarya yükümlülüğü birkaç haftayı

geçmeyen serf tipinin hakim serf kategorisini oluşturduğu gözardı edilmemelidir. Öte yandan, feodal senyörün, feodal üst yapının bir bütün olarak kurumsallaştığı olgunluk aşamasında hızla tasfiye olan bedensel yükümlülükler yerine bir anlamda telafi edici olarak geliştirdiği ve bir ekonomik sömür aracı olarak kullandığı, ekonomik/hukuksal kökenli yöresel kumanda hakları da (banalité, banality), kuruluş aşamasının "klasik" domanial rejimiyle birlikte feodalizmin ortak özü olarak sunulabilmektedirler. Keza, feodal üretim tarzının tanımlanmasında, gene yanlış olarak, siyasal/hukuksal üstyapı da her zaman devreye sokulmakta: üstelik, Batı'da siyasal / yargısal iktidarın bölünmesi ve yerleşmesi her aşamada farklı dereceler ve özelliklerde olmasına karşın, standart bir yerleşme modeli her dönem için örtük olarak geçerli sayılmaktadır.

İlginc olan, Osmanlı toplumunun ayırdedici özellikleri saptanırken 1450 ile 1550 arasındaki görece istikrarlı olgunluk dönemi esas alınırken, Batı Avrupa feodalizmi söz konusu olduğunda 750 ile 1300 yılları arasındaki şekillenme ve olgunluk dönemlerinin karma özelliklerinin işe geldiği gibi seçilip alınmasıdır. Eğer Batı Avrupa feodalizminin temel belirleyici öğelerinin ayırdedilmesi gerekiyorsa, bunlar henüz şekillenme aşamasını temsil eden V.-X. yy.'lar arasındaki dönemden değil, bu somut örnekte XI. yy. başı ile XIII. yy. sonu arasındaki olgunluk döneminden seçilip alınmalıdır. Bu takdirde feodalizmin gerçek özelliklerinin, ürün-rant ve para-rantın hakim artık sağma biçimi olduğu **senyorial** örgütlenme modelinde bulunduğu; bu modelde serf çiftlerinin giderek sürekli ve kalıtsal bir nitelik kazanarak yararlanma haklarının tasarruf haklarına dönüştüğü; ortak bir statüye doğru evrilen serflerin bir bölümünün kişisel bağımlılıklarının azalmasına karşın bir bütün olarak toprağa bağlanmanın serf türünün genel varoluş biçimini belirler duruma geldiği ve XII. yy.'da ortaya çıkan "hiçbir serf topraksız olmaz" hukuksal çerçevesi içinde kuruluş döneminin yaygın serbest mülklerinin (alleu) silindiği, özgür köylülerin iyice önemsizleştiği ve feodal sistemin ilk defa tüm bölgeleri ve insanları kucaklayacak bir yaygınlığa eriştiği görülecektir. Hiç kuşkusuz Batı Avrupa'da ve özellikle Fransa'da feodalizmin gerçek

yükseliş dönemi bu zaman aralığında yaşanmaktadır. Gelişen üretici güçler temelinde önceki (kölecî) üretim tarzıyla kopuş ve ayırım noktaları iyice belirginleşmekte, toprak açmaların, nüfus artışının ve feodal model temelinde gelişen kentlerin serpilmesiyle feodalizmin ekonomik temeli o zamana dek görülmeyen bir yaygınlığa kavuşmaktadır. Feodalizmin kurumsal / hukuksal üstyapısı da bu dönemin ilk yarısında, Batı Avrupa (Fransa) örneğinde, yerleşmenin doruğunu yaşadktan sonra XII.yy. sonlarından itibaren merkezi politik otoritenin yeniden güç kazandığı bir döneme girilmekte ve yerel iktidar odakları aleyhine gelişecek olan feodal monarşilerin temelleri atılmaktadır.

Feodalite ve Osmanlı toprak rejiminde mülkiyet biçiminin ve doğrudan üretici tiplerinin temelde ortak olan karakterlerinin altının çizilmesini ise Boran'ın özlü makalesine bırakalım.

FEODALİTEDE VE OSMANLILARDA MÜLKİYET MESELESİ

Behice Boran Prof. Cahit Tanyol'un eleştirilerine yanıt vermek için kaleme aldığı (ama bu arada Ö.L. Baran'ı da eleştirmekten geri kalmadığı) YÖN'deki makalesinin birinci bölümünü "Marksist metod nedir?" Sorusuna ayırmakta ve "gerçeklere dayanmayan, gerçekler haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaktan öteye geçemez" demektedir.

Emeğin yeri ve durumuna göre başlıca üç tip üretim sistemi ayırdedilebileceğini ifade eden Boran, toprağa bağlı serf emeğine dayalı feodal üretim ve mülkiyet ilişkilerini şöyle tanımlıyor: "Genellikle 'serf' kelimesiyle adlandırılan toprağa bağlı emekçinin gerek hukukî, gerekse fiili durumu katıyken kölenin durumu değildir (...) Serrin toprak üzerinde bir in-tifa (yararlanma) hakkı vardır ve beye karşı mükellefiyetlerini yerine getirdiği müddetçe bu hak ondan alınamamaktadır."

"Böyle toprağa bağlı ve toprak üzerinde toplumca tanınmış bir takım haklara sahip sınıfın mevcudiyeti toprakta tam mülkiyet hakkı'nın hiç bir sınıfta olmaması, toprak mülkiyetinin bir 'haklar hiyerarşisi' halinde 'serf' ile 'senyör' sınıfı ve senyör sınıfı içinde-

de kademe kademe bölünmesi durumunu yaratmıştır. Hiyerarşi piramidinin tepesinde olan -'suzerain' veya kral- hukukî bakımdan toprağın mülkiyetine sahiptir, ama, sahip oldukları toprakları doğrudan doğruya kendisi işletemediğinden bu mülkiyet hakkı nazari kalmakta, gerçekte ise topraklarını ve toprakların serf emeğiyle işletilmesinden elde edilen ürünleri diğer beylerle paylaşmaktadır. Bu çeşit bir üretim sistemine dayanan toplum tipinin bir diğer karakteristik vasfı da siyasal-idari fonksiyonların toprak mülkiyeti yani tarım üretimi münasebetleri sistemine paralel ve ona bağlı bir hiyerarşi halinde teşkilatlanmasıdır (...) Bunun sebebi de bu toplumlarda esas servet şeklinin ve hizmetleri mükâfatlandırma vasıtasının toprak oluşu idi. İdari-askeri görevler karşılığı beylere toprak, toprağa bağlı tarım emekçileri ve ürünleri üzerinde belirli haklar tanınıyordu. Emekçilerin belirli toprak parçalarına nesiller boyu bağlı kalmaları ve gerek bu toprakların, gerekse kendilerinin idaresi aynı şahsın elinde bulunması, bu tip toplumlarda sınıflar arası münasebetlere ister istemez 'şahsi' bir vasıf kazandırıyor.

İmdi bu özetlediğimiz toplum sistemi feodal tip dediğimiz toplumdur ve yukarıdaki vasıflar Batının mahalli derebeyliği kadar bizim merkezi Osmanlı İmparatorluğu için de doğrudur; buna dayanarak ki Osmanlı İmparatorluğu feodal tipte bir toplumdur diyoruz (...) Batıdaki feodalite ile Osmanlı İmparatorluğu 'feodal tip' toplumun iki değişik örneği-variant'ıdır."

Osmanlı'nın temel karakteri itibarıyla feodal bir toplum olduğunun anlaşılabilmesi bugünün de öncelikli bir meselesi olarak önümüzde durmaktadır ve bu, bugün, dünden daha kolay değildir. Ama zaten "bilimin zaferleri uzun sürede kazanılır." (3)

1) Bu konularda Bilim ve Sanat'ın Ekim 1983 ile Eylül 1984 sayılarındaki ve Yarım dergisinin Ekim-Kasım-Aralık 1983 sayılarındaki yazılarımıza bakılabilir.

2) Daha geniş bir envanter için bakınız: Halil Berktaş, "Tarih Çalışmaları Kaynakçası" "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi" 9.cilt, s. 2475-78, İletişim Yayınları

3) Pierre Vilfar, "Marksist Tarih: İnşa Halinde Olan Bir Tarih", Birlik, sayı 3, Mayıs 1975, s.37

"TA ŞURACIĞIMDA"

Mehmet Öz, Ayko Y.

Söyleşi

"Behice Boran ve Niyazi Berkes Türk Üniversitelerine yeni bir soluk getirmek istiyorlardı..."

Pertev Naili Boratav/Ercan Eyüboğlu

□ Sayın Hocam, Behice Boran ve Niyazi Berkes'le birlikte yaşadığınız şu ünlü üniversiteden atılma serüveninizi bize bir özetler misiniz?

□ Aradan geçen kırk yıl var. Ama olay olanca tazeliğiyle yaşıyor belleğimde tabii. Nasıl unutulur ki. Şimdi Behice Hanım'ın ölümü vesilesiyle yeniden düşünüyorum ve diyorum ki, sorun gereğinden fazla büyütüldü 1940'larda. Bir üniversite sorunu olarak değil, "Yurt ve Dünya" ve "Görüşler" dergilerinden kaynaklandı. Yani doğrudan siyasal bir sorun değildi. Benim görüşüm odur ki, Atatürk'ün sağlığında, tek partili hayatın görelisi olarak en çoğulcu, en liberal, en hoşgörülü dönemi yaşandı. Atatürk'ün 1938'de ölümü üzerine ırkçılar, turancılar, dış gelişmelerin etkisiyle seslerini yükseltmeye başlıyorlar. CHP bir süre Atatürk'ün o görelisi hoşgörülü çizgisini sürdürüyor, fakat çok partili, seçimli hayata geçişle birlikte, yani 1946'da DP'nin kurulmasıyla bir yarışmadır başladı. DP sağ parti olarak seçimlere girince CHP de ödüne üzerine ödüne vermeye başladı. DP'nin seçim şansını böylece azaltma hase'ı idi bu. İlkelerden de önemli ölçüde vazgeçiliyor tabii. Bu genel sağa kayış içinde en kolay başarı taktiği de yasaklara, suçlamalara başvurmak oluyordu. Bizler, yani bu dönemde üniversiteden atılan öğretim üyeleri aslında birer vesile idik, daha genel bir hesap içinde kullanılan birer vasıta idik. Düşünün, Almanya'dan sürülen ve Ankara'da görev yapan bir meslektaşım bile Üniversite Senatosu'nda "üçler" aleyhinde oy kullandı. Sonra kendisiyle karşılaştığımda sitem ettim tabii. Sayın Landsberger, dedim, siz ki üniversiteden, daha da kötüsü ülkesinden kovulmuş olmanın tecrübesini yaşamışsınız, nasıl olur da bizim aleyhimizde oy kullanırsınız? Haklısın, dedi bana, haklısın ya, devin ağzına bir yem atmak gerekiyordu, o yem siz oldunuz, ne yapalım.

□ Behice Boran'la tanışmanızı bu

ortam içinde nereye yerleştiriyorsunuz?

□ Ona geleceğim işte. Ben 1937'de Almanya'dan döndüm ve bir süre Mülkiye'de kütüphane memurluğu yaptım. 1938'de Bakanlıkça DTCF'ne Doçent olarak atandım. Behice Boran'la Niyazi Berkes de Amerika doktoraları çiçeği burnunda iki bilim adamı olarak sanırım iki yıl sonra Doçent olarak yine Bakanlıkça atandılar. Biz üçümüz ve Muzaffer Şerif gemi azya almış giden ırkçı görüşlere karşı mücadele etmeye karar verdik. Aslında eylemimizin tek siyasal boyutu da bu idi: ırkçılığa karşı olmak. "Yurt ve Dünya" dergisi böyle bir kararlılıktan doğdu. Üniversite dışından ise Adnan Cemgil bu ekibe katılıyordu. Bu dergi serüveni iki yıl kadar sürdü. Sonra Behice Boran ile Muzaffer Şerif ayrılarak "Adımlar"ı çıkardılar. Her iki dergi 1944'te kendiliğinden kapandı.

□ Nasıl yani, barut mu tükeniyor?

□ Hayır, bakın ne oluyor. Ülkede ırkçılık hâlâ egemen. Devletin en yüksek kademelerinde, bakanlıkta hâlâ Almanya'nın savaş kazanacağına inan, buna dua edenler var. Bu iki dergi çok güzel batıyor, belli. Ve nitekim, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel de bakan olarak artık daha fazla bu baskılara karşı koyamayacağını, "her türlü kışkırtmalara yer vermemek için bu dergilerin yayınına son verilmesinin iyi olacağını" söylüyor, böylece

de bu iki dergi yayın hayatlarına kendiliklerinden son veriyorlar.

□ Peki sayın Hocam, dergilerin kapanması baskılara son veriyor mu?

□ Ne gezer. Ama hem içeride hem dışarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Çok partili siyasal yaşama geçilmesi gündemdedir. 1945'te "Görüşler" adlı bir dergi çıkarılacaktır; biliyorsunuz bu dergiyi. İlk sayısının duyurusunda yazı yazacaklar arasında Behice Boran'ın, Niyazi Berkes'in ve benim adlarımızın yanında Adnan Menderes'in de adı yer almaktadır, ama hani ilahlar kurban istiyor du demiştik ya, Hasan Ali Yücel biz üç öğretim üyesini bakanlık emrine alıyor. Neyse ki Danıştay bu kararı bozuyor ve biz tekrar göreve dönüyoruz.

□ Bütün bu badireleri birlikte atlatacak aranızda kuşkusuz daha sağlam dostluklar ve dayanışma bağları kuruyor...

□ Evet, evet de yine de her birimizin kendi bireysel maceramız da oluyor. Bakın, Muzaffer Şerif bizden nasıl "koptu". Aslında gelişme düzeyimizi, o zamanki bağnazlık ve gerilik ortamını açıklamak için şu olayı anlatayım size. Yıl 1943. Her yıl belli bir konuya ayrılan Ankara Üniversitesi Haftası o yıl "Hatay" iline ayrılmış. 10-19 Eylül arasında konuşmacılar kendi alanlarında bildiriler sunuyorlar. Askeri Veteriner Prof. Süreyya Aygün de eski Türklerde doğal beslenmenin önemi ni vurgulayan ve pastırmanın en sağ-

Bütün bu badireleri atlattırken bir arada olduğumuz üç arkadaş içinde en çok direnen, aynı zamanda da en çok sözü dinlenenimiz, Behice Boran'dı. Mahkemelerde bile duruşmada hazır bulunan savcı da, karşısına çıkarıldığımız yargıç da özellikle onun söylediklerini can kulağıyla dinlerlerdi. Bunda belki bir kadın olmasının da payı vardı, merak uyandıran bir olaydı nihayet bir kadının böyle bir "baş sorun"da yer alması, ama asıl kararlılığı, mücadeleciliği, ve azmi idi sanırım onun güçlü yanı...

Pertev Naili Boratav 1984 yaz sonu Ankara'da torunuyla (Korkut Boratav'ın albümünden)

lıklık besin maddesi olduğunu, çiğ yendiği halde kolay sindirildiğini, kısaca pastırmanın erdemlerini bir güzel sıralıyor. Akşam yemeğinde Paşa ile karşılaşan Muzaffer Şerif, her zaman ki şakacılığıyla takılıyor, ve "Paşam, bu konuşmanızdan sonra Kayserililer kentlerine mutlaka sizin pastırmadan bir heykelinizi dikerler artık" diyor. Vay sen misin şerefli Türk ordusunun bir subayına hakaret eden? Bizim zavallı Muzaffer Şerif'i, "Türk ordusunun bir subayına hakareten" tutukluyorlar ve mahkemeye veriyorlar. Bereket tam o sırada üniversitelerarası değiş-tokuş faslından Amerika'dan gelen davet hıız gibi yetişiyor da, ayıp olmasın diye saliveriliyor ve soluğu Amerika'da alıp kurtuluyor. Düşünebiliyor musunuz, Üniversitede nasıl boğucu bir hava estiğini, estirildiğini.

□ **Peki sayın hocam, çok partili yaşama geçiş, yeni bir üniversiteler yasasının çıkarılması hiçbir ferahlama getirmiyor mu?**

□ Aslında sorun bir üniversite sorunu olmanın ötesinde. Demin de sözünü ettiğim "yarışma" içinde bizler sadece birer vasıtayız. Dönemi hatırlarsak, bunun üniversiteye yansımaları mümkün değil. 1947 Aralık ayında Ankara Hukuk Fakültesi çevresinde hareket eden ırkçılar, DTCF'ni basıyorlar. Yalnızca bir fikir vermesi bakımından söylüyorum, elebaşılar, kıstırtıcılar arasında Behçet Kemal Çağlar da var, İnkılâbın şairi... Tabii, DTCF'de baş hedef, Felsefe Bölümü oluyor. "Solcu", "Komünist" öğretim üyeleri ve öğrencilere saldırılıyor. Dönemin AÜ Rektörü olay üzerine istifa ediyor.

□ **Resmî makamlar, üniversitenin**

kendisi ne yapıyor bütün bu gelişmeler karşısında sayın Hocam?

□ Pek az bir dirençle karşılaşıyor gerici ve ırkçı baskılar. Rektör Şevket Aziz Kansu protesto olarak istifa ediyor ama, ortalığı birbirine katanlar da zaten "Rektör istifa!" diye bağırma-
taydılar. Hattâ istifa mektubunu kabalığın zoruyla imzalamıştı. Üniversite Senatosu toplanıp üç Öğretim üyesi, Boran, Boratav ve Berkes'in işlerine son veriyor. Haksız ama, oluyor işte. Ve işte burada yeni yasanın getirdiği bir mekanizma, Üniversitelerarası Kurul Senato'nun bu kararını hukuka aykırı bulup bozuyor ve biz yeniden üniversiteye dönüyoruz. Ama bizim maceramız bitmedi daha. Çünkü bu arada Hasan Ali Yücel gitmiş, yerine iyice gericilerin yanında yer alan Reşat Şemsettin Sırer Bakan olmuştu. Ve bizimle uğraşmaya iyice kararlıydı. Amacı, bizi üniversiteden atmaktı. Bunun için iki yola başvurdu. Önce Danıştay'dan hakkımızda "lüzum-u muhakeme" kararı çıkarttı. Karar için görevli o zamanki, 2. Daire "görevi kötüye kullanma" suçlamasını ciddi bulmayarak Bakanın isteğini reddetti. ("Komünistlik" suçlaması kanıtlanmadığı için Bakanlık böyle "müphem", belirsiz suçlar ile yola çıkıyordu). 2. Dairenin red kararından sonra Konu Genel Kurul'a getiriliyor ve biz üç öğretim üyesi mahkemeye veriliyoruz. Ankara Asliye Ceza Mahkemesinde iki yıl kadar sürüyor dâvâ, ve kesin tarihini hatırlayamayacağım ama DP iktidarının ilk aylarında sanıyorum, aklanıyoruz.

□ **Peki Sayın Hocam, bu arada üniversite ile ilişkileriniz ne oluyor? Yani ders veriyor, maaş alabiliyor**

musunuz?

□ O da ayrı bir macera. İki yönlü bir serüven. Önce yeni Rektör verdiğimiz dersleri kaldırıyor, programdan çıkarıyor. Biz Üniversitelerarası Kuruldan bu kararın haksızlığını ve iptalini sağlıyoruz. Kurul yine bizi haklı buluyor. Bu aşamada ikinci gelişme ortaya çıkıyor ve Bakanlık Üniversitenin 1948 yılı bütçesinden bizim kadrolarımızı kaldırıyor ve üç öğretim üyesi olarak biz kendimizi üniversitenin kapısında buluyoruz. Ve işte bu acı maceradır ki bizi birbirimize daha çok yaklaştırdı. Başından sonuna kadar bu süreç içinde hep bir arada olduk.

□ **Sayın Hocam, işin hukukla, yönetimle ilgili gelişmesi nasıl oldu daha sonra? Biraz akıl almaz bir macera gibi görünüyor da...**

□ Evet, biraz öyle. DP döneminin ilk yılıydı sanıyorum, Mahkemede aklandık, ama buyurun, gelin görevinize demedi kimse tabii. Ben Asliye Mahkemesinde Niyazi Berkes'le, Behice Hanım ise, yanılmıyorsa Yargıtay aşamasında aklandık. Ortada garip bir durum var. Kadromuz yok, ancak devlet memuruyuz, yani bu sıfatla her ay maaş alıyoruz. Ne var ki, göreve iademizi isteyebilmek için mahkemenin sonuçlanması gerekiyordu. Bu yüzden de aklanır aklanmaz iki başvuruda bulundum. Bir dilekçe ile Danıştay'a: Açıkta bulunan bir memur sıfatıyla ilk boşalacak bir kadroya atanmamı istedim. Kaçamak yollu bir cevap verildi dilekçeme, belirsiz bir cevap, ama atanmam söz konusu olmadı. İkinci dilekçeyi ise, anayasal bir hakkımı kullanarak TBMM'ne verdim. Anayasa gereği 15 gün içinde verilmesi gereken bu dilekçemin cevabını aradan 37 yıl geçti, hâlâ almış değilim!

□ **Peki, Behice Boran ve Niyazi Berkes ne yaptılar bu arada?**

□ Ben ilk aşamada aklandığım için dilekçelerimi hemen verdim. Onların da benzer başvurular yapıp yapmadıklarını, yaptılarsa ne cevap aldıklarını doğrusu bilmiyorum. Bilinen bir şey var ama: Behice Hanım, Barışseverler Derneği davasında hüküm giydiği için, "açıktan maaş"ını da kaybetti. Niyazi Berkes'in "açıktan maaş"ı da, o sıradaki mevzuat gereği, "bir yabancı kadınla evlendiği" gerekçesiyle kesildi. Bana gelince, ben üniversiteye dönemedim, ama 1968'e kadar "açıktan maaş"ımı almaya devam ettim, ve o maaş üzerinden de emekli oldum.

Yani tam 20 yıl süreyle devlet bana açıktan maaş verdi ki herhalde bu bir rekor olsa gerektir.

□ **Sayın Hocam, bir şey daha sorayım, peki bunca haksızlıklar oluyor, bunca zulüm yapılıyor size. Basında olsun, toplantılarda, konuşmalarda olsun kimse de çıkıp "Canım bu kadar da fazla, ayıp oluyor!" demiyor mu?**

□ İnsanların içinden geçenlerden çok davranışları önemli. "Tan" olayından sonra pek çok kimse sindi tabii. Ama yine de cesaretle bu hukuk dışı uygulamalara karşı çıkanlar oldu. Ama genellikle yalnızdık, sahipsizdik. Bakın, Meclis'te kadrolarımız kaldırılırken sadece iki milletvekili karşı oy kullandı. Biri, Emekli General Sadık Aldoğan, öbürü, Adnan Adıvar. Biri emekli bir asker, öbürü onurlu bir bilim adamı. Ama koca Meclis'te sadece iki kişi. Oysa biliyorduk, öğreniyorduk ki aleyhimizde parmak kaldırırların pek çoğunun kalbi bizden yanaydı. Ama, neye yarar. Bir de Vasfi Raşit Sevig'i hiç unutmuyorum. Dil-Tarih baskınının ertesi günü Hukuk Fakültesinde derse girdiğinde sınıfı bir güzel paylıyor ve konu olarak da Hukuk devletini işliyor. Siz ki, diyor öğrencilerine, siz ki hukuk öğrencilerisiniz, siz ki hukukun savunucuları olarsınız diye yetiştiriliyorsunuz, siz nasıl olur da böyle hukuk dışı bir eyleme katılıp Şevket Atuf Kansu gibi seçkin ve değerli bir bilim adamını, üniversitemizin meşru yöneticisini tartaklayan kaba kuvvete katılırsınız... Bu minval üzere paylıyor öğrencilerini. Bu tavrı bizi çok duygulandırdı, Behice Boran ve Niyazi Berkes'le ziyaretine gidip teşekkür ettik.

Evet, çok yalnızdık, çok kimsesizdik. Başında da, Tan kapatıldıktan sonra sadece "Vatan" bize yapılan haksızlıklara karşı çıktı, Ahmet Emin Yalman'ın bu konudaki başyazısı da şu anda elimin altında...

Bütün bu badireleri atlattırken bir arada olduğumuz üç arkadaş içinde en çok direnen, aynı zamanda da en çok sözü dinlenenimiz, Behice Boran'dı. Mahkemelerde bile duruşmada hazır bulunan savcı da, karşısına çıkarıldığımız yargıç da özellikle onun söylediklerini can kulağıyla dinlerlerdi. Bunda belki bir kadın olmasının da payı vardı, merak uyandıran bir olaydı nihayet bir kadının böyle bir "baş sorun"da yer alması, ama asıl kararlılığı, mücadeleçiliği, ve azmi idi sanırım onun güçlü yanı...

□ **Sayın Hocam, Behice Boran'ı bir meslektaşınız olarak, bir bilim adamı kimliğiyle nasıl değerlendiriyorsunuz?**

□ Üniversitede ayrı ayrı bölümlerdeydik, benim çalışma alanım folklordu ama yaklaşımımız temelde aynı doğrultuda buluşuyordu. Aynı toplumsal gerçeğin, aynı gelişmenin değişik yanları ile ilgileniyorduk; böylece uzun vadedi bir çalışma planı yapmıştık. Niyazi Berkes, Mediha Berkes, Behice Boran ve ben, dördümüz, bir ortak çalışma yapmaya koyulduk. Benim, 1942'de DTCF yayınları arasında çıkan "Halk Edebiyatı Dersleri" adlı kitabım, bu ortak çalışma planımızın benim alanıma giren bir bölümü idi. Bu kitapta ortaklaşa düzenlediğimiz bir yöntem kılavuzu da yer almıştır. Niyazi Berkes'in Ankara ve civarındaki köylere ilişkin araştırması, Behice Hanım'ın Manisa ve çevresine yönelik toplumsal yapı araştırması, bu ortak çalışma planımızın gerçekleştirilmesi çabalarıdır. Behice Boran'ın yanılmıyorsa DTCF yayınları arasında çıkan bu "Toplumsal Yapı Araştırmaları" kendi alanında bilimsel bir katkı niteliği taşır.

Behice Boran ve Niyazi Berkes aslında Türk üniversitelerine yeni bir so-

ne, öte yandan da ciddi bir eğitim atılımı olan Köy Enstitüleri deneyimine denk düşüyordu. Aynı taze soluğu folklor alanında getirebilmek için de uzun uğraşlardan sonra 1946'da ilk kez bir folklor kürsüsü kurdurabildik. Hep aynı amaç, hep aynı yaklaşım: halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek, ona yararlı olmak. Tabii bu bilimsel yaklaşım yerleşik kimi odakları rahatsız etti. Bu alanların tek hakimi olan ırkçılar, tuncacılar, gerekli mekanizmaları harekete geçirdiler ve girişimi baltalamaya kalktılar, bir yerde başardılar da. Bir an için ve hiç değilse bizler için.

Eğer Behice Boran bilimsel araştırmalarından böyle hoyrat bir biçimde koparılmasaydı, herhalde çok değerli katkıları olurdu. Olmadı. Siyasal yaşama atıldı. Bilimi ve siyasal eylemi bir arada yürütebilirim diye düşünüyordu, ama olmadı, olmadı işte. Oysa çok umut verici bir başlangıç yapmıştık. Alman hocalarla bilgi alışverişi içinde bulunuyorduk. Bilimsel araştırmamızın her aşamasına öğrencilerimizi mutlaka katıyorduk. Zaten, alan çalışması yaparken bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi de kaçınılmazdır.

Behice Boran ve Niyazi Berkes aslında Türk üniversitelerine yeni bir soluk getirmek istiyorlardı. O zamana kadar daha çok spekülasyona, daha çok soyut söylemlere dayanan sosyolojiye Amerikan sosyoloji okulunun deneysel yöntemini aşılama istiyorlardı. Bu, deneysel bir yaklaşımdı, ve sosyolojide bunun anlamı, yerinde alan çalışmaları yapılmasıydı; aslında bu, bir yandan resmi halkçılık ilkesine, öte yandan da ciddi bir eğitim atılımı olan Köy Enstitüleri deneyimine denk düşüyordu. Aynı taze soluğu folklor alanında getirebilmek için de uzun uğraşlardan sonra 1946'da ilk kez bir folklor kürsüsü kurdurabildik. Hep aynı amaç, hep aynı yaklaşım: halkı anlamak, tanımak, gerçek kimliğini kavrayabilmek, ona yararlı olmak. Tabii bu bilimsel yaklaşım yerleşik kimi odakları rahatsız etti.

luk getirmek istiyorlardı. O zamana kadar daha çok spekülasyona, daha çok soyut söylemlere dayanan sosyolojiye Amerikan sosyoloji okulunun deneysel yöntemini aşılama istiyorlardı. Bu, deneysel bir yaklaşımdı, ve sosyolojide bunun anlamı, yerinde alan çalışmaları yapılmasıydı; aslında bu, bir yandan resmi halkçılık ilkesi-

Bunlar ilk anda aklıma gelen izlenimler, değerlendirmeler tabii. Aradan bunca yıl geçti. Ve birden bir haber alıyorsunuz... Bunca boğuşma, bunca badirelerden sonra aynı devletin ona resmi tören düzenlemesine sevindim tabii. Toplumun gelişmesinde onun da katkıları olmuştur elbet. Bunu unutmamak gerek...

"Biz Behice Boran'ın, Niyazi Berkes'in ve Muzaffer Şerif'in en iyi öğrencileriydik..."

**Rozet Avigdor (Rosette Coryell)/
Ercan Eyüboğlu**

Rozet Avigdor adı size bir şey söylüyor mu? Peki, Rosette Coryell? O da mı? Ya Roza? Hayır, hayır, Luxemburg değil, Roza Avigdor... İşte o Roza ile, o Rosette ile, yani o küçük gül ile birlikteyiz. Paris'in Kuzey mahallelerinden 18'incide, ünlü Montmartre'in hemen arkasındaki Ornano bulvarı üzerindeki evindeyiz. Ben Rosette'i 1972'den beri tanıyorum ya, tanımam sözün gelişi, onu asıl bu görüşme ile tanıyacağım.

Eşi Cshofield ile orta kahve-
rimizi içerken söyleşiye dalyoruz.

□ Rozet, Behice Boran'ı nasıl ve nerede tanıdın ilk?

□ Behice Boran'ı ilk Ankara DTCF'nde tanıdım, ben öğrenciydim o da hoca. Şöyle anlatayım. Ben liseyi Fransa'da, Turcoing kentinde okudum. Babamın işi gereği Ankara'da bulunuyorduk ve yarı zamanlı olarak AA'da bir tür çevirmen olarak çalışmaktaydım. Haftanın belli günleri ve öğleden sonraları. Aslında amacım fizik öğrenimi yapmak ama ancak DTCF bana hem çalışıp hem okuma olanağı tanıyordu. Yıl 1939 ve fakülte Evkaf Apartmanlarında öğrenim veriyor. Fransa'da lisede psikoloji okumuştum, DTCF Felsefe Bölümü de yeni açılmıştı, içinde Psikoloji de okutuluyordu; ben de oraya kaydoldum.

□ Peki, Behice Boran'ı nasıl tanıdın?

□ Aslında çok ilginç bir biçimde tanıdım onu. Açılışa büyük bir tören yapılmıştı. Herkes oradaydı, ben de Ankara'lı olmadığımız için hemen hiç kimseyi tanıımıyordum. Yalnızdım. Yanımda Nilüfer ve Nezihe (Araz) vardı. Arkadaş çevremi genişletmek umuduyla hemen arkamızda oturmakta olan genç ve hoş bir kıza döndüm, "Siz de mi felsefedesiniz." diye sor-

dum. O da son derece güleç bir tavırla, "Ben hocanız olacağım felsefede" dedi. Behice Boran'dı, çok gençti. İlk böyle tanışmış olduk.

□ Nasıl bir hava vardı üniversitede o yıllar, ve o "hava" içinde Behice Boran'ı nasıl görüyordunuz?

□ Şöyle söyleyelim, 1939 yılını düşünün. Ve ders yılının başlamasından 2-3 ay sonra biz DTCF'nin yeni binasına taşınıyoruz. Felsefe bölümü iki alt bölümden oluşuyor. Psikolojide Muzaffer Şerif var, Sosyolojide ise Behice Boran ve Niyazi Berkes; toplam öğrenci sayısı ise 15-20'yi geçmiyor. Ve çoğu da kız. Ankara'nın o zaman-ki bir özelliği bu belki, üniversite öğrencilerinin çoğunluğu kız. Erkek öğrenciler uzağa, yani İstanbul'a gidebiliyorlar okumak için, ama kızlar için bu henüz olanaksız ve Ankara'da o tarihlerde çok az yüksek öğretim kurumu vardı. Bizim bölümdeki kızlardan ise yakın arkadaşlarım, Mübaccel, Nilüfer ve Nezihe'ydiler. Biz aynı zamanda Behice Boran'ın Berkes'in ve M.Şerif'in en iyi öğrencileriydik.

Arkadaş çevremi genişletmek umuduyla hemen arkamızda oturmakta olan genç ve hoş bir kıza döndüm, "Siz de mi felsefedesiniz." diye sordum. O da son derece güleç bir tavırla, "Ben hocanız olacağım felsefede" dedi. Behice Boran'dı, çok gençti. İlk böyle tanışmış olduk.

□ Bir hoca olarak Behice Boran'ı nasıl anımsıyorsun peki?

□ Hiç unutmuyorum, ortak derslerin okunduğu ilk iki yılın sonunda zor bir sınav vardı, ve ortaöğrenimimi yurt di-

şında, Fransa'da yaptığım için bu sınavın benim açımdan zor olabileceğini düşünmüş olacaktı ki, Behice Boran bana istersen sen Fransızca cevapla soruları, dedi. Benim için bu büyük bir kolaylıktı, ama istemedim, hayır, ben de arkadaşlarım gibi Türkçe yazacağım dedim, ve nitekim de başarılı oldum tabii. Üçüncü sınıfta psikolojiyi seçtim. Mübaccel ise sosyolojiyi seçmişti. Ama temel dersler dışında ortak pek çok dersimiz vardı ve hemen her an birlikteydik. Nilüfer, Mübaccel ve ben, üniversiteyi bitirip hocamız Behice Boran gibi Amerika'ya gitmeyi, orada onun gibi doktora yapmayı ve dönüp iyi bir psikoloji-sosyoloji bölümü kurmayı düşünüyorduk. Niyetimiz buydu ve Boran bizi bu yönde özendiriyordu. İlk dersimizi hiç hatırlamıyorum ama Boran'ın bize ilk öğrettiği şey, psikoloji ve sosyolojinin felsefe değil bağımsız bilim dalları olduğu gerçeğiydi. Bunlar da tıpkı öteki bilim dalları gibi bilimsel nitelikli bilgilerdi. Araştırmaya, deneysel yönleme dayanan bilimsel dallar. Ve şimdi çok daha iyi hatırlıyorum, Boran ile Ankara köylerine sık sık gitmemiz, köylülerle görüşmelerimiz, o zamanlar çok etkin ve gözde bir kurum olan Hasanoğlu Köy Enstitüsündeki arkadaşlarımız, hep bu bilimsel yaklaşım içinde yer alıyordu.

□ Peki, o yılların üniversitesinde genel hava nasıldı, yani sağ-sol çatışmaları, gerilim ne durumdaydı?

□ Ben DTCF'ye 1939'da girdim, ve 1944'te bitirdim, iki yıl da, bitirdikten sonra doktora çalışmaları yaptım. Bu yedi yıl içinde çok şey gördüm, çok şey öğrendim. Önce, Bölüm başkanı Muzaffer Şerif'in işine son verilmesine tanık olduk. Öğretim üyesi değiş-tokuşu çerçevesinde Amerika'ya gitmişti, orada bir Amerikalı ile evlendiği gerekçesiyle işine son verildi, o da orada kaldı, bir daha dönmedi. Düşünün, yıllar, İkinci Dünya Savaşı yılları. Yer yerinden oynuyor. Alman-

1940'ların başı, DTCF... Oturanlar (soldan): Behice Boran, Rozet Avigdor, Muzaffer Şerif; ayakta (sol başta): Mübaccel Belik (Kıray), (soldan üçüncü) Nezihe Araz. (Rosette Coryell'in albümünden)

ya yanlıları ortalığı birbirine katıyorlar. İrkçılar sağa sola gözdağı veriyorlar. Tüm bunlar bizim fakülteye de yansıyor tabii. Felsefe bölümü genellikle sağ, Sosyoloji/Psikoloji ise hemen silme sol görüşlü öğrencilerden oluşuyor. Sağ görüşlü, milliyetçi hocalar sol görüşlü bildikleri öğrencilere göz açtırmıyorlar.

□ Ne yapıyorlar örneğin?

□ Bak, sana küçük bir anı anlatayım. Yıl 1942. Dışarda savaş olancâ şiddetle sürüyor. İçerde Alman yanlıları gemi azağı almışlar. 30 Ağustos zafarinin de 20. yılı kutlanacak. Ankara'da hava serin, Harbokulu öğrencileri, askerler bulvarda geçit töreni yapıyorlar. Benim de omuzumda bir yün hırka var, giymemişim de şöyle omuzumdan sırtıma atmışım. Tam o zamanki "Kutlu" pastanesi önündeyken askerler geçiyor, herkes hazirola. Ben de hırkamı giymeksizin askerlerin geçmesini bekliyorum. Meğer Kutlu'nun terasında Hamdi Atademir varmış o an. Hamdi Atademir ki, bizim DTCF'nde Mantık hocamız. Tabii benim haberim yok. Eylül mü, Ekim mi, hatırlamıyorum, Mantık'tan güz dönemi sınavına girdim. Hoca, Hamdi Atademir, Çekiyor beni bir kenara: "30 Ağustos'ta Bayrak geçerken siz son derece laubali bir biçimde durup bekliyordunuz" diyor. Amacı, beni haşlamak, moralimi bozmak. Çaktırdı beni tabii. Fransız bir hocamız vardı, Olivier Lacombe diye. Ona Fransızca olarak durumu anlattım; bu kez de "bak, türkçe değil de Fransızca konuşuyor" diye kancayı taktı. Niyeti belli, ama yapacak hiçbir şey yok. Muzaffer Şerif ve Behice Boran çok kızdılar, ama dönem kaybetmemi önleyemediler. Olivier Lacombe beni

kendi sorumluluğuna alıp sınavdan geçirmek ve bir haksızlığı önlemek istiyordu ama; Hamdi Atademir; Nuh diyor Peygamber demiyordu. Ve sonunda ne olduysa oldu, Hamdi bey beni Lacombe'a devretti ve ben de sınıfı geçtim. Ne olduysa oldu demem, sözün gelişi. Aslında ne olduğunu ben de, o da çok iyi biliyorduk: Stalingrad'da Alman kuvvetleri yenilmiş, El Alameyn'de Müttefikler anlamlı bir zafer kazanmışlardı. Gelişme, ırkçıların, gericilerin şevkini, küstahlığını kırmıştı. Ve ben, AA'da çalışmanın verdiği ayrıcalıkla dış gelişmeleri çok yakından izleyebiliyordum. Hamdi Atademir de olayın farkındaydı. Bir gün, Muzaffer Şerif takıldı bana, sınıfı ne sayede geçtiğini bilip bilmediğini sordu, bildiğimi söyledim. Stalingrad'ı, El Alameyn'i anlattım, güldük. Sanıyorum, asıl bu olaydan sonradır ki dönemin yelpazesindeki yerim de belli olmuştu. Boran da beni asıl bu olaydan sonra daha iyi tanıdı. Daha sonraki konuşmalarımızda bu küçük anı hep anılmıştır.

□ Yani bu olay daha sıcak bir kaynaşma mı getirdi Boran ile?

□ Evet. Çünkü o zaman her şey bugünkü kadar açık ve net değildi. Ne sağ, ne sol etiketleri bugünlere kar-

şılık olmuyordu. Sol diye bilinenler çok küçük bir azınlıktı, büyük bir yalnızlık içindeydiler.

□ Peki Boran bir hoca olmanın ötesinde neydi senin için, o zamanki öğrencileri için?

□ Bizim gözümüzde, çok genç, ama çok cesur, çok gözüpek bir aydınlı, Boran. "Yurt ve Dünya"nın yayınlanması, gerçek anlamda bir meydan okumaydı aslında. İçerdiği görüşlerin çok "keskin" olmasından değil, egemen eğilimlere tümüyle ters bir çizgide olmasından. Ve bana kalırsa hocalığından çok asıl Yurt ve Dünya ile "Adımlar" dergilerinde oynadığı rol ile göze battı Boran, asıl bu yüzden şimşekleri çekti üzerine, asıl bu nedenle baskılara uğradı. Bizler de çevresindeydik işte. Yazı yazarak olmasa bile, derginin abone gibi, yazışmaları gibi "ayak işleri"ni yapıyorduk, postalama işlerini yürütüyorduk.

□ Peki, doktora aşamasında da Boran'ın sana bir katkısı oldu mu, nasıl?

□ Doğrudan olmadı ama dolaylı etkisi ve katkısı hep sürdü. Şöyle. Fakülteyi 1944'te Mübaccel'le aynı yıl bitirdik. O benden bir yıl sonra girdi ama aynı yıl bitirdik. Hemen doktora çalışmalarına, seminerlere başladık. Mübaccel, Nilüfer ve ben, Boran'ın özendirmesiyle Amerika'da doktora yapmayı kafamıza koymuştuk. Zaten Muzaffer Şerif de oradaydı, işine son verilince dönmeyip orada kalmıştı. O da bize yardımcı olacaktı. Oldu da nitekim. Türkiye'den Boran, Amerika'da Muzaffer Şerif, bu aşamada bize yol gösterdiler.

Ben önce New York Columbia üniversitesinde bir yıl master yaptım. Otto Climberg adlı ünlü bir sosyal psikoloji hocalı vardı, onunla çalışmak istiyordum. Sonra o ayrılınca ben de bıraktım. Columbia'yı, ve Muzaffer Şerif'in yardımıyla New York Üniversitesine geçtim. Orada, bir yandan

□ Bizim gözümüzde, çok genç, ama çok cesur, çok gözüpek bir aydınlı, Boran. "Yurt ve Dünya"nın yayınlanması, gerçek anlamda bir meydan okumaydı aslında. İçerdiği görüşlerin çok "keskin" olmasından değil, egemen eğilimlere tümüyle ters bir çizgide olmasından. Ve bana kalırsa hocalığından çok asıl Yurt ve Dünya ile "Adımlar" dergilerinde oynadığı rol ile göze battı Boran, asıl bu yüzden şimşekleri çekti üzerine, asıl bu nedenle baskılara uğradı.

Söyleşi

"Türkiye'nin aydınlara ekmek ve su kadar ihtiyacı var..."

Haydar Kutlu / Duran Taştan

Türk Basınında ve Türkiye'de son iki üç aydır yeni olan bir şey var. Türk Basınında TKP'nin bir üst düzey yetkilisi ile doğrudan, yüz yüze yapılan söyleşiler ilk kez geniş bir biçimde yayınlanıyor; TKP'nin görüşleri, en yetkili kişinin ağzından kamuoyuna yansıtılıyor. Kamuoyu, içinde yaşadığımız çağın adına yaraşır bir biçimde doğrudan ve açıklıkla bilgilenme ve temel iletişim hakkını kullanıyor. Bu bilgilenme açılımına, TKP Genel Sekteri Haydar Kutlu'nun Türkiye'nin aydınlara ilişkin görüşlerini öğrenmek üzere F. Almanya temsilcimiz Duran Taştan'ın kendisiyle yaptığı görüşmeyi yayınlayarak katkıda bulunduğumuza inanıyoruz. B.S.

□ Biz sizinle, aydınlar üzerine konuşmak, onların bugün de geniş tartışmalara konu olan toplumsal konum ve rollerine ilişkin görüşlerinizi öğrenmek istiyoruz. Hemen belirtelim; bu sorumuzu yöneltirken, bizim aydınlarımızın 12 Eylül döneminin siyasi baskılarının başlıca hedefleri arasında bulunduğu tesbitinden hareket ediyoruz.

□ Önce şunu belirtmek isterim: 12 Eylül rejimi toplumumuzun maddi ve kültürel yaşam koşullarını olumsuz yönde derinden etkilemiştir, ama aydınlarımızı pasifleştirme, onları ülkenin ve halkın sorunlarından uzaklaştırma, egemen güçlerin aracı haline getirme gibi gerici amaçlarına hiç de ulaşabilmiş değildir. Biz bunu tarihsel bir kazanım olarak değerlendiriyoruz. Aydınlar ülkemiz tarihinde her zaman önemli bir rol oynadılar, toplumsal gelişmenin hareketlendirici bir gücü oldular. Yalnız fikir üretmek, ülkenin sorunlarına çözüm yolları göstererek değil, fikirleri uğruna her türlü baskıyı göze alarak, aktif mücadele ederek de bu rolü oynadılar. Toplumsal düşüncenin gelişmesine, demokrasi, yurtseverlik, toplumsal ilerleme fikirlerinin yer etmesine katkıda bulunmuş aydınlarımız içinde Namık Kemal'den bu yana yolu siyasi polisten, zindanlardan, sürgünlerden geçmemiş, işinden ekmeğinden edil-

memiş kaç kişi vardır?

Bugün iktidarın sözcüleri demokrasiye geçildiğini iddia ediyorlar, ama aydınlar üzerindeki baskılar hâlâ devam ediyor. Burra rağmen aydınlar içinde, onların faaliyetinde yeni ve çok olumlu gelişmelere tanık oluyoruz. Şöyle diyebiliriz: 12 Eylül rejimi ve onun uzantısı olan ANAP dönemi, öylesine olumsuz gelişmelere yol açtı ki ülkemiz her alanda bir varlık-yokluk sorunuyla karşı karşıya geldi. Aydınlarımız bu durumda her şeyi bir kere daha yeni baştan düşünme, ülkeyi bu durumdan kurtarmak için yapılması gerekenleri daha geniş boyutlu, daha kapsamlı ele alma ve aydın sorumlulukları gereği duruma müdahale etme zorunluluğunu gördüler. O nedenle şimdi çok farklı koşullarda, 1960'lardaki gibi, ama ondan daha kapsamlı ve nitelikli bir tartışma, bir arayış çabası, yaratıcı fikir üretme süreci yaşanıyor aydınlar içinde. Öte yandan demokrasinin kazanılması ve korunması, barış ve silahsızlanma, doğal çevrenin korunması, kadın hakları için mücadelelerde aydınlar aktif ve bir rol oynuyorlar. İşçi ve gençlik hareketi ile aydın hareketi arasında dostluk ve dayanışma güçleniyor.

□ Günümüz aydın hareketinin geçmiştekinden farklı bir niteliği var mı sizce?

□ Bir kere dediğim gibi sorunlara da-

ha geniş bakılıyor. Alışılmış şemaların dışına çıkılıyor. Türkiye gerçeği, dünya ve bugünüyle somut araştırılıyor. Sorunların adı daha tam konuluyor. Sonra yalnız Marksist aydınlar değil, Kemalist ve Sosyal Demokrat aydınlar, hatta kendilerini sağcı olarak nitelleyen aydınlar içinde de yeni arayışlar söz konusu, yeni fikirler üretme çabaları söz konusu. Bir başka özgünlük, aydınlar bu çabalarında genel olarak bağımsızdırlar. Özgül sorumluluklarının bilinci ile yaratıcı çaba içine giriyor, kendi inisiyatifleriyle hareketleniyorlar. Ama aydınların ezici çoğunluğu taraflıdır. Barış, demokrasi ve ulusal egemenliğin, emekçi halkın tarafındadırlar. Gerici, Amerikancı, savaşçı politikaların, insan ve kültür düşmanlığının karşısındadırlar. Aydınlar arasında dayanışma, uygar bir tartışma ortamıyla gelişiyor.

□ Sizce bu gelişmeler toplumsal açıdan daha etkin bir duruma nasıl gelebilir?

□ Türkiye'nin aydınlara, düşünen, sonuna kadar düşünebilen, korkmadan düşünen, eleştiren ve yaratıcı düşünen insanlara ekmek ve su kadar ihtiyacı var. Böyle insanlar olmadan Türkiye bu durumdan kurtulamaz, ilerleyemez, hiçbir sorununu çözemez. Bizim ülkemiz geri kalmıştır. Gelişmiş ülkelerle aramız her geçen yıl daha da açılıyor. Kültürel gelişme açısından da bu böyle. Böyle bir ülkede aydınların rolü ve sorumlulukları kat kat daha fazladır. Ülkenin sorunlarının çözülmesi için bilim ve kültür adamlarının, sanatçıların, tıp ve hukuk adamlarının, teknik elemanların, öğretmen ve gazetecilerin hem kendi alanlarında, hem genel sorunlarda çözüm yollarının ortaya konup tartışılıp, geliştirilebilmesine kendi özgül katkılarını yapmaları, halkın kültür düzeyinin yükselmesine katkıda bulunmaları zorunludur.

Geçmişte, farklı görüşlerden aydınları birleştiren ve ülkemiz politik düşüncesinin gelişmesine olumlu katkı yapan Sosyal Adalet, YÖN, Ant Hareketleri gibi hareketler oldu. Bugün

Yine 1940'ların başı ve DTCF... Ortada ayakta Behice Boran'ın sağında Muzaffer Şerif; sağ başta ayakta: Nezihe Araz, (solunda) Nilüfer Mübaccel Belik (Kıray), Rozet Avigdor (Rosette Coryell'in albümünden)

doktora çalışmalarını sürdürürken bir yandan da asistan olmuştum. Daha önce de sağda solda bir sürü işte çalıştım, bu arada hiç unutmayacağım bir işi, ünlü romancı John Steinbeck'in sekreterliğini yaptım. Yakın çevrem bildiği bu iş, çok sonraları "solculuğun bir kanıtı" olarak aleyhimde kullanılacaktı, mahkemelerde.

Evet, Muzaffer Şerif Yale Üniversitesi'ne geçmişti. Mübaccel Şikago'da, Nilüfer de New York Teachers 'College'deydi. Mübaccel tezini 1951'de bitirdi, ben de 1952'de tamamladım... (Rosette bu arada tezinin bir Fransız dergisinde çıkan bir özetini gösteriyor, 1952 tarihli bir bilimsel inceleme dergisi. Tezinin Fransızcası şu başlığı taşıyor: "Etude experimentale de la Genèse des Stéréotypes" "... Stereotiplerin doğuşunun deneysel incelenişi)

□ Çok ilginç. Gerçekten çok ilginç.

□ Evet, tezimde de Boran'ın dolaylı etkisini görebilirsiniz. Aslında Amerika'daki bu çalışmalarda hemen hemen yeni hiçbir şey öğrenmedim desem yeridir. Çünkü temeli ve yöntemi bize Ankara'daki hocalarımız, özellikle de Behice Boran, Muzaffer Şerif ve Niyazi Berkes vermişlerdi. Özellikle ilk ikisi bize deneysel yöntemi somut pratik içinde öğretiler, kavratırlar. Amerika'daki çalışmalarımızda bu yöntemi uyguladık hep, bu anlamda tez hocamız oldular diyebilirim.

□ Peki Fakülte'deki ilişkileriniz. Boran'ın öğrencileriyle ilişkileri

nasıldı?

□ Belli bir arkadaşlık ilişkisiydi diyebilirim. Son derecede hoşgörülüydü, yaklaşımında geniş bir hoşgörü vardı, bilimsel tartışmalarımızda da bu böyleydi. Bize hiçbir zaman ne "marksizm"den, ne de onun terimlerinden açıkça bahsetmedi, "tarihsel maddecilik", "diyalektik" terimlerini kullanmadı, bu terimlerin dışında kalan öğrencileriyle de son derecede açık, çoğulcu bir yaklaşım içinde oldu. Oysa bize ters geliyordu bu çünkü "solcu" diye nitelenen hocaların keskin, dar, "sekte" olmaları gerekir gibi bir önyargımız vardı başlarda.

□ O zamanın Ankara'sında günlük etkinlikleriniz nelerdi peki?

□ Bakın ilginç bir olayı anlatayım bu vesileyle. Ruhi Su o sıralarda Ankara Devlet Operasındaydı. Üniversite öğrencilerinden oluşan bir koro kurmuştu, ben de bu koronun çalışmalarına katılıyordum. (Behice Boran'ın Ruhi Su ile tanışması ve dostluğu da sanırım bu yıllara uzanır. Rosette bu ara içerden küçücük bir defter getiriyor. Kabuğu kopmuş, zamanın etkisiyle yer yer sararmış; ama kalan yerleriyle pek güzel okunabilen bir halk türküler defteri. İçinde neler yok ki. Yunus Emre oratoryosunun bilmediğim bir güfteyle yazılmış olduğunu öğreniyorum. Pir Sultan'ın isyan türkülerinden, su katılmadık Anadolu sevda türkülerine kadar, neler yok ki.)

□ Yahu Rosette, yakın dönem tarihimize içiçe gelişen bir yaşam ser-

giledin, doğum yılını sorabilir miyim?

□ Tabii: 1916. Yani görüyorsunuz ki (okul dönemi fotoğraflarına bakıyoruz) Boran ile aramızda altı yaş fark var. O yüzden de o ilk açılış töreninde onu arkadaşlarımızdan biri sandık ve belki biraz da bu sayede hep arkadaş, hep dost kaldık.

□ Peki, Amerika sonrası Boran ile ilişkileriniz sürdü mü?

□ Amerika'da doktora yapma projemiz gerçekleşti ama Türkiye'ye dönüp çağdaş bir sosyoloji/psikoloji bölümü kurma hayallerimiz suya düştü. Bilinen gelişmeler oldu. Behice Hanım, Niyazi Bey, Pertev Bey üniversiteden atıldılar. Ben Türkiye'ye ilk 1959'da döndüm, 12 yıl sonra. Bir kez Mübaccel'in evinde görüştüm. Behice Hanımla. İkinci kez 1973'te, ya da 74'te eşimle döndüm Türkiye'ye. O zaman hapisteydi galiba. 1977'de Nur'u Ziya sokaktaki binada ziyaretine gittim, partili gençler biraz yadırgadılar, çünkü kocam Amerikalıydı, ve beni tanımamışlardı, Behice Hanım bizi çok yakın ve sıcak bir dost gibi karşıladı. Uzun uzun konuştuk, eski anıları tazeledik. Aslında bir kez de o Paris'e geldiğinde görüşmüştük, Milletvekili'ydi sanıyorum o sıra. Hep ahbap, hep dost olarak görüştük. En son 1985'te bir toplantı için Paris'e gelmişti. Salonun ön sıradaki yerinde bize çok yakın ilgi gösterdi yer verdi, oturttu. Konuştuk, yeniden görüşmek dileğiyle vedalaştık. Bu, son görüşmemiz oldu. Bundan öncekilere olduğu gibi bu da sıcak bir dost görüşmesi oldu, siyasal hiçbir yanı yoktu. Hep o 1940'lı yılların sıcaklığını konuştuk.

İşte Rozet, nam-ı diğer Roza Avigdor ve onun 1939'da başlayan DTCF üniversite yaşamı ve bu yaşamda hocası Behice Boran'dan kalan izler. Sınıfta çekilmiş 4 fotoğraf, dördünde de Behice Boran'ın Mübaccel Belik (Kıray)'ın, Muzaffer Şerif'in simaları seçiliyor. Gençcik, taptaze yüzler. Resimlerden ikisini yeniden yaptırarak, hangisi beğenilirse o kullanılsın diye. İki de küçük dileği var Rosette'in: Fotoğraflar, kullanımdan sonra Dursun'a iletilsin, ve bu görüşmenin yayımlandığı sayının gönderilmesi unutulmasın. □

bunlardan çok daha geniş bir hareketin oluşmasını olanaklı görüyorum. Marksist aydınların, tutarlı demokrat aydınların birlikte fikir üretip, toplumsal bilincin barış, demokrasi, ulusal egemenlik fikirleri yönünde oluşmasına, aktif olarak, müdahale etmesi ülkemizin önünde aydınlık bir yol açılmasında büyük bir rol oynayacaktır. Ayrıca şunu çok önemli görüyorum: Aydınlarımız bu çabalarında, kendi aralarındaki tartışmalarında bütün topluma, politik güçlere örnek olacak uygar bir tarzı egemen kılabilirler. Bu ilişkilerin demokratik ve insancıl bir tarzda gelişmesi, karşılıklı anlayış ve saygı temelinde yürümesi, yeni bir demokratik politik kültürün ülke çapında egemen olmasına büyük bir katkı olacaktır. Burada yalnız ilerici aydınlara değil kendilerini sağcı olarak niteleyen aydınlara da sorumluluk düşüyor. Demokratik bir tartışma ve eleştiri ortamı, kişiliklerin ve politik tercihlerin değil fikirlerin tartışıldığı ve eleştirildiği bir ortam oluşturulmalıdır. Eğer bu başarılabiliyorsa, görülecektir ki, Marksist, Kemalist, Sosyal Demokrat ve İslamcı aydınlar arasında demokrasinin, yurtseverliğin ve hümanizmin ilkeleri ve düşünceleri temelinde birçok ortak yan belirginleşecek ve ortak davranışların, ülkeyi kurtarma, yenileme yönündeki ortak davranışların sağlam bir temeli oluşacaktır. Bu, politik güçlerin ve halk kitlelerinin üzerinde de olumlu, esinlendirici etkilerde bulunacaktır.

Aydınlar ülkemiz tarihinde her zaman önemli bir rol oynadılar, toplumsal gelişmenin hareketlendirici bir gücü oldular. Yalnız fikir üreterek, ülkenin sorunlarına çözüm yolları göstererek değil, fikirleri uğruna her türlü baskıyı göze alarak, aktif mücadele ederek de bu rolü oynadılar.

□ Bugünkü iktidar tam bir kültürsüzleştirme, kültürel yozlaştırma politikası uyguluyor. En modern kültür iletişim araçları: videolar, kasetler, renkli TV, modern baskı teknikleri yaygınla-

şırken, bu araçlarla gerici ve düzeysiz bir kültür aktarıyor. Bu korkunç çelişkiye karşı neler yapılabilir?

□ Sanıyorum önce iktidarın "kültür" politikasına karşı, alternatif olarak, demokratik bir kültür politikası oluşturulmalıdır. Bunun için en geniş demokrasi güçlerinin işbirliği zorunludur. Ülkemizin önde gelen kültür adamlarının öncülüğünde düşünce ve kültür yaşamımızın demokrasisi ve hümanizm temelinde yenilenmesi için geniş bir hareketin aktif olarak ortaya çıkması ve alternatif bir kültür politikasının uygulanması için geniş bir uğraş verilmesi olanaklıdır. Biz de buna elimizden gelen katkıyı yapmaya çalışacağız. Daha şimdiden alternatif bilim, kültür ve sanat oluşumları, ürünleri ortaya çıkmaktadır. Bunlar bütün demokrasi güçlerinin desteğini hak etmektedir. Basında, eğitim kurumlarında, kitle iletişiminde, her türlü sanat ve müzik alanında demokratik ve hümanist bir içerik için çaba gösteren aydın ve sanatçılar desteklenmelidir.

□ İşçi hareketi ile aydınların ilişkisi konusundaki düşüncelerinizi de öğrenebilir miyiz?

□ Bugün aydınların büyük çoğunluğunun sosyal konumu işçilerinkine yakınlaşıyor. Bu yalnız maddi açıdan değil. Üniversitedeki, basındaki baskılarla fabrikadaki baskıları karşılaştığımızda da aynı şeyi söyleyebiliriz. Daha genel olarak diyebiliriz ki ister kafa emeği, ister kol emeği için olsun, bütün kapitalist dünyada olduğu gibi ülkemizde de çalışma koşulları artan ölçüde insana düşman, insanlık dışı bir nitelik kazanıyor. Oysa insan ancak emekle gelişebilir. Bütün bunlar aydınlara işçi hareketini birbirine yakınlaştıran nesnel nedenlerdir.

İkinci olarak şunu önemli görüyorum: Bugün ülkemizde işçilerin, sorunlara nasıl çözüm bulunacağı konusuna, ilgileri artıyor. İşçiler içinde de arayış çabası güçleniyor. O nedenle sorunların çözümü konusunda görüş geliştirenlere, fikir üretenlere, aydınlara işçilerin ilgileri de şimdi artıyor. Aydınların her olanağı kullanarak görüşlerini işçilere, sendikalara açıklamaları, onlarla diyalog içine girmeleri çok olumlu olacaktır. Tek bir aydın bile birçok girişimin öncüsü olabilir bu konuda. Sanıyorum bu durumda aydınlar işçilerin ilgisini yakından gördüklerinde kendi görüşlerini hem

tartabilirler hem de kendi görüşlerine olan güven daha artabilir ve daha kuvvetli olurlar. Öte yandan işçi hareketi olmadan toplumsal gelişme olamaz. O nedenle aydınlara işçi hareketinin yakınlaşması toplumsal gelişmenin güçlerinin genişlemesini getirir. Burada sendikaların günlük çalışmaları içinde kültürel faaliyetlere verdikleri önemin artmasının da zorunlu olduğunu düşünüyorum. Her sendika şubesi niçin aynı zamanda bir kültürel faaliyet ocağı olmasın? DİSK bu konuda önemli deneyler getirdi. İbrahim Güzelce ve Kemal Türkler sanatçı ve kültür adamları ile işçilerin yakınlaşmasına önemli katkılarda bulundular. Bizce bu gelenekler şimdi çok daha geniş canlandırılabilir. İşçilerin kültürel faaliyette bulunmasına sendikalar önayak olursa buna yardımcı olacak sayısız aydın çıkacaktır. Çünkü aydınların da işçi hareketine ihtiyacı vardır. Kapitalist toplumda demokratik ve sosyalist kültür öğeleri ancak güçlü ve gelişen bir işçi hareketi varsa sürekli artabilir. Politik ve sendikal işçi hareketinin varlığı ve mücadelesi, ilerici aydınların yaratıcı faaliyetinin nesnel temelidir.

Türkiye'nin aydınlara, düşünen, sonuna kadar düşünebilen, korkmadan düşünen, eleştiren ve yaratıcı düşünen insanlara ekmek ve su kadar ihtiyacı var. Böyle insanlar olmadan Türkiye bu durumdan kurtulamaz, ilerleyemez, hiçbir sorununu çözemez.

□ Partinizin kültür konusuna yaklaşımı üzerine neler söyleyebilirsiniz?

□ Bu konuda çok eksiklerimizin olduğunu düşünüyorum. Yasal çalışma olanaklarımızın olmamasının getirdiği büyük engellerin yanı sıra, geçmişte sekterizmin bu konuda da çalışmalarımızda olumsuz etkileri oldu. Aydınlarla karşı zaman zaman yanlış yaklaşımlar içine de girdik. Onları bize karşı ve yandaş olanlar diye ayırdık; bize karşı olanlara dostça davranmadık. Aydınların bağımsız yaratıcı faaliyetlerini desteklemek yerine,

onları dar anlamda partiye kazanmayı başa aldık. Şimdi kültüre ve kültür mirasına çok daha geniş bakıyoruz. İnsanlık tarihi boyunca, ülkemiz tarihi boyunca yaratılmış bütün demokratik, hümanist kültür eserlerine sahip çıkmak gerektiğini düşünüyoruz. Bunu aktif, somut işle göstermek gerekiyor elbette. Aydınlarla yaklaşımımızı da bu yeni bakış açısı belirliyor. Onların bağımsız olmaları, bağımsız düşünmeleri ve davranışları gerektiğini düşünüyoruz. Elbette onlara kendi dünya görüşümüzü, sorunlara bakışımızı, politikamızı anlatmak, onlarla tartışmak istiyoruz. Böylesi yakın bir çalışma, karşılıklı işbirliği her iki taraf için de yararlı olacaktır. Demokrasi-den, yurtseverlikten, hümanizmadan yana her aydına değer vermek gerekiyor. Elbette Partimizin kapısı program ve tüzüğünü benimseyen her aydına açıktır. Ama asıl önemli olan, bizce, bugünkü çok renkli niteliği ile, farklı düşünce ve davranışlarıyla bir bütün olarak geniş aydın çevrelerin, genel olarak politik ve sendikal işçi hareketine yakınlaşmasıdır, bunun sağlanmasıdır.

Ayrıca politik eylemlerde kültür faaliyetleri özgül bir rol oynamalıdır. İşçilerin, gençlerin, kadınların, çeşitli halk hareketlerinin ve partimizin eylemlerinde, kültürel faaliyet özgül bir yer tutmalıdır, diye düşünüyoruz. Bunu politik faaliyetin bir yardımcısı, uzantısı, süsü gibi almamak gerekiyor. Bence bir politik makale, bir bildiri ne kadar önemli ise, bir şarkı, bir resim, bir şiir de o kadar önemlidir. Politik mücadele aracı olarak. Çünkü sanat gerçekliğin kavranmasının, özgül yeri başka şeyle dolduramaz bir yoldur. O nedenle son hareketimizde hâlâ bir çocukluk hastalığı olarak süren

Elbette işçi sınıfının ve öteki emekçilerin politik eğitimine katkısı olduğu için proleter-devrimci, sosyalist sanatın bizim için özel bir önemi var. Ama bu, sosyalist sanatçıların ötekilerden daha önemli, değerli olduğu anlamına gelmiyor. Gerçekleri yansıtan her sanat ürünü değerlidir. Dünya görüşünü, politik davranışını, onaylamadığımız hatta karşı çıktığımız sanatçıların bile, kültürel değer taşıyan ürünlerine sahip çıkılmalıdır. Sanat ve kültür yaşamımızda örneğin bir Mehmet Akif'in de yeri vardır. Böyle bakıyoruz. Düşünen kafaları sağ-sol diye ayırmaktan çok, eserlere, ürünlere bakmak en doğrusu olacaktır.

Aydınlarla karşı zaman zaman yanlış yaklaşımlar içine de girdik. Onları bize karşı ve yandaş olanlar diye ayırdık; bize karşı olanlara dostça davranmadık. Aydınların bağımsız yaratıcı faaliyetlerini desteklemek yerine, onları dar anlamda partiye kazanmayı başa aldık. Şimdi kültüre ve kültür mirasına çok daha geniş bakıyoruz. İnsanlık tarihi boyunca, ülkemiz tarihi boyunca yaratılmış bütün demokratik, hümanist kültür eserlerine sahip çıkmak gerektiğini düşünüyoruz.

aydını, sanatçıyı küçümseme, kültürü yalnızca kullanılacak bir araç olarak görme son bulmalıdır. Bir başka eksiklik olarak bizim her günkü yaşamımızda kültürel faaliyeti, sanata ilgiyi teşvik etmede, üye ve sempatanlarımızı genel olarak yığınları bu konuda özendirmede onlara olanaklar sağlamada, onların aydınlara diyalog içine girmesini, birbirlerinin faaliyetini tanımasını, anlamasını düzenlemedeki eksikliklerimizi belirtmek gerekiyor.

Kültüre, kültürel faaliyete dar yaklaşmak, kaçınılmaz olarak partili aydınlara ve sanatçılara gereken özeni göstermemeyi de getiriyor. Parti onların entellektüel faaliyetlerine, sanat ve kültür çalışmalarına ilgisiz kalırsa, onların partinin politikasına ilgi duymaları, kendi kültürel çalışmalarının politik anlamını görebilmeleri olanaksızdır. Deneylerimiz bunu gösteriyor.

Her tür sanat faaliyetinde, sinemadan tiyatroya, türküden pop müziğine kadar her türde, politik amacımız demokratik içeriklerin, hümanist içeriklerin güçlenmesidir. Hepsisi önemlidir. Elbette işçi sınıfının ve öteki emekçilerin politik eğitime katkısı olduğu için proleter-devrimci, sosyalist sanatın bizim için özel bir önemi var. Ama bu, sosyalist sanatçıların öteki-

lerden daha önemli, değerli olduğu anlamına gelmiyor. Gerçekleri yansıtan her sanat ürünü değerlidir. Dünyaya görüşünü, politik davranışını, onaylamadığımız hatta karşı çıktığımız sanatçıların bile, kültürel değer taşıyan ürünlerine sahip çıkılmalıdır. Sanat ve kültür yaşamımızda örneğin bir Mehmet Akif'in de yeri vardır. Böyle bakıyoruz. Düşünen kafaları sağ-sol diye ayırmaktan çok, eserlere, ürünlere bakmak en doğrusu olacaktır.

Elbette sanat ürünlerinin gerçek değerini ancak tarih belirleyecektir. Bizim buna yetkimiz yok. Biz sanat eleştirmeni de değiliz ama sanata, sanat ve kültür adamlarının faaliyetine herkesten çok bizim, hakikatin peşinden koşan bizlerin ihtiyacı olmalıdır.

□ Nazım Hikmet'e ilgi ülkemizde hiçbir zaman azalmadı. Tersine şimdi 12 Eylül döneminin deneylerinden sonra kendini sağcı olarak niteleyen çevrelerin sözcükleri bile Nazım'ın sanatına değer verdiklerini açıklıyorlar. Onda odaklaşan ilgiyi nasıl yorumluyorsunuz, Nazım'ı nasıl yorumluyorsunuz?

□ Bu her şeyden önce Nazım'ın bakış açısıyla, düşünce tarzıyla bağlıdır. O "Büyük İnsanlığın" şairidir. Düşünce ve davranışlarıyla insanlığın genel çıkarları düzeyine çıkabilmeyi başarmış, insanlığın kaderinin sorumluluğunu omuzlamış bir sanatçıdır. İnsanlığın, ülkesinin, halkının kaderinden kaygı duyan herkes için Nazım'ın eserlerinin değer taşıması bundandır. Günümüzde ulusal çapta ki sorunların ve bütün insanlığı ilgilendiren sorunların derinleştiği koşullarda, bu durumun eskiye oranla daha geniş güçleri barış ve demokrasi fikirleri çevresinde hareketlendiği koşullarda diyebiliriz ki Nazım'a olan ilgi, Nazım'ın fikirlerinin etkisi çok daha artacaktır.

Nazım aynı zamanda çağımızın şairidir. Kapitalizmden Sosyalizme geçiş çağının bütün acıları, sorunları, zorluk-

ları ile insanlığın işçi sınıfının öncülüğünde kendi tarihini kendi elleriyle gerçekten yazmaya başladığı çağın şairidir. Bu çağın anlamının bilincindedir, geleceğin şairidir. O nedenle her zaman devrimci, dönüştürücü ülkelerin kaynağıdır onun eserleri.

Şimdi yeni bir düşünce tarzından, yeni bir politik anlayıştan, kendimizi yenileme zorunluluğundan söz ediyoruz. Bu, aslında günümüzün mücadelelerinde Nazım'la birlikte olabilmek, onun gibi olabilmek anlamına geliyor. Çünkü Nazım, her zaman yeni tarzda, yenilikçi tarzda düşünüp davranmayı başarmıştır. Gerçekçiliğin, doğmatizme ve sekterliğe karşı yaratıcılığın ve girişimciliğin, insana her şeyin merkezinde yer vermenin temsilcisi olmuştur. Nazım Hikmet partimizin üyesiydi, partimiz bununla her zaman onur du-

Nazım, her zaman yeni tarzda, yenilikçi tarzda düşünüp davranmayı başarmıştır. Gerçekçiliğin, doğmatizme ve sekterliğe karşı yaratıcılığın ve girişimciliğin, insana her şeyin merkezinde yer vermenin temsilcisi olmuştur.

yacak. O antikomünizmin en güçlü olduğu dönemlerde bile milyonların sözcüsü olabildi, milyonların aklına, vicdanına ve yüreğine hitap edebildi. Böylece milyonları birleştirebildi. De-

mek ki Ondan öğrenecek daha çok şeyimiz var. Ayrıca şunu da belirtmek istiyorum. Bugün, Nisan 1985'den bu yana Sovyetler Birliği'nde süren perestroyka'nın bir çok fikri, Nazım'ın 1950'lerde Sovyetler Birliği'nde yazdıklarında, yaptığı konuşmalarda vardır. Onu yeni düşüncenin temsilcisi diye nitelememize bu da hak kazandırıyor.

Bu yıl Nazım Hikmet'in 85. doğum yıldönümüdür. Bu, Nazım'ı yeni bir gözle yeniden okumak, yeniden anlamak, yeniden tanımak için iyi bir fırsattır. Nazım'ın devrimci işçi sınıfının, Türk ulusunun ve insanlık ailesinin büyük evladı, hepsinin önünde yürüyen çağın bilinci olarak, bütün bu farklı ve mükemmel şekilde birbirini tamamlayan yanlarıyla kavramak ve yaşamak, bunun için çalışmak gerekiyor. □

10 Aralık İnsan Hakları Günü

Bir İmza-Bir Mektup

10 Aralık 1946, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin Birleşmiş Milletlerce kabul edildiği tarih. O nedenle 10 Aralık, her yıl bütün dünyada İnsan Hakları Günü olarak kutlanıyor. Bütün okuyucularımızın bildiği gibi, İnsan Hakları Derneğince ülkemizde sürdürülen ve 10 Aralık'ta sona erecek bir kampanya var: "**Genel Af İçin ve Ölüm Cezasına Karşı Kampanya**".(*) İnsan Hakları Günü yaklaşırken, kanımızca, yapılacak en anlamlı hareket bu kampanyaya imzamızla katılmak... ve bir de, ırk ayırımına, insanlığın bu yüzkarasına karşı çıktığı için Güney Afrika yönetimince 25 yıldır hapiste tutulan Nelson Mandela'ya bir mektup yazmak... İnsan Hakları uğrunda içe dönük çabalardan uluslararası düzeydeki çabalara uzanmak... bu bütünselliği yakalamak...

Çağdaş olmakla onur duyduğumuz, mücadelemizde mücadelesinden güç aldığımız Nelson Mandela'ya sevgi, dostluk ve dayanışma mektubumuzu Dr. Mehmet Cemil Uğurlu'nun dizeleriyle yazıyoruz.

B.S.

(*) Bkz. Bilim ve Sanat, Sayı 82, Ekim 1987

NELSON MANDELA'YA MEKTUP

Sen artık Afrika'sın
Gözlerin birer güneş
Doğuyor üzerinde
Sanki beş milyar yaşıyorsun

Sen artık Afrika'sın
Bir yanardağ gibisin
Güneğinde

Sen artık Afrika'sın
Yüzün çizer haritasını
Akarsın nehirlerinde

Sen artık Afrika'sın
Okunur yazgısı
Ellerinde

Sen artık Afrika'sın
Mermiler öldüremez
Yaşarsın yüreğinde.

Mehmet Cemil UĞURLU

Söyleşi

"TÜBİTAK Dosyası Kapanmamalıdır"

Refet Erim/B.S.

11 Kasım 1987 günlü Resmi Gazetede yayımlanan bir Kanun Hükmünde Kararname ile TÜBİTAK Kuruluş Kanununda bir takım değişiklikler yapıldı. Genel seçimlere 20 günden az bir süre kalmışken, "yangından mal kaçırır mışçasına" yapılan bu değişiklikler konusunda görüşlerini almak üzere TÜBİTAK eski genel sekreter yardımcısı Sayın Refet Erim'e baş vurduk.

Nisan 1987 (76.) sayımızda yayınlanan "Üniversitelerimizden Sonra Sıra TÜBİTAK'ta mı" başlıklı yazısından ve Temmuz 1987 (79.) sayımızda yer alan "Şimdi Sıra TÜBİTAK'ta mı" konulu panelimizden yakinen tanıdığınız Refet Erim, 1964 yılından 1980 yılına kadar, aralıksız, TÜBİTAK'ta görev yaptı. B.S.

□ 11 Kasım 1987 günü Resmi Gazetede yayımlanan bir Kanun Hükmünde Kararname ile Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kuruluş Kanununda bir takım değişiklikler yapıldı. Bir süredir dergimizde de yer alan ve "Sıra Şimdi TÜBİTAK'ta mı?" diye özetlediğimiz gelişmeler içerisinde bu değişiklikleri nasıl yorumluyorsunuz?

□ Söz konusu Kanun Hükmünde Kararname ile, (25) maddeden oluşan 17.7.1963 tarihli ve 278 sayılı Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kanununun on maddesi değiştirilmiş, iki maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Değiştirilen maddeler Kurumun amacını, görevlerini tanımlayan, Karar ve Yönetim organlarının görevlendirilme biçimini belirleyen, özetle TÜBİTAK'ı TÜBİTAK yapan maddelerdir. Denilebilir ki gerek bu maddelerdeki değişikliklerle, gerekse bu değişikliklere sağlanan dolaylı imkânlarla belki hâlâ adı TÜBİTAK olan bir kuruluş vardır ama bu asla özerk, bağımsız bir araştırma kuruluşu değildir. Pek çok başka alanda olduğu gibi TÜBİTAK'ın da özü gitmiş; kabuğu, çerçevesi kalmıştır.

□ Bu yargınızı biraz açar, yapılan değişikliklerin ayrıntısına girer misiniz?

□ TÜBİTAK'ın başlıca özelliği Başba-

kana bağlı bir kamu kuruluşu olması- na karşın, kuruluş yasasında da açıkça belirtildiği gibi bilimsel, idari ve mali bakımlardan özerk bir kuruluş olması idi. Doğaldır ki kurum bu hüviyetini, yalnız yasada böyle yazılı olmasına değil, aynı zamanda bunu sağlayan bir takım mekanizmalara da sahip olmasına borçluydu. Nitekim başlıca karar ve yürütme organlarının görevlendirilme biçimleri ile ilgili bu mekanizmaların işleyişine siyasal iktidarların müdahale etmediği dönemlerde TÜBİTAK en parlak dönemlerini yaşadı. Müdahaleler arttıkça bugünkü duruma düştü.

Bugünkü siyasal iktidar daha görev ve başladığı günden beri karar ve yönetim organlarının bu görevlendirilme biçimine karşıydı, daha 1983 Kasımında Kamu kesiminde yapılan yeniden düzenleme paketi içerisinde, TÜBİTAK için bugün gerçekleştirilene benzeyen düzenlemeler önerilmiş, ancak o zaman bu öneri Çankaya'dan geri dönmüştü.

Bugün yapılan özetle şudur: Kanun Hükmünde Kararname'de Kurumun ayrı tüzel kişiliğe, idari ve mali özerkliğe sahip olduğuna ilişkin hükümlere dokunulmamıştır. Yani konuya biraz yabancı biri, bakınca TÜBİTAK'ın hâlâ özerkliği var sanabilir. Ancak "Bilim Kurulu" adını taşıyan ve üye-

lerinin seçim biçimi bakımından özel güvenceye sahip olan organ kaldırılmış, yerine müşterek kararlar (yani Cumhurbaşkanınca onaylanmak koşuluyla Başbakan tarafından atanan) bir "Yönetim Kurulu" konulmuştur. Bu kurulun başında, aynı zamanda yürütmenin de başında olan bir Başkan vardır, onu da Başbakan atamaktadır.

Özetle, Üç Başkan yardımcısı dışındaki tüm kurumun personelinin, Araştırma Grupları üye ve sekterlerini, Enstitü Müdürlerini, Araştırma elemanlarının hepsini, atama yetkisi ise yalnızca Kurum Başkanına aittir. Bu biçimde görevlendirilmiş bir kadrodan oluşan bir kurumun özerk ve bağımsız olduğu her halde iddia edilemez.

TÜBİTAK yasasında yapılan ve bence çok becerikli bir senaryo sonunda gerçekleştirilen ikinci önemli değişiklik, kaldırılan Bilim Kurulu Başkanlığı ve Genel Sekreterlik makamları yerine kurumun hem karar, hem yürütme organlarının başına "Kurum Başkanı" ünvanını taşıyan bir tek yönetici getirilmesidir.

Böylelikle Kurumun siyasal iktidar tarafından güdümlenebilmesi; son Bilim Kurulu başkanlarının İTÜ rektörlüğünden ayrıldıktan sonra verdiği demeçler gibi, birtakım haşarıkların önlenmesi, daha da kolaylaşmış olmaktadır. Geçici madde hükmüne göre eski Bilim Kurulu üyeleri ve Başkanı'nın görevi, Yönetim Kurulu oluşturuluncaya kadar devam edecek, bu tarihte sona ermiş sayılacaktır. Bil-dığımız kadarıyla üye sayısı aylardır toplantı yeter sayısının altına düştüğü için Bilim Kurulu zaten toplanamıyordu ve bu yüzden yıllardır ilk kez TÜBİTAK ÖDÜLLERİ bile verilememişti. Bu bakımdan, aslında, görev yapması, boşalan üyelikler yerine seçilen üyelerin atamaları sonuçlandırılmayarak engellenmiş bir kurulun, göreve devam edeceğini kanun hükmü haline getirmek çok kaba bir aldatmacadır.

Bir de söylemeden geçemeyece-

ğim; bu değişikliklerle, Serbest Piyasa düzeni Bilimsel etkinliklere de iyice girmiş oluyor. Yeni ikinci maddeye göre, TÜBİTAK, bundan böyle, ne demekse "Rekabete açık şekilde" araştırma yaptıracakmış. Yasanın dili de pek çok güzel; TÜBİTAK "Mükerrerlikleri" önleyecekmiş.

Bir önemli ekleme daha yapayım. Kurum çalışanlarının toplu sözleşme hakkına da, bu arada, el konulmuş; 17. maddeye eklenen bir fıkra ile "Sözleşmeli olarak çalışan personel toplu iş sözleşmesi kapsamına alınmaz ve bunlara toplu iş sözleşmeleri ile hiçbir menfaat sağlanamaz." denilivermiş. Kurumun tüm personeli zaten bu maddenin ilk fıkrasına göre memur statüsü dışında, özel hukuk kurallar çerçevesinde işakdi", ile çalıştığına göre; böylece, TÜBİTAK'ta toplu sözleşmeli çalışma düzeni hat-ta tümüyle bile ortadan kaldırılabilir. □ **Peki bundan dört yıl önce TÜBİTAK'ta buna benzer bir operasyona karşı çıkan Cumhurbaşkanı'nın bu kez önerilen Kanun Hükmünde Kararnameyi onaylayarak yürürlüğe koymasını nasıl yorumluyorsunuz?** □ Bir önceki sorunuza yanıtlarken becerikli bir senaryo uygulamasından söz etmiştim. Bence Sayın Cumhur-

başkanının bu kez değişiklik önerisine karşı çıkamayışı bu senaryo yardımıyla sağlanmıştır.

Bir yıl önce, uzun süredir boş olan Genel Sekreterlik makamına yeni bir görevlendirme yapılmıştı. Bu tarihten sonra TÜBİTAK'ta kadrolaşma hareketi çok hızlandı ve giderek öyle bir noktaya geldi ki Bilim Kurulu, Genel Sekreterin bir takım işlemleri durdurmak, yetkilerini elinden almak, hatta görevine son vermek zorunda kaldı. Ancak Başbakanlık Bilim Kurulunun bu kararlarının uygulanabilmesi için gerekli son adımı atmadı, görevden alma kararnamesini çıkarmadı. Ayrıca Bilim Kuruluna yeni seçilen üyeler de göreve başlatılmadı. Bu yüzden çok zamandır TÜBİTAK'ta Bilim Kurulu toplanıp karar alamıyor, Bilim Kurulunun talimatına karşın çok değerli kurum personelinin sözleşmeleri yenilenmiyor, TÜBİTAK'ta ciddi bir kriz sürüyordu. Görevlerine son verilen eski görevliler hakkında dosyalar oluşturuluyor, Basına birtakım yolsuzluk iddiaları yansıtılıyordu. Eminim bu huzursuzluk Çankaya'ya da, bu son operasyonu sonuçlandırmak için çok becerikli bir şekilde yansıtılmış ve TÜBİTAK'ı kurtarmak için tek çarenin yasadaki bu değişiklikleri yapmak

olduğu anlatılmıştır. Başka bir deyişle, hem mevcut yasa işletilmeyerek bir kriz yaratılmış, sonra da kendileri tarafından yaratılan bu durum, elde etmek istedikleri sonucun, yani TÜBİTAK'ın özerklik mekanizması olan atama biçimlerini değiştirmenin, TÜBİTAK'ı özerk bir bilim kuruluşundan, sıradan bir devlet dairesi biçimine dönüştürmenin gerekçesi olarak sunulmuştur.

Başka türlü, Genel Seçimlere 20 günden az bir süre kalmışken, böyle çok köklü bir değişikliği izah etmek bence mümkün değildir.

□ **Böylece, sizce TÜBİTAK dosyası kapanmış mıdır?**

□ TÜBİTAK dosyası kapanmaz, kapanmamalıdır. Bence tam tersine gözlerimiz şimdi, her zamankinden daha fazla TÜBİTAK'ın üzerinde olmalıdır. Hâlâ TÜBİTAK'ta Enstitüleriyle, laboratuvarlarıyla, araştırmacı personeli ile çok ciddi bir bilimsel araştırma potansiyeli vardır. Bu potansiyel yılların çabaları sonucu oluşmuştur; bu toplumun malıdır. Birgün gene toplumun çıkarları doğrultusunda yönetilecektir. Gözlerimiz üzerinde olsun ki büsbütün elden çıkmasın, birgün fırsat elverdiğinde daha çabuk toparlayalım. □

Yasa değişikliğinden sonra ilk adım:

TÜBİTAK'ta Dr. Hikmet Özdemir'in İşine Son Verildi...

Dr. Hikmet Özdemir'i bütün Bilim ve Sanat okuyucuları tanıyor. Geçen sayımızda Özdemir'in dergimizce düzenlenen Panel'de söylediklerinden dolayı TÜBİTAK disiplin kuruluna verildiğini yazmış-tık. Özdemir, 24 Kasım'da bu kurulun kararıyla 10 yıldır çalıştığı TÜBİTAK'tan atıldı.

Dr. Hikmet Özdemir'in savunmasının bazı bölümlerini bir bilim adamının onur belgesi olarak yayınlıyoruz. B.S.

16 Kasım 1987 günlü yazıya göre, tarafıma yöneltilen suçlama; "Bilim ve Sanat Dergisi tarafından düzenlenen 'Sıra Şimdi TÜBİTAK'ta mı?' konulu panelde başta TÜBİTAK Bilim Kurulu Üyeleri ve Genel Sekreterlik olmak üzere Devletin Üst Kademelerini kamuoyu önünde küçük düşürücü asılsız beyan ve isnatlarda bulunmak" olup, iddia sahibi bundan dolayı 10 yıldır çalıştığım TÜBİTAK'tan tazminatsız olarak atılmamı talep etmektedir. Paneldeki konuşmamda altını çizerek belirttiğim hususlar asılsız beyan ve isnatlar olmuş olsaydı hakkımda böyle bir soruşturma açıldı-ğında söyleyecek şeyim olmazdı. Oysa benim söyleyecek epeyce sözüm var.

Söz konusu konuşmam, **Bilim ve Sanat Dergisi**'nin 79. sayısında (Temmuz 1987) yayımlanmıştır. Orada esas olarak özerklik kavramının ve TÜBİTAK'ın özerkliğinin ne anlama geldiği, Hükümet tarafından TÜBİTAK Yasasında yapılmak istenilen değişikliğin doğurabileceği sakıncalar üzerinde durmuş, bilimsel araştırma Kurumu ve Hükümet arasındaki ilişkilerin zedelenmesi sonucu ortaya çıkan krizin yol açtığı sorunları çok kısa açıklamış ve Kurumda 10 yıldır çalışan bir araştırmacı olarak endişelerimi söylemiş-tim. Bundan amacım, iddia edildiği gibi TÜBİTAK'ı kamuoyu önünde küçük düşürmek değil, aksine onun Türk bilim çevrelerindeki saygınlığını korumaya çalışmaktı.

Anlaşılan, 1 Haziran 1987 günü yaptığım konuşmamda TÜBİTAK Krizi ve ardındaki gerçekleri açık bir şekilde toplantıya katılanlara aktarmam

bazı çevreleri oldukça rahatsız etmiş. Burada bir kez daha üstüne basarak söylüyorum: Ben bir bilim adamıyım. Üniversitede Hocalarımdan aldığım eğitim, kendi sahip olduğum değerler, ailemin bana verdiği terbiye bir başka deyimle düşünce özgürlüğü ve yurttaşlık bilinci anlayışım, **dürüst** bir insan olarak yaşamamı gerektiriyor.

Disiplin Kurulu toplantılarında yapılan tartışmalara göre, TÜBİTAK'dan beni uzaklaştırmaya çalışan Genel Sekreterlik makamı, en çok, TÜBİTAK'ın imkanlarının "talan" edildiğini, Kurum mensuplarının "tehdit" edilerek nasıl "istifa"ya zorlandıklarını, yasa ve yönetmeliklere açıkça aykırı işlemlere karşı çıkan yönetici ve uzman personelin sözleşmeleri yenilenmeyerek ve feshedilerek Kurumdan atılmalarını açıklamamdan dolayı şahsıma karşı husumet besliyor ve beni de işten çıkartmak istiyor. Fakat nedense, sözkonusu Paneldeki asılsız (!) beyanlarımdan dolayı bağımsız yargı organlarına başvuramıyorum.

Buyurunuz. Bağımsız yargı orada duruyor. Gidiniz. Ben yine kendi görüşlerimde ısrar ediyorum. **Bilim ve Sanat Dergisi**'nin düzenlediği TÜBİTAK Panel'inde yüzlerce kişinin önünde yaptığım konuşmada acaba hangi olgulara dayanarak TÜBİTAK'da görevli bulunan bazı yüksek düzey yöneticilerinin "adeta bir talan zihniyetiyle" davrandıkları tesbitini yapmıştım?

TÜBİTAK Bilim Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilerek ilgili Devlet Bakanı'na (Sn. M. Tınaz Titiz) ve Sn. Başbakan'a sunulan Rapor'da:

Genel Sekreter;

"1 Bilim Kurulu'nun aldığı kararla-

rı uygulamama,

2. AraştırmaEnstitüsü Müdürlerinin isteklerine rağmen Enstitülerde çalışan araştırmacı, uzman ve teknisyenlerin sözleşmelerini yenilememe veya geciktirme,

3. TÜBİTAK'ta çalışan üst düzey yöneticileri ile kendi arzu ettiği personelin atanmasını sağlamak için pazarlığa girişme,

4. Bilim Kurulu'nun gündeminin tespitinde Bilim Kurulu Başkanı ile istişarede bulunmama ve araştırma gruplarının önerilerini Bilim Kurulu gündemine getirmeme,

5. TÜBİTAK'ın çeşitli birimlerinde çalışan personelin güvensizlik duygusuna kapılarak istifasına neden olmak,

6. Kamuoyuna çeşitli yayın organları kanalı ile intikal eden yakınlarını atama gibi moral değerleri zorlayan ve TÜBİTAK'ın saygınlığına gölge düşürücü tasarruflarda bulunma,

7. Bilim Kurulu ile uyumlu bir çalışma içine girmek istememe." şeklinde son derece ağır bir dille itham edilerek (ifadeyi aynen alıyorum) "bu davranış biçimini sürdürmekte ısrarlı bulunan genel sekreterin görevde kalmasının hiç bir anlamı yoktur" diye Hükümete açıkça görüş bildirilmiştir.

Üstelik Bilim Kurulu, yukarıdaki yedi maddede açıklanan suçlamalarını gerekçeleriyle birlikte sunmuştur.

TÜBİTAK Bilim Kurulu'nun Kurum yönetiminden sorumlu **en üst organı** olarak dile getirdiği bu gerçekler karşısında suç üstü yakalanan bir kısım üst düzey görevliler Kurum çalışanları üzerindeki baskı ve tehditlerine bir süre ara vermek durumunda kalmış-larsa da çeşitli makamlara, yasa ve yönetmeliklere aykırı olarak atadıkları kişilerin de yardımıyla yeniden (bir kere daha ve ısrarla söylüyorum) "yakınlarına menfaat temini" zihniyetini TÜBİTAK'ta egemen kılmışlardır...

Dr. Hikmet ÖZDEMİR

Dr. Özdemir 26 Kasım'da, 10 yıldır çalıştığı TÜBİTAK'tan tazminatsız olarak atıldı. □

İFSAK 3. İSTANBUL FOTOGRAF GÜNLERİ

3th ISTANBUL PHOTOGRAPHY DAYS

29 KASIM-29 ARALIK'87

İFSAK
AMATÖR DAYANIŞMADA
28 YIL

Siraselviler Cad. Hocaade Sok. Çakar Apt.
No: 17 K.2 TAKSİM-İSTANBUL
Tel: 143 14 01

ONBİRİNCİ TEZ'in 7. sayısı çıktı.

**11
TEZ**

ONBİRİNCİ TEZ KİTAP DİZİSİ

Türkiye'de Tarım Sorunu
Bahattin Akşit
Kırsal Dönüşüm
Araştırmaları
Nefise Bazoğlu
Köylülüğün Dayanıklılığı
Feride Altan
Tarımda Katmanlaşma
A. Adnan Akçay
Büyük Çiftçiliğin Oluşumu
Yücel Çağlar
Orman Köylüleri
Korkut Boratav
Birlik ve Tarım
Süreyya Faruk
Celâli İsyancı
Şevket Pamuk
Köylü ve Devlet
Tanju Akad
Türkiye'de Kooperatifler
Yusuf Barman
İspanya'da Halk Cephesi
Doğan Şahiner
Althusser
Nejat Firuz/ Alparslan Işık
DİSK Tartışması
Mustafa Sönmez
Büyük Burjuvazi ve Tarım
Can Iğın
Alfonso Efsanesi
Lale Yalçın - Heckmann
Şemdinli Röportajı
Gencay Gürsoy
Baş kaldından
Ulaşmacılığa

Geriye Dönüp Baktığımızda Sosyoloji

Behice Boran / Çev. Raşit Kaya

Behice Boran'ın sosyal bilimci yönüne ışık tutan ürünlerinden birisi de *American Journal of Sociology* (AJS) dergisinin 1947 yılı Ocak sayısında yayınlanan makalesidir. Boran'ın "akademik yaşamı" görelî olarak kısa sürmüştür. Ancak, bu uğraşında da kalıcı eserler bırakmıştır. Yayınladığımız makale bu izlerin Türkiye'de akademik çevrelerde bile bugün pek az kişi tarafından bilinen yeni bir tanığıdır. AJS, dünyanın en eski ve etkili sosyoloji dergileri arasında başta sayılır. "Akademik sosyoloji" alanında geçmişte olduğu gibi bugün de en ön sıralarda anılan bir yeri vardır. Türkiye'de yaşamakta iken bu dergide makale yayınlama başarısına ulaşmış

başka bir akademisyen olduğunu sanmıyoruz. En azından, Boran'ın makalesinin Türkiye ile ilgili sınırlı ve özel bir konuda olmayıp, bilim dalının temel kuramsal boyutlarını tartışması açısından Türk sosyologları arasında tek olduğunu sanıyoruz. Boran'ın makalesinde karşı çıktığı görüşlerin sözcülüğünü yapan bir akademik yayın organında yer bulabilmesi bu alandaki yetkinliğinin göstergesi olarak kabul edilmelidir. Makalenin yayınlandığı ülke olan ABD'de de çok yankı yaptığı bilinmektedir. Nitekim, aynı derginin 1947 yılı Eylül sayısında Boran'ın yazısını konu alan başka bir makale yayınlanmıştır.

R.K.

Sosyolojinin bir "pozitif bilim" olarak ortaya çıkışından bu yana bir yüzyıl geçti. Bu yazıda amacım sosyoloji tarihinin daha sonraki gelişmelerini kısaca gözden geçirmek ve bu gelişmenin pozitivist çizgilerde yönlenmesi çabalarının bana göre toplumsal önemini göstermektir.

AUGUSTE COMTE

Comte'un görüşlerinin ne anlama geldiğinin yorumlanmasında iki temel etkene önem verilmelidir: Birincisi, Comte, bir devrim ve Napolyon'un serüvenlerinden sonra tükenmiş bir ülke ile egemen sınıflarının devrimci değişmelerin dehşeti içinde oldukları bir kıtada, tutucu bir tepki döneminde yaşamış ve yazmıştır. İkincisi, o dönemde, Saint-Simonculuk, Fouriercilik, Owencilik gibi toplumsal hareketler de şaha kalkmış, var olan sisteme eleştiriler yöneltiliyor, onu değiştirmekle tehdit ediyordu. Bunlara, kişisel bir olgu olarak Comte'un kendisinin de kralcı, katolik bir aileden geldiği eklenebilir. Belleğimizdeki bu olgularla, Comte'un var olan kötülükleri ortadan kaldıracak biçimde toplumu yeniden düzenleyecek temelleri bir toplum biliminin sağlayacağı görüşünü anımsayabiliriz; (ona göre) sosyoloji toplumsal sorunlara akılcı, bilimsel çözümleri sağlayacaktır.

Ancak, böyle bir görüşü ortaya atarak ve savunarak, Comte var olan sisteme yönelik eleştiriler ve onu değiştirme girişimleri karşısına bilimsel görünüşlü bir koranak dikiyordu.

Dayanak yapılan argüman şöyledir: Toplumda var olan kötülüklerden çıkış yolu, ancak, elde eylem için yeterli bilgi olduğunda bulunabilirdi; ama, şimdi, toplumun bilimi gelişmemiş olduğundan, var olan düzene yöneltilen eleştiriler ve değişme önerileri geçerli olamazlardı. Bunlar bilimsel değildirler ve dolayısıyla tümüyle değersizdirler. (Comte'un kendisinin de toplumun biliminin kurulması için beklememiş olması, bir ideal toplumsal sistem oluşturmaya doğrudan yönelmiş olması pozitivist görüşün içerdiği bu argümanı bozmaz). Böylece, sosyoloji, toplumsal olgularla (phenomenon) ilgili bilginin nesnel ve bilimsel dâli olma savı ile doğmuştur; ancak, gerçekte (belirli) bir sınıf ideolojisi işlevini yerine getirmeye yazgılanmıştır. Sosyolojinin bilimsel olma savı, bir yandan, toplumsal sisteme yönelen saldırılara karşı bir savunmaya, öte yandan zamanın temel, yaşamsal ancak, politik olarak tehlikeli sorunlarıyla karşı karşıya gelişten bir kaçış aracı olmaya hizmet etmiştir.

Comte'un önem ve anlamını tümüyle kavramak için o dönemde ütopyacı sosyalist hareketlerin saldırılarını göz önüne almak zorunluluğu olduğu gibi, Comte'dan sonraki sosyolojiyi anlamak için de Marxizmin varlık ve meydan okuyuşu bellekte tutulmalıdır. Bir düşünce sistemi olarak Marxizm, daha önceki sosyalist ütopyacı hareketler gibi kolayca dışarı atılamazdı çünkü, Marxizm bilimsel metodolojiye dayalı olmanın saygınlığının kendi yanında olduğunu ve tarihsel gerçeklerden dayanak aldığını ileri

sürmesinin yanı sıra, hızla, dünya ölçeğinde bir toplumsal hareket haline gelmiştir. Böyle bir düşünce sistemi yok sayılamaz, görmemezlikten gelinemez.

On dokuzuncu yüzyılın ortalarına geldiğimiz zaman toplumun ayrıldığı iki temel bölünmeye karşılık olan ve toplumsal olguları (phenomenon) bilimsel inceleme savında bulunan iki tür ideolojik sistem görüyoruz: (1) Sosyalist sistemler-Marxizmin ortaya çıkışından sonra çok ağırlıklı olarak Marxist-Sosyalist bir sistem ve (2) burjuvazinin sözde-bilimsel (pseudo-scientific) ideolojisini oluşturan sosyolojik sistemler. Ancak, sosyoloji düşünce sistemlerinin sınıfsal niteliğini hiç doğrudan ele almaz ve "suya sabuna dokunmama" olarak yorumlanan bir "bilimsel nesnellik" üzerinde ısrar ederken, Marxizm toplumun bilimi sıfatıyla, öncüllerinin sonucu olarak proletaryanın ideolojisi olduğunu açıkça üstlenmektedir.

Bu makale sosyolojik sistemlerin geleceği ile ilgilidir ancak, sosyoloji tarihi, karşılığı (conterpart) göz önüne alınmaksızın tümüyle anlamlı kılınmaz. Şimdi, Comte'dan sonra ne olduğuna bir bakalım.

EMİLE DURKHEİM VE SPENCER

Comte ile Durkheim'in arasında geçen zamanda, sosyoloji çiçeklerini gözden düşmüş olduğu Fransa'da değil Manş'ın ötesindeki ülkede açmıştır. Bir İngiliz centilmeni özelliklerine sahip olan Spencer, toplumun yeni bilimini ete kemiğe büründürme işini üstlenmiştir. Spencer'in sosyolojisinin liberal, bireyci, zamanının bırakınız yapsınlar felsefesinin temsilcisi, W.C. Beach'in deyişiyle "ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında egemen olan orta sınıf tutumunun bir rasyonalizasyonu" olduğunu söylemek çok bilinen bir yinleme olacaktır. Spencer sosyolojisi "bilimsel" olduğunu kuşkusuz ciddi olarak ileri süremez.

Bir "pozitif bilim" ya da Amerikan terminolojisiyle "doğal bilim" olarak sosyolojinin savunucusu ondokuzuncu yüzyılın son on yılında Durkheim tarafından üstlenilmiş ve yirminci yüzyılın ilk iki on yılı boyunca parlak bir biçimde sürdürülmüştür. Durkheim'in bilimciliğin şampiyonluğunu yapması ve sosyolojinin bir bilim olarak olanaklılığı ile toplumsal olayların (facts) "nesneler" olarak "önkavramlar" (prenotions) olmaksızın incelenmesi gerekliliği üzerinde ısrarlarının, gerçekte sosyolojinin yan tutan ideolojik niteliğinin belirtileri olduğu bundan sonra (aşağıda) işleyeceğimiz tezdir. Durkheim'in sosyalizm üzerine yazdığı notları toplayıp, derleyip 1928 yılında yayımlayan Marcel Mauss'un altıbuçuk sayfalık giriş yazısını ele almak bu tezin kısa yoldan ortaya konulmasını sağlayacaktır.

Marcel Mauss, bizlere, Durkheim'in, araştırmacı olarak "toplumsal sorun" (social question)'u "bireyciliğin sosyalizme ilişkisi" olarak çerçevlendirdiğini söyler. 1884 yılında ise bunu "bireyin topluma ilişkisi" olarak değiştirmiştir. **Toplumsal İş Bölümünün** (Division of Labor) müsveddelerini hazırladıktan sonra "sorunun çözümünün yeni bir bilim olan sosyolojiye ait olduğunu sezinlemeye başlamıştır. Bu ise özellikle son Comte'cuların aşırılıkları nedeniyle gülünç kılındığı Fransa'da gözde değildi... (Böylece) Durkheim sosyolojiye bir yöntem ve konu kazandırma işini üstüne almıştır. Bundan ötürü sosyalizmin incelenmesinin arkası kesilmiştir."¹⁾ Bununla beraber, 1895 yılına gelindiğinde Durkheim yeniden bir araya getirilmiş "bir pozitif bilim olarak sosyoloji" silahı ile sosyalizm sorunu ile uğraşmaya hazırды.

The American Journal of Sociology

Vol. LII CONTENTS FOR JANUARY 1947 No. 4

THE FOLK SOCIETY	ROBERT REDFIELD	303
MOURNING CUSTOMS AND MODERN LIFE IN BENGAL	D. N. MITRA	309
SOCIOLOGY IN RETROSPECT	BEHICE BORAN	317
SUICIDES IN FRANCE, 1910-43	WALTER A. LUDEN	321
THE PERSONALITY OF INMATES OF CONCENTRATION CAMPS	HERBERT A. BLOCH	335
THE AGE OF EMINENT LEADERS: THEN AND NOW	HARVEY C. LEHMAN	347
DISCRIMINATION IN URBAN EMPLOYMENT	EDWARD NELSON PALMER	357
CHARLES ABRAM ELLWOOD, 1873-1946	HOWARD E. JENSEN	363
NEWS AND NOTES		365
BOOK REVIEWS		
FRANK DOWD, <i>Race and Democratic Society</i>	LESLIE A. WHITE	371
FRANZ WEIDENRICH, <i>Apex, Giants, and Man</i>	W. M. KROGMAN	373
HOANG-TUNG FEI and CHAI-I CHANG, <i>Barbarism in China</i>	SOLUS KIMBALL	374
H. H. GERTH and C. WRIGHT MILLS (translated and edited), <i>From Max Weber: Essays in Sociology</i>	PAUL HUNGERFORD	376
CURRENT BOOKS		379

The American Journal of Sociology'nin Ocak 1947 tarihli sayısının içindeki sayfası

Mauss, Durkheim'in sosyalizm sorununu yeniden ele aldığındaki bunu "tümüyle bilimsel bir bakış ile" yaptığı konusunda bizlere güvence vermekte. Bununla beraber, nerede ise tek bir soluk alışı, "ancak, bu çıkar düşünmeyen araştırma biçimi altında, Durkheim hem bilimsel hem ahlaki düşüncesinin bir gereksinmesini tatmin etmekte", yan tutmaya ve tutulan yanı motive etmeye "çaba göstermektedir" demektir.⁽²⁾ Mauss'a göre bir dizi büyük ve küçük olay Durkheim'i bu yöne götürmüştür. Bir yandan **Toplumsal İş Bölümü** dolayısıyla kolektivizmden yana olmakla suçlanmıştır; öte yandan, en parlak öğrencilerinden bir kısmı sosyalist, özellikle de Marxisttirler. "Durkheim, burjuva liberalizmi ve bireyciliğe karşı çıkışa duyarlı idi".⁽³⁾

Durkheim, var olan düzenin eksikliklerinin farkındaydı (bunları **Toplumsal İş Bölümü**'nde açığa çıkarmaktadır) ancak, bu düzenin temel (basic) geçerliliğini sorgulamamaktadır. **Anomie** sorununa çözüm önerisi, toplumsal iş bölümünün belirlediği bir toplumun temel birimleri olan, işlevsel olarak farklılaşmış ve ahlaki olarak soyutlanmış toplumsal gruplara denk düşen ve onları düzenleyen yasal ve etik bir sistem getirilmesidir. Toplum mesleksel birimler temelinde yeniden örgütlenmeliydi; bu birimler böylelikle, aynı zamanda, ahlaksal ya da tinsel birimler olmaktadır. Böylece, Durkheim Faşist ideologların "korporatif devlet"ine çok benzer bir toplumsal düzen kavrayışına ulaşmaktadır.

Toplumsal İş Bölümü Durkheim'in sosyolojik düşüncesinin günün acil, pratik sorunlarıyla daha doğrudan ilgili olduğu ilk dönemlerin ürünüdür. Ancak bu yeterli değildi. Belirli toplumsal sorunlar üzerine oluşan belirli görüşler toplumsal gerçeklik, toplumsal nedensellik (illiyet-causation) ve toplumsal değişme sorunları karşısında sa-

THE AMERICAN JOURNAL OF SOCIOLOGY

HAROLD BLUMER, Editor
FREDERICK M. BROWN, Associate Editor
EUGENE C. VICKERS, Associate Editor
LUDWIG WIRTH, Associate Editor

Advisory Editors
J. STUART COOPER, University of Minnesota
LEONARD S. COVIELL, Cornell University
MORRIS M. DAVIS, Committee on Research in
Medical Economics
ELLSWORTH FARNS, University of Chicago
FREDERICK M. BROWN, Bureau of the Census
FRANK H. HARRIS, Smith College
RICHARD T. LUTHE, Stanford University
ROBERT S. LYND, Columbia University
LEONARD M. MANNING, University of Kansas City
WILLIAM FLETCHER OGDEN, University of Chicago
OTTO A. RICE, Central Statistical Board
PATRICK A. SOROKIN, Harvard University
JAMES F. STRAUSS, University of Washington
SAMUEL A. STUBBINS, Harvard University
EDWIN H. SUTHERLAND, Indiana University
DOUGLAS SWAIN YEMAS, University of California
WILLIAM LUTHE WATKINS, University of Chicago
WILLIAM FORTIS WATKINS, University of Chicago
GORDON YOUNG, University of Pennsylvania
KIRKALL LUDLOW, Queens College

Assistant Editor
HELEN MAGGILL HUGHES

VOLUME LII 43234
BIMONTHLY
JULY 1946—MAY 1947

UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
CHICAGO, ILLINOIS

CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, London

The American Journal of Sociology'nin 40'lı yıllardaki editörlerini gösteren 52. cildinin tanıtım sayfası.

hip olunan bakış açısına nihai olarak (ultimately) bağımlıdır. Tüm düşünce sistemleri, olguların (facts) bilimsel incelenmesi ve açıklanması dahil, koşul olarak belirlenen (postulated) bazı genel öncüllerden (premises) başlar; postulların geçerli ve bilimsel olarak kabul edilir olup, olmaması, çıkartılan sonuçların gözlemlenmiş olgulara uyup uymamasına ve olguların açıklama sisteminin bizlere kestirim ve başarılı eylem yapma temelleri sunup sunmadığına bağımlıdır. Bundan dolayı, Durkheim gününün daha pratik sorunlarından toplumsal gerçekliğin ve toplumsal nedenselliğin doğası üzerine kuramsal sorunlara geçmiştir. Eğer davasını bu düzeyde kazanabilmiş olsaydı, sosyalistlere karşı dava da kesin olarak tümüyle kazanılabilirdi. Bu **sui generis** (kendine özgü) bir olgu (phenomenon) olarak ortak (collectif) bilinç üzerinde ısrarla durmasını anlamamanın anahtarıdır. Sosyalistlerin materyalist kavrayışlarının karşısına toplumsal gerçekliğin tinsel bir kavranışını koymaktaydı. **Sosyolojik Yöntemin Kuralları** (Rules of Sociological Method-Les Règles de la Méthode Sociologique) başlıklı kitabında, ortak bilincin **sui generis** toplumsal olgu olması temeli üzerine tüm bir metodoloji inşa etmiştir. **Dinsel Yaşamın İksel Biçimleri** (Elementary Forms of Religion-Les Formes Élémentaires de la Vie Religieuse) kitabında ise ortak bilincin gerçekten ilk (orijinal) toplumsal olgu (fact) olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

Durkheim üzerinde biraz genişçe durmamızın nedeni, birinci olarak, onun sosyolojinin pozitif bilim olduğu-

nun böylesine içten şampiyonluğunu yapması (bu savın incelenmesi bu makalenin konusudur); ikinci olarak, çağdaş Fransız sosyolojisini nerede ise tümüyle egemenliği altına almış olması; üçüncü olarak da, son yıllarda Amerikan sosyologları arasında Durkheim'in daha fazla ilgi çekiyor olmasıdır.

ALMAN SOSYOLOJİSİ

Marxizmin Alman sosyolojisine yansımaları belki daha da belirgindir. Alman düşünürlerinin savunduğu bilimlerin ikiliği (duality of sciences), **Geisteswissenschaft** ve **naturwissenschaft** arasında özellikle Weber ve Sombart'ın uyguladığı biçimiyle yapılan ayırım, doğal bilimler yöntemleri ve görüş açılarının yalnızca insan sorunları (affairs) alanına uzatılmasına bir başkaldırının ifadesi olmayıp, en az o kadar -hatta daha da fazla- genelde gerçeğin maddeci kavranışına, özelden sosyalizme karşı bir başkaldırıdır.⁽⁴⁾ Weber ve Sombart da tıpkı Durkheim gibi Marxist meydan okuma ile metodolojik noktada kaptılar; konunun köklerine bir darbe indirmek istediler. Durkheim, gördüğümüz gibi tinsel bir kavramı (conception) bilimsel görüş ve metodoloji ile uzlaştırmak istemiş ve güç duruma düşmüştü. Weber ve Sombart bilimin temel birliğini ve toplumsal olguların (phenomenon) inceleme ve açıklanmasında doğal bilim yöntemlerinin olabirliğini ve arzulanırlığını yadsıyarak Gordion'un düğümünü çözdüler. Toplumsal olgu içten dışı doğru anlaşılmalıydı; anlayabilmek için (ise) bireyin psikolojik motivasyonlarına başvurmak zorunluydu. Bireyleri eyleme sokan güdüler arasında en önemlileri de toplumsal değerlerden elde edilenlerdi. Bundan dolayı, toplumsal olguların açıklanmasında toplumsal motivasyonlardan başlayarak, açık davranışa ve ortaya çıkan (resultant) ilişkiler kalıplarına (pattern) yönelinmeliydi (üretim ilişkileri de bu sonuncular içerisinde ele alınmalıydı.) Çerçeveyi çizen bu argümanı temel alarak, Weber dinsel değerlerin kapitalizmin gelişmesindeki rolünü göstermeye, Sombart ise teknoloji ve üretim ilişkilerindeki değişikliklerin "kapitalizmin ruhu"nun gelişmesi ile ilişkisini kurmaya çalışmışlardır. Weber ve Sombart da Marx ve Engels gibi aynı sosyolojik sorunla ilgilidirler: Kapitalist sistemin kökeni ve gelişmesi. Yaptıkları şey, olguların açıklanmasında ki sırayı tersine çevirmektir. Sistemlerinin köklerine yerleştirilen bilimlerdeki ikilik böyle bir ters çeviri için gerekli bir önkoşuldu. Bu bağlamda, Sombart'ın uzun yaşamını Nazi sisteminin sözcüsü olarak tamamlamış olduğunu söylemek hiç de yersiz olmayacaktır.

Alman sosyolojisinin diğer başlıca dalı, sanırım, Profesör Robert S. Lynd'in "tehdit eden bir iktidar mücadelesinden, başka ve daha az tehlikeli ilgi alanlarıyla uğraşmak üzere" altmış yıl önce "işten kaydardı" diye sözünü ettiği "formal sosyolojidir".⁽⁵⁾ Weber ve Sombart sosyolojisinin aksine, Simmel ve Von Wiese'nin formal sosyolojisi modern toplumun tarihsel gelişme sorununu görmezden gelir, "tarihsel yasalar" kavramını yadsır ve yerine "toplumsal süreçleri yerleştirir". Sonuç, "etkileşim biçimlerinin" içerik olmaksızın yinelenen incelenmesi olan ve etkileşimin içinde gerçekleştiği ve bu etkileşimin "biçiminin" ne olacağını belirleyen kurumsal çerçeveden yoksun bir sosyoloji kavramlaştırmasıdır. Formal sosyologların "içerikten" tümüyle vazgeçmeleri, gerçekte, kurmak ve sürdürmek istedikleri ikili anlayışın anlamını ortadan kaldırmaz. Tüm bu boş çabaların bir "gerçekten"

sosyolojinin gerçek konulardan, toplumun bir bilimi olarak incelemek ve açıklamak zorunda olduklarından "kaçış" tan başka bir anlamı yoktur.

AMERİKAN SOSYOLOJİSİ

Amerika'da değişik toplumsal koşullar farklı bir ideolojik durum ile ifadesini bulmuştur. Feodal bir geçmişin yokluğu, hızla genişleyen ekonomi, toplumsal sınıfların akışkanlığı, burjuva demokratik toplumsal düzenin toplumsal değerlerini Avrupa'ya göre, Amerika'da gerçek olmaya daha yakınlaştırmıştır; ve hem eylem hem de ideoloji düzeylerinde sınıf çatışması Amerika'da, Avrupa'daki kadar keskin değildir. Bundan dolayı, genel olarak sosyalizm, özel olarak Marxizm Amerikalı düşünürler arasında Avrupalılarda görülen aynı etkileri oluşturmamıştır.

Ancak, bu, sosyolojinin Amerika'da bir sınıf karakteri taşımadığı anlamına gelmez. Çünkü taşıyordu. Sosyoloji, tam anlamıyla başarıya ulaşmış, iyimser burjuvazinin bilimidir. Amerikan sosyologları kendi kültürel sistemlerinin toplumsal yapısını, Marxist-sosyalist hareket biçiminde güçlü bir muhalefet ya da eleştiri olmadığından, verili olarak aldılar ve dikkatlerini toplumsal sistemin işleyişinin ayrıntıları üzerinde odaklaştırdılar.

Bu gerçekten kaçma nasıl ortaya çıktı? Bernard bize 1900 yılına gelindiğinde sosyolojinin "tarih felsefesi" ve diğer akademik öncülü "toplumsal sorunlar" (social problems) derslerinden "kurtularak önünde kalan son iki engeli aşmaya" hazırdı diyor. Amerikan sosyolojisi tarih felsefesi engelini gerçekten atmış ve kendisini ondan tüt-

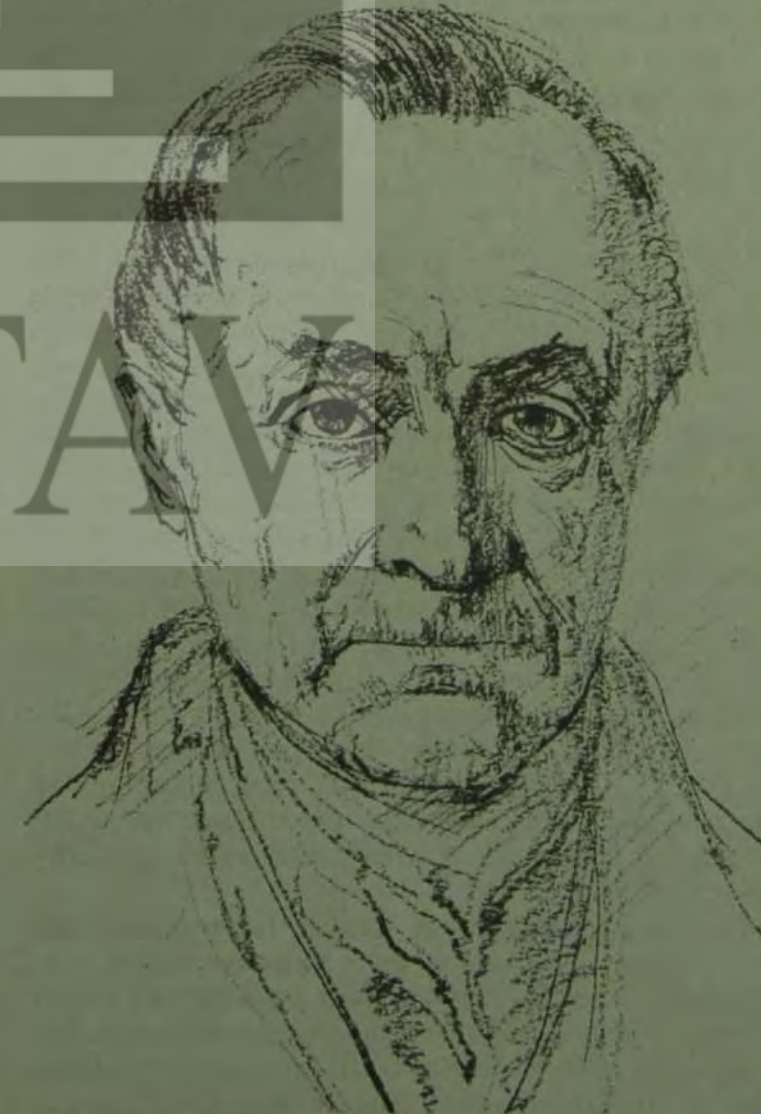
müyle kurtarmıştır. Fakat, bana aynı şeyin "toplumsal sorunlar" için söylenebilmesi kuşku gelmektedir. Toplumsal sorunlar dersleri, bir çok öğrenim kurumunda sosyoloji programlarının hâlâ geniş bir bölümünü oluşturmaya yetinmemiş, daha da önemlisi, bakış açılarının izini daha sonraki sosyolojik etkinlikler üzerinde bırakmıştır. Suç, çocuk suçluluğu, ruhsal hastalıklar ve göçmen grupları üzerinde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında, bu sorunlar bir bütün olarak temel toplumsal yapıyla ilişkilendirilmeksizin, hazır bir yemek biçiminde, acil, dar, özel (particularistic) reformlar gerektiren sorunlar biçiminde ortaya konulmaktadır.⁽⁶⁾

Amerikan sosyolojisi kendisini tarih felsefesinden çekip kurtarıken daha başarılıydı. Ancak, bunu yaparken koruyucu bebeği de banyosuyla birlikte dışarıya fırlatıp atmıştır. Sosyologlar, tarih felsefesi geleneğinin toplumları daha geniş zaman birimlerinde değişen toplumsal bütün olarak görme yeteneği gibi özelliklerini koruyabilirlerdi. Özel (particular) toplumsal olguları (phenomenon) bir zaman dilimi içerisinde değişen yapısal toplumsal bütünün parçaları olarak görmeyi reddederek sosyoloji, özel toplumsal olay (fact) ya da kurumun incelenmesi ve açıklanmasında kullanabileceği ve kullanması gereken tek meşru ve kesin (ultimate) başvuru çerçevesini fırlatıp atmıştır.

1900 yılı ile 1930 ortaları arasında Amerikan sosyolojisi "bilimsel" olma yolunda daha da ilerlemeler kaydetmiştir. Birinci olarak, kendisine suya sabuna dokunmayan bir terminoloji edinmiştir. Toplumsal kütlelerin (aggregates) çözümlenmeleri toplumsal sınıflar ve tabakalaşma yerine, biz kümeleri (in-groups), onlar kümeleri (out-groups), kalabalıklar (crowds), kitleler (masses) gibi kavramlarla yapıldı. Buna koşut olarak, toplumsal etkileşim, ekonomik, siyasal ve diğer toplumsal alanlarda (spheres) sınıflar arası çatışma kalıplarını dışarda bırakan yarışma, çatışma, uyuşma ve özümseme biçiminde kavramlaştırıldı. Böyle suya sabuna dokunmayan bir terminoloji sosyoloji için siyasal tartışmalardan uzak durması açısından da işlevseldi.

İkinci olarak, yöntemlerle giderek daha fazla ilgilenmek 1900 yılı sonrasının belirgin bir özelliğidir. Daha da doğrusu, ilgilenilen tek şey tekniklerdi; kabul gören yöntemsel yönelim ise toplumsal nedenselliğin (social causality) "organik kuramı" idi. Toplumun tüm parçalarının karşılıklı eylemle (action) birbirleriyle bağlı (interrelated) bir organik bütün oluşturduğu görüşü, mantıksal olarak hiçbir biçimde içerilmeyen ikinci bir görüşe, yani, birbirleriyle ilişkili etkenlerin hepsinin eşit ağırlıklı olduğu görüşüne yönlendirilmiştir. Doğaldır ki, gerçek araştırma durumlarında böyle bir görüş savunulamaz hale gelmektedir; tercih aslında bir yanda "belirli" (particular) bir değişkeni hipotetik olarak bağımsız değişken olarak açıkça belirlemek, ya da öte yanda, kapalı (implicit), sağduyu düzeyinde tümünden gelişimler (dedüksiyonlar) ve yorumlar yapma arasındadır.

Organik kuramdan, doğal olarak, kayda değer sapmalar (da) olmuştur. Hem "kültürel geçikme" (cultural lag) hipotezi hem de ekolojik yaklaşım, belirli değişkenleri bağımsız olarak kabullenmektedir. (Birincisi için "maddi kültür", ikincisi için "ekolojik temel"). Böylece görülmektedir ki Amerikan sosyolojisi partiküleristik, bilimsel olmayan ve spekülasyon bularak ön kapıdan kovaladıklarını -biraz değiştirilmiş, bozulmuş (distorted) bir biçimde- arka kapıdan içeri buyur etmektedir.

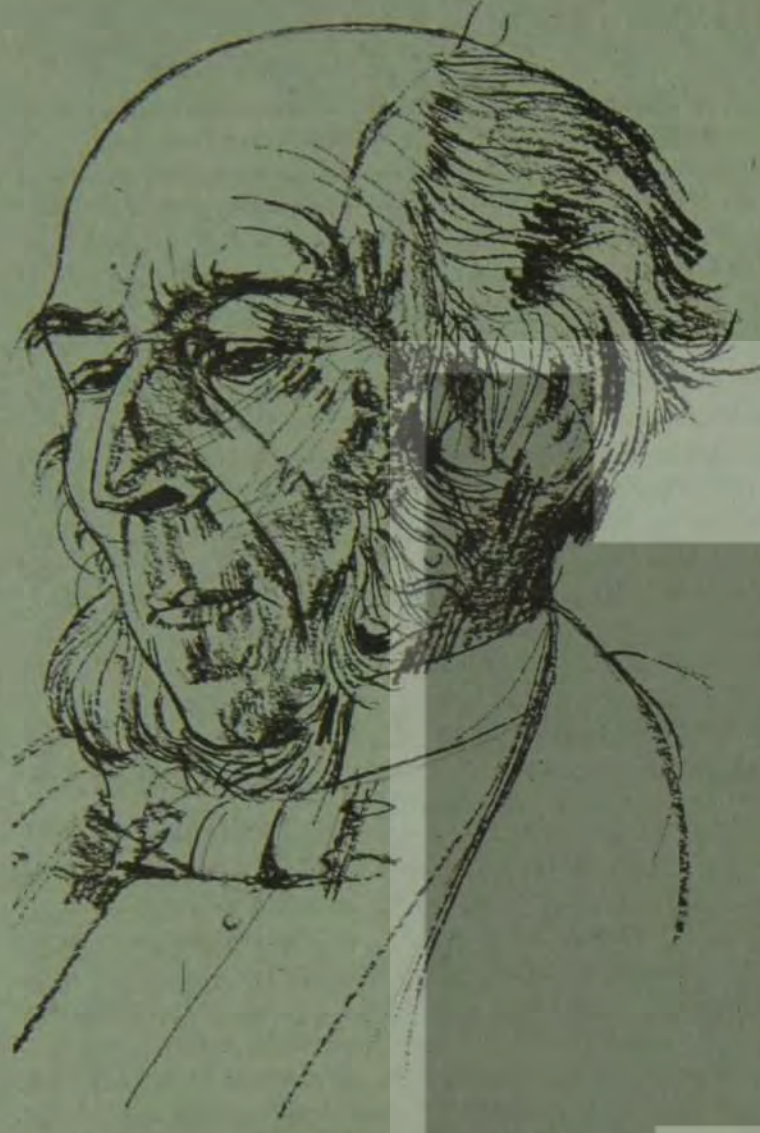
Auguste Comte (1798-1857)

Yukarıda belirtildiği gibi, Amerikan sosyolojisinin metodoloji alanında birincil ilgisi sosyolojik malzemenin toplanması, sınıflandırılması ve sıralanması ile ilgili teknikler olmuştur. Esas (anahtar-key) sorunların biçimlendirilişine (formülasyonuna) yardımcı olacak metodoloji geliştirilmemiştir. Böylece, dünyanın altıda birinde insanlık tarihi için yeni bir toplumsal deneyim (daha önce görülmemiş bir ölçek ve farklı nitelikte bir toplumsal değişme olgusu) başlatılmış ve sürdürülmekte iken; yeryüzünün en uygar kıtası bu bilim çağında, Orta Çağ fanatikliğini anımsatan bir gericiğin içine itilmişken; ülke içinde kırk sekiz milyon kazanç sağlayıcı iş erbabından on üç milyonu işsiz kalır ve işçi sınıfı örgütlenmesi toplumsal hareketleri inceleyecekler parlak fırsatlar sunan, nefes kesici bir hızla gelişirken; ekonomik liberalizmi ve onu çevreleyen tüm kültürel bütünü sarsabilecek ölçüde devlet müdahaleleri görülürken; bütün bu yaşamsal şeyler olup biterken sosyologlar ne gibi sorunlar üzerinde çalışıyorlardı? Bir yandan, aile ya da kilise üyeliğinin içi yapısında (kompozisyonunda) ortaya çıkan değişiklikler, küçük göçmen gruplarının uyumlarının sağlanması, suç ve cinayet üzerine alan çalışması, "doğal alanlar" (natural areas), kentsel büyümede işgaller ya da birbirinin yerine geçme (succession) v.b. konuları kendilerine meşgale ediniyorlar, öte yandan da sormaca ve mülakatların, testlerin standartlaştırılması, ölçeklerin puan hesaplarının belirlenmesi gibi uygulama ayrıntıları (technicalities) ile uğraşıyorlardı. Bu gibi konuların kendilerinde yanlış olan her hangi bir şey yoktur; eleştiri, bunları ilginin tek nesnesi yapıp, zamanın koşullarına daha uygun, başka koşulları görmemeye yönelmesinedir. Bundan başka, bu incelenen konular zaman içinde gözlenen değişmeye göre temel toplumsal yapısal kalıplarla (basic social structural patterns) ilişkilendirilmiş olsalardı günümüzün toplumsal dünyasını anlamada anlamlı sonuçlar verebilirlerdi. Gerçekte, Amerikan sosyolojisi, sistemi verili olarak kabule devam etmiştir; öngörülen toplumsal değişim yalnızca belirli kurumsal alanlardaki değişimdir.

Sürdürülen bilgi toplama (fact collection) etkinliklerinin toplumsal dünyamız üzerine bilgilerimizi geliştirmede başarılı olamaması, toplumsal olguların (phenomenon) çok karmaşık olması, sosyolojinin hâlâ genç bir bilim olması, ileride senteze ulaşmak için şimdi materyal toplandığı gibi gerekçelerle mazur gösterilmiştir. Ancak, ben, aslında, bu başarısızlığın sosyolojiye saygınlık ve akademik statü kazandıran aynı durumdan (condition) -temel yapısal sistemi verili olarak alma, bunun varsayımlarını belirleme ve kendi sınıfsal karakterini görmeme- kaynaklandığını düşünüyorum.

Şimdi, sosyolojide bir bunalım yakın gözüküyor. Kapitalist sistem artık, Amerika'da bile genişlemiyor. Sınıf çizgileri daha da keskinleşiyor ve sertleşiyor; uzayan ekonomik bunalımlar ve iki kuşak içinde yaşanan iki totaliter savaş "eski güzel günlerin" devam etmesi ya da yeniden canlandırılması konusunda kolay bir iyimserliğe hiç yer bırakmıyor. Artık, belirli (particular) toplumsal kurumlar değil, tüm toplum hızla (violently) değişiyor ve araştırmaları tehdit ediyor. Dahası var, sosyolojinin kendi içerisinde de, doğal bilimlerle kıyaslanabilir güvenilirlikte bir bilim olmada uğranılan başarısızlık, şimdiden kimi sosyologları bilimlerinin kökündeki varsayımları sorgulamaya yöneltmiş, daha başkalarını da yöneltecektir.

Tüm bilimlerde ortaya çıkan bunalımın yararlı bir so-

Herbert Spencer (1820-1903)

nucu, bilim adamlarının kendi etkinlik alanlarının toplumsal koşullarının bilincine varmaya başlamalarıdır. Bilimi soyutlanmış (isolated) bir şey olarak değil de, insan yaşamının diğer evreleri ve toplumsal yapı ile bağımlı (bound up) olarak görmeye başlıyorlar. Bilimin toplumsal sorumluluğu ve bilimin toplumsal pratikte kullanılması konularında artan bir bilinçlenme var.

Savaş, altı yıldan fazla bir süre beni Amerikan sosyolojisinden uzak tutmuştu. sonra, bir yıl kadar önce, American Sociological Review'un bazı sayıları elime geçti. Amerikan Sosyoloji Derneği (American Sociological Society)'nin 1943 yılı Aralık ayında yapılan yıllık toplantısının konuşmaları veren raporlarını büyük bir ilgiyle okudum. Bakış açıları ve içerdikleri çok farklı olmakla beraber Profesör Lundberg'in, Profesör Chopin'in, Profesör Bain'in ve Profesör Lynd'in makalelerinde ortak ve çok önemli bir nokta bulunuyordu: Hepsi savaş ve barış sorunlarını, insan toplumlarının ve özellikle Amerikan toplumunun geleceğini ve Sosyolojinin toplum ve toplumsal değişme ile ilişkilerini konu olarak işliyorlardı. Bu yazılarda eski ve yeni Amerikan sosyolojisi yan yana durduğundan ayırım gözlemlenebiliyordu.

Lundberg iyice yıpranmış pozitivist tutumu temsil ediyor. Lundberg, önümüzdeki barış düzenlemelerinin oturulabileceği sosyal bilimsel bilgi eksikliği ve sosyal bilimlerin, barış konferansında kendilerine başvurulmasını gerektirecek yeterli bir "kamusal saygınlığa" (Public respect) ulaşamamış olması nedeniyle, barış düzenlemeleri konusunda kötümserdir. Düşüncelerini

açıkladıkça, sadece kalıcı bir barışın değil, toplumsal sistemi rahatsız eden toplumsal hastalıkların tümünün çaresinin "bilime olan inancımızı ortaya koyduğumuz zaman" bulunabileceği anlaşılmaktadır. Sorunu böylece ortaya koyduktan sonra Lundberg, sosyoloji araştırmaları ve kuramının eylemde güvenilir bilgileri verecek biçimde nasıl inşa edilmesi gerektiği konusunu ayrıntılarıyla ele alıyor. İnsan ilişkileri (human affairs) konularında bilim öncesi ve doğa üstücü görüşten doğacı (naturalistic) ve bilimsel bir görüşe geçişin tamamlanmamasından yakınıyor. İnsan sorunlarına bilimsel ve gerçekçi olmayan bir yaklaşım olarak "teolojide yer etmiş 'legalistik ve moralistik' bakış açıları" örneğini veriyor. Burada, geliştirilen tüm eleştiriler yerindedir. ancak, geleceğin toplumsal düzeninin gerçekleşmesinde ağırlığı sosyal bilimlerin sırtına yüklemek; toplumsal değişme sorununu sosyal bilimlerin gelişmesi ve onların "kamusal saygınlık" kazanmasına indirgemek bana toplumsal değişme konusuna legalistik-moralistik yaklaşım kadar gerçek dışı, büyüü bir düşünce gibi geliyor. Bilimin büyüünün toplumsal düzende arzulanan değişiklikleri getirebileceğine inanılması ve bunun yasal ve ahlaksal ilkelerden beklenilmesi, "bilim öncesi düşünce" kadar tek yanlı, "tikel" (particularistic) bir görüştür.

Doğaldır ki, (eğer) sosyal bilimler gelişmiş ve toplumsal eylem için güvenilir bilgi sunuyor olsalardı ve (eğer) bu bilgi beşeri işlerin düzenlenmesinde uygulanabilir olsaydı "toplumsal sıkıntılarımız" (social predicaments) ortadan kalkardı. Fakat, sorun şurada; Bu "eğer"ler nasıl gerçekleştirilebilecek? Toplumsal bilimlerin değişmesinin ve bilimsel bilginin toplumsal eylem için temel olarak alınabilmesinin toplumsal ön koşulları nelerdir? Başka bir deyişle, "bilime tam inancın" evrensel, en üst toplumsal değer haline geleceği ve bilimsel bilginin insan ilişkilerini düzenleme eylemlerine kaynak olacağı toplumsal örgütlenme durumu hangi süreçler ve mekanizmalarla oluşacaktır.

Lundberg bu soruyu sormuyor; gerçekte, argümanı için temel olacak böyle bir sorunun yanıtlanması gerektiğinin bile farkında görünmüyor. Daha doğrusu, tüm sorunu var olan iki almasından bilinçli ve akılcı olarak birisinin seçilmesi gibi sunuyor; "her şey şuna bağlanıyor; bilime mi, başka şeye mi inanacağız? Fizik sorunlarımıza ilişkin olarak bu soruyu yanıtlamış durumdayız. Toplumsal sıkıntılarımıza ilişkin olarak benzerini yapmaya karar verirken önümüzdeki yol açıktır." Dolayısıyla, sorun yalnızca bir karar verme işidir! Bu kadar kolay ve "açık"! Bununla beraber, makalenin genel havasından ve yukarıdakilerden iki paragraf sonra gelen sözlerinden, insan sorunlarına bilimsel olmayan bir yaklaşımdan bilimsel bir yaklaşıma doğru değişimin azar azar gerçekleşen bir yayılma süreci ile olacağı anlaşılmaktadır. Sosyal bilimlerin olguları toplamaya ve sistemleştirmeye devam edecekler; mesleğin örgütlenme ve standartlaşması gelişecek, devletin de yardımı ile kamusal saygınlık kazanılacaktır. Yavaş yavaş herkes, özellikle araştırma ve eğitime mali destek sağlayan vakıflar ve bireyler sosyal bilimlerin değerini kavrayacaklar ve toplumsal sorunların çözümünde onlara giderek daha fazla başvuracaklardır. Bu arada bizler de, toplumsal hastalıklara, savaşımlara, depresyonlara katlanmaya devam edeceğiz. Ama ne de olsa, "anestezi, aşılar, sülfamidli ilaçlar öncesi günlerde de yaşam sürüyordu... Bu gün hastalar kurtarılmıyor diye kanser araştırmalarından

vaçgeçmiyoruz". Böylelikle, tüm bir değişme sorunu ve değişimde sosyal bilimlerin işlevi rahatlıkla ortadan kaldırılmaktadır.

Ama, ya kansere yakalanmış hastaların öylece ölüp gideceklerine inandıklarını ve bilim adamlarının araştırmalarını sürdürmelerine başarıya engel olduklarını farz edersek? Lundberg bilimsel çalışma ve ilerlemeyi koşullandıran toplumsal etkenlerin değişmez (sabit) olduğunu varsaymaktadır, ya da daha açığı, Lynd'in sözleriyle, bugünkü kültürel sistemin temel yapısını olduğu gibi kabul etmekte ve "sanayi toplumunu pençesine alan muazzam iktidar mücadelesini unutmaktadır." Patolojik toplumsal sistemler birey hastalar gibi sosyal bilimcilerin hastalıklarını iyileştirecek tedavi yollarını bulmalarını beklerken öylece ölüp gitmezler; onlar bilimi boğazlarlar. Nazi Almanyası'nda sosyal bilimlere ne oldu? Antropolojiye, tarihe, sosyolojiye, psikolojiye? Hatta teorik fiziğe ne oldu?

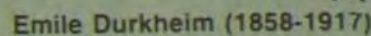
Bir sosyolog için bağışlanamayacak bir savsama olarak Lundberg'in unuttuğu, genelde bilimin, özelde sosyal bilimlerin gelişmelerinin tarihsel olarak koşullanmış olduğu ve bu bilimlerin gelecekteki yazgılarının da benzer biçimde belirleneceğidir. İnsan ilişkilerinin (human affairs) bilimsel olarak düzenlenmesini etkileyecek bir değişken olarak sosyal bilimlerin gelişmesi toplumsal değişme sürecinden bağımsız bir değişken olmayıp, tam aksine, toplumun temel kurumsal sistemindeki değişimlere oldukça yakından bağlı bir bağımlı değişkendir.

Lynd'in makalesinde, benim 1939 başlarında ABD'den ayrıldığım zaman olmayan, sosyolojide yeni bir yönelimin halkası bulunuyor. **Knowledge for What?** (Ne İçin Bilgi?) başlıklı yapıtını görmedim ancak, "**Middletown**" ve "**Middletown in Transition**" arasında geçen zamanda bilimsel araştırmanın ne olduğu ya da olması gerektiğini kavrayış farklılığından düşüncesinin **Knowledge for What?** ve bu makalesine doğru nasıl ilerlediğini çıkarmak mümkündür.

Lynd'in argümanı bizi burada özellikle ilgilendiren üç önemli noktayı içeriyor. Birincisi, şu anda olup bitenlerin yalnızca verili kurumsal çatı içerisinde bir değişme olmayıp, temel kurumsal sistemin kendi içerisinde devrimci bir değişme olduğunu kabul etmesidir. İkincisi, bu kurumsal değişme "muazzam (colossal) bir iktidar mücadelesini" içermektedir. Sosyoloji bu toplumsal değişimde sadece mücadelenin taraflarından birisine ya da ötekisine hizmetlerini sunarak etkin bir rol oynayabilir. Bunun anlamı, sosyoloji ve diğer sosyal bilimlerin, kendi yayımları ile toplumsal düzende arzulanan değişikliklerin barışçıl bir biçimde gerçekleşeceği görel olarak bağımsız değişkenler olmadıklarıdır. Lynd, uyacakları konusunda kuşkulı olmakla birlikte sosyoloğlara bu muazzam mücadelede demokratik tarafta yer almaları ve Amerikan toplumunun yeniden motivasyonunda ve yeniden inşasında gerekli olacak bilimsel araçları hazırlamaları çağrısını yapmaktadır.

Üçüncüsü, sosyal bilimlerin kuramsal yapısının toplumsal olarak koşullandığını kabul etmekte, "**sosyal bilimci-**

(*) Profesör Robert Lynd'in, eşi Helen Lynd ile birlikte Indiana eyaletinin 40 bin nüfuslu bir sanayi kentinde on yıl kadar farklı bir zaman aralığı ile yaptıkları araştırmaları **Middletown** ve **Middletown in Transition** adlarıyla yayınlamıştır. — R. and H. Lynd: **Middletown in Transition** New York, Harcourt, Brace and Co, 1929 — R. and H. Lynd: **Middletown in Transition**, New York, Harcourt, Brace and Co, 1937 **Knowledge for What?** R. Lynd'in daha sonra tek başına yayınladığı en önemli yapıtıdır. R. Lynd: **Knowledge for What? The Place of Social Science in American Culture**, Princeton University Press, 1939 (Ç.N.)

Sadece sosyolojide değil, tüm bilimlerde gözlemler bir-bakış çerçevesine göre yapılır. Bu bakış çerçevesi açık ve bilinçli ya da kapalı ve bilinçsiz olabilir. Fizikte gözlemlerin, gözlemciler bunun böyle olduğunun farkında olsun ya

- (1) **Le socialisme** (Paris: Librairie Felix Alcan, 1928). s. v-vi. (Fransızca'dan İngilizce'ye çeviriler Boran'a aittir.)
- (2) *Ibid.*, s. vii
- (3) *Ibid.*, s. viii
- (4) Sombart'ın kariyerine Marx yanlısı olarak başlaması, onun ve Weber'ın Marx'ın tarihsel çözümleme ve eleştiril yönteminden çok şey öğrenmiş ve (ödünc) almış olmaları bu belirlemeyi geçersiz kılmaz.
- (5) Amerikan Sosyoloji Derneği, (American Sociological Society)'in Aralık 1943 toplantısında yaptığı konuşması.
- (6) Karl Mannheim'in **Methods in Social Science** (Sosyal Bilimde Yöntemler)'de yaptığı değerlendirmeye bakınız, (der.) Stuart Rice, **American Journal of Sociology**, xxxviii (september, 1932), s. 273-82 içinde.

37

Halide Edib'in Yeni Romanları

Dr. Behice S. Boran /Sadeleştiren R. inanç

(Her sanatçı, ayrımında olarak ya da olmayarak, yapıtlarında kendi 'toplum görüşünü'nü yansıtır. Bu yazı, Halide Edib'in yapıtlarının bu açıdan irdelenmesidir.)

Bundan on oniki yıl önce Halide Edib'in yapıtlarını büyük bir ilgi, hatta bir çeşit tutkuya okuyarlardan idim. Küçük öykülerinin bir bölümü dışında, bütün romanlarını okudum. Çizdiği güçlü kadın karakterlerini beğenir, içimden ben de onlar gibi olmak isterdim. Halide Edib'in, insanları bir duyguyu kasırgası içinde, ta içlerinden koparıp sürükleyen tutkulu aşk öykülerini ve kahramanlarını, içli, zayıf 'Kımalı Yapıncak' ya da 'Dudaktan Kalbe'nin mızım sevgisinden daha çok beğenirdim. Her sanatçının, ayrımında olarak ya da olmayarak, daima ürünlerinde belirli bir 'dünya görüşü'nü, toplumsal anlayışını yansıttığını o zamanlar henüz bilmiyordum.

Aradan yıllar geçti; roman okumaz, ya da pek az okur oldum. Ama bu sürede, eskiden okuduğum yapıtlar üzerinde genel bir görüş kazandım. Arasına yabancı diller edebiyatından örnekler okumaya zaman bulunca, ilk gençliğimde okuduğum kitapları anımsar ve o sıralar ayırt etmediğim noktalar kafamda belirirdi. Geçen ay, bir rastlantıyla elime Halide Edib'in 'Sinekli Bakkal'ı ile 'Tatarcık'ı geçti. İçimde dayanılmaz bir merak uyanı. Geçen zaman içinde ben çok değişmişim. Önceleri onca beğendiğim bu yazarın bugünkü romanları şimdi beni nasıl etkileyecekti acaba? Kitapları kısa bir zamanda yutar gibi okudum.

Her iki romanda da, belirgin özellikleriyle Halide Edib'i buldum. Hatta son yazdığı 'Tatarcık', bir kaç yıl önce yazdığı 'Sinekli Bakkal'dan daha çok eski Halide Edib romanlarına benziyor; yalnız bana göre, onların çok daha zayıf bir örneği. Her iki öykünün kahramanı yine kadın; dış görünüşle-

ri benzemese de aynı hamurdan yoğruldukları belli. 'Sinekli Bakkal'ın güzel sesli, beş vakit namazını kaçırmayan Hafız'ı Rabia ile 'Tatarcık'ın, şafaktan önce yalnız başına balığa çıkan, kışın denize giren Lâle'si aynı kadının tipinin ayrı toplumsal çevrelerde belirmiş örnekleridir. Yazarın daha önceki romanlarının kadın kahramanları gibi, Rabia ve Lâle de genel ölçülere göre güzel olmayan, ama kafaları ve yürekleri güçlü çekici yanları fazla kadınlardır. Bu kadınlar, çevrelerinin, dönemlerinin tipik, yaşayan örnekleri değillerdir.

Kuşkusuz her sanatçı işlediği kişilikleri ayrıklı (istisnai) bir hale sokar. Onları 'kahramanlaştırır'. Ama sanatçı bunu iki biçimde yapabilir. Birincisinde, sanatçı, ele alınan dönemin, toplumsal çevrenin aynı derecede damgaladığı, aynı kalıba soktuğu insanlar arasından kişilerini seçer. Aynı koşullarda, aynı damga ve kalıbı taşıyan bu kişilerin dış benzerlikleri altındaki bireysel özellikleri sıvırtır, kişiliklerini güçlü, derin ve ince çizgilerle belirtir, öbürlerinden ayırır. Sanatçının büyüklüğü bu işi becermekteki başarısındadır. Bu yolu seçen yazar, hem kişilerin bireyselliğini belirtir, hem de bireyselliğin içinde daha genel özellikleri, bütün bir toplumsal sınıfın belirgin çizgilerini verir. Bunun için büyük sanat yapıtlarının kahramanları hem en güçlü bireyselliği, hem de toplumsal ve insani özellikleri taşırlar. İkinci biçim, yapıtın kahramanlarını, dış özellikleri ve biçimleriyle kitleden ayırmaktadır. Böylelikle kişilikleri belirtmek daha kolaydır; çünkü ayrılıklar dış koşullardan başlar; daha açık, daha gözle görülür, elle tutulur bir haldedir. Oysaki birinci biçimde, yani

biteviyelikte, üniformada çeşitliliği belirtmek daha zordur.

Halide Edib kahramanlarının kişiliklerini işlerken, daha çok ikinci biçimde çalışıyor. 'Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı aşırı tutucu ve zorlu bir imamın yine aynı derecede katı ve tutucu kızının ve orta oyunlarında kadın rolüne çıkan soytarı 'Kız Tevfik'in çocuğudur. Bir yandan büyük babasından din dersleri alır, hafız olur; beri taraftan Mevlevi Vehbi Dede ile klasik Türk musikisi çalışır; üçüncü koldan çingene Pembe ve babası Tevfik'ten günün türkülerini, öykülerini öğrenir; bir dördüncü koldan da İspanyol Pregini ve öğrencileri aracılığıyla Batı kültürüyle tanışır. Çok yoksul bir semt olan Sinekli Bakkal'da doğar, büyür, ama küçük yaştan beri paşa konağının eğitimine girer. Hafız olunca zamanın 'büyükleri'nin yalı ve konakları da kendisine açılır. Sonunda Pregini'ye tutulur ve onu müslüman yapar, evlenirler. Görülüyor ki Rabia, döneminin ve çevresinin tipik bir örneği değildir; yaşamının bütün koşullarıyla ayrıklı (istisnai) bir olaydır.

'Tatarcık'taki Lâle de aynı türdendir. O da kuşağının genç kızlarını temsil etmez. Poyraz köyüne dışardan gelen ve bütün yaşamı boyunca köyde benimsenmeyen, hep yabancı sayılan bir Tatar kaptan ile bir Çerkez kadının kızıdır. Yetişme biçimi de öbür kızlarinkinden ayrıdır. Oysa yazarın Lâle'yi yeni kuşağın bir örneği olarak kullanmak istediği anlaşılıyor. Onun kişiliğinde yeni ve eskinin çarpışmasını, bireşimini göstermek, geçiş dönemi gençliğinin kişiliğini çözümlemek istiyor. O halde neden okul sıralarını dolduran siyah önlüklü beyaz yakalıklarıyla dışardan birbirine benzeyen ve yaşamları ayrıklı koşulları taşımayan kızlar arasından kişilerini seçmiyor? Yeni kuşağın ve sorunlarının sözcükleri bunlardır. Özel koşulların yarattığı özel kişiler bir dönemi ve buna bağlı olarak toplumsal katmanları anlatma aracı olamazlar. Oy-

saki hem 'Sinekli Bakkal', hem 'Tatarcık' "toplumsal roman" olmak savındadır.

Bu iki romanın, yazarın eski yapıtlarına benzemeyen bir başka yanı da, her ikisinde de yine insanları istençlerinin (iradelerinin) dışında sürükleyen 'neden' siz ve 'niçin' siz aşk ögesinin var olmasıdır. Bu öge 'Sinekli Bakkal' da daha yumuşatılmış bir biçimdedir. 'Sinekli Bakkal' bir 'toplumsal roman' olmaya daha yaklaşıyor. 'Tatarcık' da toplumsallık savıyla başlar. Yeni ve eski kuşak çarpışmaları belirir gibi olur ve eski toplumla yenisi karşı karşıya gelecek sanırsınız. Ama bu çatışma saman alevi gibi kısa bir süre parladıktan sonra hemen söner ve roman giderek Halide Edib öykülerine özgü sevgi bezemesine döner. Ama 'Tatarcık' da yazar kendisi de bu aynı öğeleri yinelenmekten bıkmış gibidir. Aşk motifinin ömrü bir kaç güne sıkıştırılmıştır ve öykü derlenip toplanıp çarçabuk "onlar ermiş muradına" sonucuna varır.

Üçüncü ve asıl önemli olan nokta, bunca zaman geçmesine karşın, yazarımızın 'dünya görüşü'nün değişmemesidir. Kanımızca Halide Edib'in toplumsal görüşünü anlamak için en eski yapıtlarından olan ve şimdilerde hemen hemen anımsanmayan 'Yeni Turan'ı okumak gerekir. Orada Halide Edib, gelecek Türk toplumunu ayırtılılarıyla betimler. Burada çok dindar bir toplumla karşılaşırız; ama bu bizim bildiğimiz biçimde müslüman bir toplum değildir. İslâmiyetin gerek düşünce gerekse örgütlenme bakımından 'batılaşmış' bir biçimdir: cuma okulları (proteston kilisesinin pazar okullarına karşılık) ilâhiler, kafes arkasında tutulmayan, çalışma yaşamına karışan, ama dindar ve alabildiğine sade yaşayan kadınlar.. Halide Edib'in kadın karakterlerinin saf, temiz ve berak özellikleri vardır. Onlar istenç (irade) zayıflığı göstermeyen, küçük, gelgeç doyumlara kanmayan yaratıklardır. Halide Edib, kadının özgür ve bağımsız bir kişiliğe kavuşmasından, evin dışında daha geniş bir toplum yaşamına katılmasından yanadır, ama normal toplumda rastlanan ortalama kadın tipine, süslenmeyi seven, zayıf ve 'dişi' yaratığa değil.. 'Yeni Turan'ın kahramanı yumuşak kurşunu cübbeli, beyaz başörtülü ve beyaz çarıkıdır. 'Sinekli Bakkal'ın Rabia'sı da siyah yeldirmeli ve beyaz başörtülüdür; hep

Yurt ve Dünya Dergisi

Remzi inanç

Behice Boran, Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyesi iken, arkadaşlarıyla birlikte, Yurt ve Dünya adıyla bir dergi çıkarır. Derginin ilk sayısı '1941 Sonkânun' (Ocak) ayında çıkmıştır. Daha sonra bir çok dergi çıkaran, ya da dergilere katkılarda bulunan Behice Boran'ın bilinen ilk dergi deneyimi Yurt ve Dünya'dır. O tarihte Behice Boran otuzbir yaşındadır ve yakında yurda dönmüştür. Bu dergide yazdığı yazılar, o yaşta bile nasıl bir bilgi ve kültür birikimine, demokrat kişiliğe ve uygarlık ölçülerine sahip olduğunu göstermektedir.

Yurt ve Dünya'nın hemen her sayısında Behice Boran'ın imzalı, imzasız, ya da rumuzlu pek çok yazısı çıkmıştır. Bunların bir çoğu özgün yazı ve incelemelerdir. Bu arada dikkati çekecek kadar kitap tanıtma ve eleştiri yazıları, çeviriler, polemikler vs. Köy ve toplum yapısı üzerine yazdıkları yanında şehir ve şehircilik, opera, tiyatro, resim, edebiyat, çocuk eğitimi vd. konularda da yazmaktan geri kalmamıştır. O dönemin ünlü bilim adamı Loring A. Schuler'den çevirdiği 'Atomlar Aleminde' adlı yazı bugün de ilgiyle okunabilir.

Yurt ve Dünya'nın ilk yirmi sayısı, Behice Boran'ın 'imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürlüğü'nde yayınlanmıştır. Bundan sonra aynı görevleri Per-tev Naili Boratav ve Adnan Cemgil üstlenmişlerdir. Elbette niteliği ve çizgisi aynen korunmuştur. Behice Boran zaman zaman yine yazmıştır bu dergiye.

İkinci Dünya Savaşının bütün hızı ve şiddetiyle sürdüğü sıralarda Ankara'da çıkan bu dergide tutucu ve ırkçı kişi ve kuruluşlarla savaşılmıştır. Kapitalizm, emperyalizm ve ırkçılık üzerine pek çok özgün yazılar yazılmış ve çevrilmiştir. Derginin çağdaş ve demokrat kişiliği dost ve düşmanca iyice bilinmektedir.

Yurt ve Dünya'da çok sık görülen imzalar şöyle: P. Naili Boratav, Niyazi Berkes, Adnan Cemgil, Mediha Berkes, H. Avni, Münir Belen, Muzaffer Şerif, Enver Berkes, Niyazi Ağırnaslı, Asım Sarp, Halil ve Şefar Aytekin kardeşler, Saffet Dengi (Korkut), Dr. Ziya Oykut, Nermin Mene-mencioglu.

Edebiyat yazıları ve edebiyat ürünleri de yayınlayan dergide Sabahattin Ali ve Cevdet Kudret'in yanı sıra, ilk yazılarıyla burada görünen ve sonradan ünlünen sanatçılarımızın bazıları şöyle: Orhan Kemal, Kemal Bilbaşar, Ö. Faruk Toprak, Melih Cevdet, Enver Gökçe, Suat Taşer, H. Bozok, Mehmet Kemal v.d.

Bu sayımızda Behice Boran'ın bir edebiyat eleştirisini yayınlıyoruz: 'Halide Edib'in Yeni Romanları.' Aradan bunca yıl geçmiş. Yazıdaki kimi sözcük ve terimleri, genç okurların anlamakta güçlük çekeceğini düşünerek biraz sadeleştirdik. O günlerin en önemli romancısı ve yazarı Halide Edib Adıvar (1884-1964) üzerine yapılan bu kapsamlı, cesur ve öğretici incele-me o sıra epeyi yankı uyandırmıştır.

Behice Boran'ın dergilerde kalmış, kitaplaşmamış pek çok yazısı vardır. Hemen çoğu da bir bakıma önemlerini korumaktadır. Dileğimiz onların bir kaç kitap halinde gün ışığına çıkmasıdır.

Bilim adamı, yazar ve sosyalist önder Behice Boran'ı, 46 yıl önce yazdığı bir yazısını yeniden yayımlayarak saygıyla anıyoruz. □

Halide Edib, Üsküdar
Amerikan Kız Koleji'nde
öğrenci iken (ortada)...

yüzü açık gezer. Bu kadınlar aslında bir çeşit rahibe, 'kutsal bakire'lerdir. Yazar onların tüm yaşamları boyunca ancak bir kez sevmelerine izin verir. Halide Edib pek çok yapıtında iki kadın tipi yaratmıştır. En son yazdığı 'Tatarcık'da da bu iki tip vardır birincisi anlattığımız niteliklerde güçlü kadınlar; ikincisi güzel, süslü ve zayıf kadınlar. Sürekli birincileri kahramanlaştırır, ikincileri yerden yere vurur.

'Sinekli Bakkal' ve 'Vurun Kahpeye' romanlarında Halide Edib'in dinsel bağnazlığa karşı olması, onun genelde dine ve dinciliğe eleştirel bir açıdan yaklaşmasından değildir. Halide Edib, doğmalara, kalıplaşmış dine karşıdır. Zalim, kıyıci, öç peşinde bir Tanrı düşüncesini beğenmez; o sevecen ve bağışlayan bir Tanrı'ya inanır. Halide Edib'in betimlediği islamlık, islamlığa özgü savaşçılığı, sertliği ve öfkesini yitirmiş bir biçimdedir. Bunun için 'Sinekli Bakkal'da, doğma halindeki dini, korkutan ve cezalandıran dini simgeleyen imama karşı acımasızdır; ama insanları seven, anlayan dinsel gizemciliği simgeleyen Vehbi Dede'ye saygılıdır, ilk bakışta Halide Edib romanlarında çok demokrat ve halkçı görünür. Daima yoksul halkın, emeğiyle geçinen halkın büyüklüğünü belirtmeye çalışır. Ama dikkat edilirse bu halkçılık da kendine özgüdür. 'Sinekli Bakkal' ve 'Tatarcık'da soylu kişilere büyük bir eğilim ve yakınlık duyduğu sezilir; bu karakterleri sanki sevgiyle işler. Yazarın düşmanlığı 'sonradan görme' zenginlere karşıdır. Aile geleneğine dayanan, terbiyeli, in-ce, sevecen, yoksullara yardım eden, eli açık, gururlu (ama kibirli değil) soy-

lulara yüreğinde sıcak bir yer ayırmıştır. Hatta 'Tatarcık'da yeni zengin, gösterişi sever Sungur Balta'ya ve hele kansına karşı da gizli bir yakınlık duyar. Onların sadece sonradan görme, çiğ ve yüzeysel yanlarını eleştirir. Romanın sonunda Lâle yeni zengin Sungur'un karısına Poyraz köyünü geliştirme programını getirir; Sungur da elinden geleni yapacağına söz verir. Sungur ve onun sınıfından olanlar, kitaplık ve okul yaptıran, çocuklar ve yoksullar için hastahaneler ve klinikler kuran iyiliksever insanlar olduklarında, yazarın istediği de gerçekleşektir. Soyluların ve zenginlerin toplumda rolleri budur. Yazar, toplum sorunlarının bireysel girişim ve yardımlarla çözümleneceği kanısındadır; Recep, avukat olup yoksul halkın davalarına bakacaktır; Hasan, doktor çıkınca yoksul kadınlara, çocuklara sağlık götürecektir. Lâle'ler, Recep'ler ve Hasan'lar çoğalsa toplumun tüm dertlerine çözüm bulunacaktır. Ama şimdiye dek hiç bir toplumda bütün bireylerin, hatta çoğunluğun böylesine çalışkan ve özverili olduğu ve böylelikle de toplumsal sorunların çözüme kavuştuğu görülmemiştir. Yazar bu noktayı tartışmıyor.

Geçen gün bir dostumla Halide Edib üzerine konuşuyorduk. "Halide Edib Türkiye'yi bir yabancı gözüyle gören ve öyle anlatan bir yazardır" dedi dostum ve ekledi; "hem de kendisi bu memleketi tanımaya ve yapıtlarında temsil etmeye o denli çabaladığı halde..." Sahiden Halide Edib için konulacak en özlü tanılardan biri de budur. Kendisi Türk geleneklerinden söz eder, yapıtlarında günlük yaşam koşullarını bir sahne dekoru gibi birer bi-

rer sergiler. Ama bütün bu görünür özelliklerin yerli olmasına karşın, romanlarında "bu topluma özgü olmamak" niteliği sezilir. 'Sinekli Bakkal' bunun güzel bir örneğidir. Eski İstanbul belki bir çoğumuzun bilmediği ayrıntılarla anlatılmıştır. Ama bu koşullar, bu dışsal görüntülerde yaşayan kişiler, romanın kahramanları bu toprağa özgü insanlar gibi görünmezler. Onlar Batı'dan, özellikle Anglo-Sakson memleketlerden alınıp getirilmiş, Türk olan bu dış dekor içine oturulmuş, üstlerine o dönemin elbiseleri giydirilmiş, bir de Türkçe konuşturulmuş eğreti kişiler gibidir.

Özetle diyebiliriz ki, Halide Edib dinsel tutuculuğa ve doğmalara karşıdır, ama kendisi dindar ve gizemcidir. Halkçıdır; çalışan insana değer verir, ama toplumda soylular sınıfının da önemli bir yeri olduğu kanısındadır. Toplumsal sorunlarla ilgilidir, onların çözümlenmesini ister; ama bu işlerin merkezi bir örgütte değil, bireysel girişim ve yardımseverlikle yapılmasından yanadır, hatta ancak bu yolla yapılabileceğine inanmıştır. Bazı yapıtlarında savaşçı gibi görünür, ama gerçekte sevgi ve inandırma yoluyla sonuç alınmasını yeğler. Halide Edib'de geçmişe özlem vardır. Onun görüşüyle, kuşkusuz geçmişin yanlışları çoktu, değişmeli idi ve değişti de.. ama geçmişten kalma, korunabilecek değerler de vardır. "Eski aslında güzeldir, değerlidir; düzeltilip onarılıp kullanılmalıdır. Bunun için Halide Edib devrimci değil reformcudur (islâhatçidir) ve aslında tutucudur.

Yurt ve Dünya Dergisi
C.1, Sayı: 5, Mayıs 1941

Yabancılaşmış Emek

Alaattin Bilgi

Otomobillerin dışı,
Sinemaların kapısı,
Camekanlar bedava;

HEGEL ve FEUERBACH'DA YABANCILAŞMA

Yabancılaşmış emeğin ilk ve ayrıntılı çözümlemesini Marx'ın 1844. **Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları**'nda buluyoruz. Gerçi 'yabancılaşma' terimi Marx'dan önce de kullanılıyordu, ama o, yabancılaşmayı ekonomik bir görüngü ve belirli bir kavram haline getirmiştir. Daha önce Hegel ve Feuerbach felsefe açısından yabancılaşma üzerinde durmuşlardı. Marx da çözümlemelerini yaparken, teorik olarak bu felsefecilerle bağlantılar kurmuştu ama onun metodolojik yaklaşımı bütünüyle farklı olmuştur. Hegel'e göre yabancılaşma, 'mutlak ide'nin gelişme sürecinin aşamalarından biriydi. İnsan, nesnel dünya ve toplum içerisindeki gelişmesinde bu evreden geçmek zorundaydı. Bu idealist felsefede, insan tarihi ve doğa, mutlak idenin bir nesnelleşmesi ve kendisinden bütünüyle başka bir şey oluşudur. Mutlak ide, doğa ve tarih içinde nesnelleşir ve şeyler halini alır. Bu bilinçsiz ve özgürlükten yoksun şeyler arasında kalan ide, kendi kendine yabancılaşır. Bunun üstesinden gelebilmek için, yaratıcı ile nesnenin daha yüksek bir bilinç düzeyinde yeniden birliğinin sağlanması gerekir.

Feuerbach ise, yabancılaşmayı, mutlak ide ile değil, dinsel çerçeve içerisinde açıklıyor ve insanın en iyi ve olumlu yanlarını tanrıya yansıttığı, ona malettiği için kendisi bu değerlerden, erdemlerden yoksun kalıyor diyordu. İnsanlar böylece, kendi güçlerine, kendi özlerine yabancılaşıyorlardı ve, ızdıraplarının, ahlaki yozlaşmanın kaynağı buydu. Yapılacak şey, tanrı düşüncesinden kurtulmak, kendi imgelelerinin ürünü olan ilahi varlığa yüklediği kendi öz niteliklerini geri alarak ya-

Sayın Alaattin Bilgi bu yazısıyla da belleklerimizizi tazeleme çabalarını sürdürüyor. Unutturulmak istenen belli bilimsel kavramları ekonomi politik ve felsefe dağarcığından bir bir çıkararak bizlere açıklıyor. Bu kavramların önemi ne? Sorunun yanıtını Behice Boran'a bırakalım:

"... gerçekleri hiç gözden kaçırmamalı, ama somut gerçeklerin labirenti içinde bize kılavuzluk edecek genel kavramlar, yani 'kalıplar' olmadan da o labirentin içinde takılıp kalmak, somut gerçeklerin sonsuz çeşitliliği tükenmez vasıfları arasında önemli olanı gözden kaçırmak... tehlikesi vardır. Soyut kavramla somut gerçek arasında genel olanla özel arasındaki çatışma ve birlik vardır. Bu da diyalektiğin bir ilkesidir. Gerçeklere dayanmayan, gerçeklerle beslenmeyen kavramlar boş kalıplar haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaksızın öteye geçmez." (Marksist Metod Nedir?, YÖN, 50, 28 Kasım 1962, s. 13)

Bilgi'nin aşağıda sunduğumuz türden çeviri ve yazılarına daha önce de 74, 76, 77 ve 81. sayılarımızda yer verdiğimizizi yeni okuyucularımıza bu arada duyuralım.

B.S.

bancılaşmayı aşmaktır. Böylece Feuerbach, en yüce nitelikleri insana yükleyerek insanı tanrılaştırıyor, eski bir inancı eleştirirken yerine bir yenisini koyuyordu. Hegel nesnelleşmeyi ve nesneyi, yani emek ürününü, yabancılaşmada ana etmen olarak görmekle beraber, konuya felsefi açıdan bakıyor, Feuerbach ise, yabancılaşmayı yalnız bilincin yabancılaşması olarak görüyordu. Her iki düşünür de, yabancılaşmanın kuramsal bir irdelemesini ve eleştirisini yapıyorlar, önerdikleri kurtuluş yolları yine kuramsal olmanın ötesine geçemiyordu.

Yine de, kısaca değinilen yabancılaşma ile ilgili iki tez, Marx'ın yabancılaşma görüşünün bunlarla ilişkisini ve onun bunları nasıl aştığını göstermesi bakımından gereklidir. Marx da Feuerbach gibi yabancılaşmanın kökeninde insanın kendisini görece ama bunu insanın pratiği ile açıklaya-

caktır. Hegel'deki diyalektik düşünce biçimini dikkate alacak, fakat çözümlemeleri yaparken idealist diyalektikten, materyalist diyalektiğe geçişin ipuçlarını yakalayacaktır.

MARX'IN YAKLAŞIMI

Genç Marx'ın yabancılaşmaya metodolojik yaklaşımı tamamen farklı olmuştur. Onun için insan doğayı, kendi pratiği ile değiştiren aktif bir etmendir. İnsanın doğayı ve dolayısıyla kendisini değiştirme süreci olan üretim faaliyeti kesintisiz devam eder. Toplumsal üretimdeki gelişmeyle birlikte zorunlu olarak doğan işbölümü sonucu, daha önce çeşitli üretici faaliyetlerde bulunan insanın alanı daraldığı, emeğin konusu sınırlandırıldığı gibi, ortak mülkiyetin bölünmesi ve özel mülkiyete geçiş kaçınılmaz olur. "İşbölümü daha başlangıçta emek koşullarının,

iş aletleri ile malzemenin bölünmesi ve böylece birikmiş sermayenin farklı malsahipleri arasında parçalanmayı ve aynı zamanda, sermaye ile emek arasında bölünmeyi ve mülkiyetin kendisinin farklı biçimlere ayrılmasını ifade eder. İşbölümü geliştikçe ve birikim büyüdükçe, bu farklılaşma sürecinin aldığı biçimler de kesinleşir. Emegün kendisi ancak bu parçalanmanın koşulları içerisinde varlığını sürdürebilir.⁽¹⁾ Oysa, bir amacı gerçekleştirme faaliyeti olan emek ile, insanın dilediği biçimi vermek için, emegün araç ve malzemesiyle doğa üzerindeki değiştirici ve dönüştürücü etkisi bir birlik oluşturur. İnsan ancak emek içerisinde ve onun aracılığı ile bilgisini, becerisini ve yeteneğini gösterdiği gibi, özünü ve kişiliğini de yine onda ifade eder. Özne yeteneğin bir nesneye aktarılması, özünde bulunan özelliklerin, nesnenin özellikleri haline dönüşmesi, her tür emegün ortak yanısıdır. İnsan gereksinmesine uygun bir nesne yaratmanın bir başka yolu yoktur.

Bir yanda, emek harcayan, **üreten** -yani, emegini **nesnelleştiren**- ama ürettiğini tüketme olanağı bulamayanlar ile, öte yanda, **üretmeyen**, kendi insanı özlerini **nesnelleştirmeyen** ama üretilen nesnelerden bol bol yararlananların bulunması kapitalist üretimin ayırd edici özelliğidir. Emegün

konusunu yine emek aracılığı ile nesnelleştirme hareketi ile, emegün ürününe elkoyma, yani onu öznelleştirme hareketi birbirinden bütbütün farklı iki harekettir. Kapitalist üretim biçiminde, emegün ürünü, onu üretene emekçiye değil, üretim araçlarının sahibine, kapitaliste aittir ve **'İşçi ne kadar çok zenginlik üretir, üretiminin gücü ve oylumu ne kadar artarsa, o kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur. İnsanların dünyasının değersizleşmesi, nesneler dünyasının değer kazanması ile orantılı olarak artar. Emek sadece meta üretmez, meta ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir.'**⁽²⁾

Marx, çok daha sonra, **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**'da (1859) ve **Kapital**'de (1867) ayrıntılarına indiği bu konulardaki düşüncelerini **1844 Elyazmalar**'nda böyle saptar ve yabancılaşmaya giden yolu şöyle izler: **"emegün ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak karşısına dikilir. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emegün nesnelleşmesidir."** Oysa bu nesnelleşme en sonunda, **"işçi için kendi gerçekliğinin yitirilmesi, nesnelleşme nesnenin yitirilmesi ya da nesneye kölelik olarak, temellük yabancılaşma, yok-**

sunlaşma olarak görünür.'⁽³⁾

İşçi yaşamını parça parça nesneye, ürettiği ürüne koymaktadır, ama artık hayatı kendine değil nesneye ait olmaktadır. Bu etkinlik ne kadar fazla olursa, nesnelerden yoksunluğu da o kadar büyür. Ürettiği ürünlerdeki her artış, üzerindeki egemenliğin ve tutsaklığın da artışı demektir: **"bir kupta servet birikimi, diğer kupta, yani kendi emegünün ürününe sermaye şeklinde üreten sınıfın tarafında, sefaletin, yorgunluğun ve bezginliğin, köleliğin, cahilliğin, zalimliğin, akli yozlaşmanın birikimi ile aynı anda olur."**⁽⁴⁾

Demek ki işçi, kendi emek ürünü karşısında, yabancı bir nesne karşısında gibidir. Kendi emegi içerisinde kendini ne kadar dışlaştırırsa, yarattığı yabancı, nesnel dünya o kadar güçlü duruma gelmektedir; kendini ne kadar yoksullaştırır, iç dünyası ne kadar yoksul duruma gelirse, o kadar az şeye sahip olmakta ve nesneye geçirdiği yaşam, ona düşman ve yabancı bir yaşam olarak karşısına çıkmaktadır. Öyleyse kapitalizmde, ücretli emek ile sermaye ilişkisinde, işçinin kendi ürünü, onu boyunduruğu altına alan toplumsal gücün -sermayenin- büyümesine yol açmakta, kendini üründe nesnelleştirdiği ölçüde hem nesnelerden yoksun kılmakta ve hem de bunlar karşısında giderek güçsüz-

leşmektedir.

ÜRETİCİ ETKİNLİĞİNİN İÇİNDE YABANCILAŞMA

Buraya kadar, işçinin kendi emek ürünü ile ilişkisi açısından yabancılaşma olgusu kısaca izlendi. Marx, yabancılaşmanın yalnız emegün sonucu olan ürün içinde değil, **üretim eylemi içinde de** görüldüğünü kaydeder. Ürün aslında, üretici etkinliğin, üretimin özetinden başka bir şey değildir. Eğer emegün ürünü yabancılaşma ise, üretimin kendisinin de, eylem durumunda yabancılaşma, etkinliğin yabancılaşması, yabancılaşmış bir etkinlik olması gerekir.

Marx'a göre bunun da başlıca nedeni, bu tür emegün, işçinin dışında olması, özüne ilişkin olmamasıdır. İşçi çalışırken kendisini olurlamaz yadsır, mutlu değildir mutsuzdur, fiziksel ve zihinsel enerjisini, özgürce geliştirmekte, kendine eziyet etmektedir. Bunun için de, çalışma dışında kendini huzurlu, çalışırken huzursuz ve kendi dışında hisseder. Bu yüzden çalışması gönüllü değil zorlamadır. Çalışma, bir iş yapma gereksinmesini duyduğu için değil, çalışma dışındaki gereksemeleri karşılamak için kendisini zorlamaktadır. Çünkü yaptığı iş kendine ait değil bir başkasına aittir; kendisi bile bu sırada bir başkasına, emegini -metalaşan emek-gücünü- satın alan kapitaliste aittir. Bu etkinlik sırasında kendi benliğini yitirmiş durumdadır.

Oysa Marx üretimin, üretim faaliyetinin yalnız ve yalnız insan türüne özgü bir hayat etkinliği olduğunu söyler. Bu, toplumsal bir yaratık olan insanın, kendi türüne özgü bir yaşam biçimidir. Üretici hayat insanın **türsel hayatıdır. Hayat doğuran hayattır. Özgür ve bilinçli etkinlik insanın türsel özelliğidir. "İnsan, pratik etkinliğiyle nesnel bir dünya yaratırken, organik olmayan doğayı işlerken bilinçli bir tür varlığı olduğunu, yani türü kendi öz varlığı gibi ele alan, ya da kendini bir tür varlığı gibi ele alan bir varlık olduğunu tanıtlar. Şüphesiz hayvanlar da üretirler... Ama hayvanlar yalnızca kendilerinin ya da yavrularının dolaysız gereksinimleri için üretirler; ürünleri tek yanlıdır, oysa insan evrensel üretimde bulunur... Hayvan yalnız kendini üretir, oysa insan bütün doğayı yeniden üretir."**⁽⁵⁾ Hayvanın ürünü doğrudan fiziksel varlığına bağ-

lıdır, insan kendi ürününe serbestçe bakabilir. Hayvan yalnız kendi türünün gereksinme ve ölçülerine göre, insan bütün türlerin ölçü ve gereksinmelerine göre **bilinçli** olarak üretir ve dolayısıyla güzelliğin yasalarına uygun olarak da yaratabilir. Böylece nesnel dünyayı işleyip geliştirme yeteneğine sahip olmakla **türsel varlık** olduğunu tanıtlamış olur. Bu üretim sayesinde ki, doğa onun yapıtı ve gerçekliği olarak görünür. Öyleyse emegün amacı, **insanın türsel yaşamının nesnelleştirilmesidir.** Çünkü bilinçte olduğu gibi, kendini yalnız nesnel biçimde değil, etkin ve gerçek bir biçimde de yaratır ve yarattığı bu dünyada kendini görebilir. Oysa, insanın kendi üretiminin nesnesi koparılıp alınınca, yabancılaşmış emek, ondan **türsel yaşamını**, gerçek türsel nesnellikliğini koparıp almış ve insan, hayvan karşısındaki üstünlüğünü yitirmiş olur. Bu durumda, yabancılaşmış emek, insana özgü, **özgür etkinliği** yozlaştırıp yaşamının bir **aracı** haline indirgerken, insanın **türsel yaşamını, fiziksel var oluşunun aracı** haline getirir.

Marx üretimin, üretim faaliyetinin yalnız ve yalnız insan türüne özgü bir hayat etkinliği olduğunu söyler. Bu, toplumsal bir yaratık olan insanın, kendi türüne özgü bir yaşam biçimidir. Üretici hayat insanın türsel hayatıdır.

1844 Elyazmalarında, yabancılaşmış emegün bir sonucu olarak insanın özgür etkinliğinin yozlaşarak sırf fiziksel varlığını sürdürmenin bir aracı haline gelmesini izleyen Marx, Engels ile ortak yapıtı **Alman İdeolojisi**'nde de (1846), üretici güçlerin gelişmesini irdelerken, **"... şimdi maddi yaşam amaç gibi görünmekte, maddi yaşamı üreten emek ise... araç olarak görünmektedir."** der.⁽⁶⁾ Oysa Marx'ın genel düşünce çerçevesi içerisinde maddi yaşam, insan varlığının **amacı** değil **temelini** oluşturur. İnsanı yaratan ve ona biçim veren emegün, yaratıcı bir etkinlik olmaktan çıkıp sırf fiziksel varlığını sürdürmenin bir aracı haline gelmesi insanın doğasıyla çelişir. Maddi zorunluluklar insanın yaşamına egemen olmak şöyle dur-

sun, bütünüyle onun denetimi altında olması gerekir.

YABANCILAŞMIŞ EMEĞİN SONUÇLARI

İnsanın **türsel varlığı**, fiziksel ve zihinsel yetileri, kendisine yabancı bir varlık durumuna gelmiş, bireysel var oluşunun bir **aracına** dönüşmüştür. İşçi sadece fiziksel varlığını sürdürmek, kendisini yeniden üretebilmek için çalışmakta, emek harcamaktadır. Bu emek kendisine yönelik olmadığı için, onun **özsel varlığına** yabancıdır. Bu tür bir emegün, işçinin ne fiziksel ne de zihinsel yetilerini geliştirecek, teşvik edecek bir yanı yoktur. Emegün **özgür bir faaliyet** olma yönü bir yana itilmiş, **zorunluluk ve gereksinim** karşılanması ön plana çıkmıştır. Satılan ve satın alınan bir meta haline gelen emek, yine bir metada nesnelleşmektedir. Yaratılan emek ürünü -meta- bir kullanım-değeri olarak değil, değişim-değeri olarak görülmektedir. Meta, 'satılabilir bir maldır' ve kapitalisti de ilgilendiren tek şey metanın bu özelliğidir. Meta paraya çevrilecek, para sermayeye. Sermayenin gitgide kendini genişletmesi kapitalizmin önkoşulu olduğuna göre asıl amaç emegün sürekli olarak sermayeye çevrilmesidir. Zaten **Sermaye birikmiş emekten** başka bir şey olmadığı gibi, sermaye ve servet birikimi de ancak, **"işçinin ürettiklerinin, gitgide daha büyük bölümünün elinden alınması, kendi öz emegünün, gittikçe yaygınlaşan biçimde, başkasının mülkiyeti olarak karşısına çıkması"**, var olması için gerekli tüketim nesneleriyle üretim araçlarının, gittikçe kapitalistin elinde toplanmasıyla olanaklıdır.⁽⁷⁾

Emek artık, insanın kendi öz varlığını gerçekleştirmesine aracılık eden **yaratıcı bir etkinlik** olmaktan çıkmış, bir başkasının **zenginlik edinme aracı** durumuna gelmiştir. Emek ürünü de, bireyin ya da topluluğun, içinde kendini olurladığı bir nesne olmak yerine, sırf eşdeğer nesneler sağlayan bir **değer** haline almıştır. İnsani ilişkiler sadece alıcı ve satıcılar arası bir ilişki haline almış, metaların evrensel eşdeğeri para, en yüce değer ve insan yaşamını biçimlendiren bir güce dönüşmüştür. Zamanla insan, emek ürünlerinin kendi üzerinde kazandığı güce bağımlılaşarak, kendi yarattığı dünyaya egemen olacağı yerde onun egemenliği altına girmiştir.

Köln Kenti İşçi Fotoğrafçılar Grubunun bir çalışması.

Yabancılaşmış emeğin birikimi demek olan sermaye, kişileşmiş sermaye demek olan kapitalistte belirtirlerini gösterecektir. İnsani özün yitirilmesi kapitalistte, niceliğin niteliğe dönüşmesi yasası gereği daha büyük boyutlarda olacaktır. Bu nedenle, kapitalistten, toplumsal üretim ilişkileri açısından, insani özün gereklerine uygun davranışlar beklemek boş bir hayaldir. O ancak, canlı emekle beslenen sermayenin temsilcisi olarak görevlerini yerine getirecek ve göstereceği her iyi niyet, eninde sonunda sermayenin o günkü ya da gelecekteki çıkarına olacaktır. İşte bunun için kapitalizmden hak yada ödün kopartmak ancak işçi sınıfının bilinçli ve örgütlü çabalarıyla olanaklıdır.

İnsanın kendi emek ürününe, dımsel etkinliğine, türsel varlığına yabancılaşmasının bir başka sonucu da, insanın insana yabancılaşmasıdır. Eğer insan, türsel varlık olarak, kendi emeğine, kendi emek ürününe ve kendi kendine yabancılaşmış ise bu diğer insanların emeği ve emek ürünleri için de geçerli olduğu gibi onlardan her birinin insani öze yabancılaştıkları anlamına gelir. Zaten insanın, kendine ve ürününe yabancılaşması ancak başka insanlarla ilişkilerinde gerçekleşir ve görünür hale gelir. Toplumsal ilişkilerin şeyleşmesi, yani şeyler arası ilişkiler haline gelmesi bunun en belirgin halidir.

Yabancılaşmış emeğin, üretici işçi üzerinde yarattığı sonuç, insanın insana yabancılaşması ve toplumsal ilişkileri insani olmaktan çıkartması elbette yalnız işçiler için söz konusu değildir. Üretim sürecinin bir ucunda bulunan işçinin yabancılaşmış emeğinin ürünü, öteki uca bulunan ve bu ürüne elkoyan kapitalisti de, sürecin diyalektik bütünlüğü gereği etkileyecektir. İnsani ilişkiler, işçi yönünden ne derece yozlaşmış ise kapitalist yönünden de aynı derecede yozlaşacaktır. Yabancılaşmış emeğin birikimi demek olan sermaye, kişileşmiş sermaye demek olan kapitalistte belirtirlerini gösterecektir. İnsani özün yitirilmesi kapitalistte, niceliğin niteliğe dönüşmesi yasası gereği daha büyük boyutlarda olacaktır. Bu nedenle, kapitalistten, toplumsal üretim ilişkileri açısından, insani özün gereklerine uygun davranışlar beklemek boş bir hayaldir. O ancak, canlı emekle beslenen sermayenin temsilcisi olarak

görevlerini yerine getirecek ve göstereceği her iyi niyet, eninde sonunda sermayenin o günkü ya da gelecekteki çıkarına olacaktır. İşte bunun için kapitalizmden hak yada ödün kopartmak ancak işçi sınıfının bilinçli ve örgütlü çabalarıyla olanaklıdır.

Marx, yabancılaşmış emeğin bir başka önemli sonucunun özel mülkiyet olduğuna işaret eder. Marx'a göre, emeğinin ürünü işçiye ait değilse ve onun karşısına yabancı bir erk olarak çıkabiliyorsa, bu ancak ürünün işçiden başka bir insana ait olması yüzünden olanaklıdır. İşçinin etkinliği onun için bir işkenceyse, bir başkası için bir zevk ve hayatın tadı olmalıdır. Öyleyse işçi, yabancılaşmış, dışlaşmış emeği aracılığı ile, emeğe yabancı ve emeğin dışında bir insanın ilişkisini kurmaktadır. İşçinin emekle ilişkisi, emekle kapitalistin, yani emeğe komuta eden, onu egemenliği altına alan insanın ilişkisini yaratmaktadır. İşçi nasıl, kendi öz üretimini, kendi gerçekliğinin yitirilmesi, kendi cezası olarak doğuruyorsa; kendi ürününü nasıl bir kayıp, kendine ait olmayan bir ürün olarak yaratıyorsa "üretmeyen kişinin üretim ve ürün üzerindeki egemenliğini de, tıpkı öyle yaratır. Kendi etkinliğini nasıl yabancılaştırıyorsa, yabancıya da kendisinin olmayan bir etkinlik verir." (8) Öyleyse özel mülkiyet yabancılaşmış emeğin, işçinin doğayla ve kendisiyle dışsal ilişkisinin bir sonucudur.

Marx'ın ilk yazılarından oluşan 1844 Elyazmaları onun gençlik yapıtı sayılır. Bunları yazdığında Marx 26

yaşındadır. Kimi eleştirmenler, yabancılaşmanın ana konu alındığı bu yazıları, acemice, ütöpik ve felsefi idealizmin ifadesi gibi görürler. Oysa kitaptaki denemelerin hepsi de ekonomi üzerinedir ve zamanın klasik iktisatçılarınca ele alınan ekonomik sistemin can damarı ücretli işçiyle -insanla- ilgilidir. Kendisi de önsözünde "Ekonomi politik ile yakınlığı bulunan okur için, daha başta, sonuçlarının, ekonomi politiğin özenli bir eleştirel irdelemesine dayanan tamamen deneyci (empirique) bir çözümleme ürünü olduklarını söyleme gereksinmesini duymuyorum." der. (9) Bunun yanı sıra, o yazımın başında değindiğimiz Hegelci ve Feuerbachçı yaklaşıma katılmıyor ve yabancılaşmayı, mutlak ide, insanın kendi bilincine ulaşma ya da din ile değil, kapitalizmden ücretli emek ve özel mülkiyetle açıklıyor ve sorunun yine bu çerçevede içerisinde çözülmesi gerektiğini söylüyordu. Yabancılaşmaya son vermek için, özel mülkiyet sisteminin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Ayrıca, ulaştığı bu sonuçlar kuramsal çözümlemelere değil kapitalizmin gerçeklerine dayanıyordu.

Marx'ın daha ileriki olgunluk yıllarında, yabancılaşma ve humanizma gibi idealist kavramları bir yana bırakarak sırf ekonomi politikte uğraştığı da söylenir. Oysa, yabancılaşma ve yabancılaşmış emek Alman İdeolojisi'nde olsun, Kutsal Alle'de olsun ana fikir olmaya devam ettiği gibi, Marx'ın başyapıtı Kapital'de de, ücretli emekçi ile kapitalistin ilişkisi ve sermayenin emeğin ürünlerine el koyarak işçiyi dımsel faaliyetlerinin sonuçlarından yoksun bırakması süreci ayrıntılarıyla işlenerek bilimsel temellere oturtulmuştur.

Yazımın başına aldığımız Orhan Veli'nin sevimli dizelerine gelince: Yabancılaşma, önemli bir boyutuyla, sinemasıyla, sanatıyla, otomobiliyle, camekanlarıyla, insanoğlunun metalar dünyasından dışlanması, ondan yoksun bırakılması değil midir? □

- (1) K. Marx, F. Engels, Alman İdeolojisi, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 123
- (2) K. Marx, 1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 153
- (3) a.g.y., s. 154
- (4) K. Marx, Kapital, Sol Yayınları, Ankara, 1986, S. 663
- (5) K. Marx, 1844 Felsefe Yazıları, V Yayınları, Ankara, 1986
- (6) K. Marx, F. Engels, Alman İdeolojisi, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 125
- (7) K. Marx, 1844 Elyazmaları, s. 101
- (8) a.g.y., s. 165
- (9) a.g.y., s. 92

Bilar A.Ş.'nin İsveç'teki Etkinlikleri Büyük İlgi Topladi

Gürhan Uçkan

STOCKHOLM - BILAR A.Ş.'nin, İsveç Türk İşçi Dernekleri Federasyonu'nun 10. yıldönümü nedeniyle düzenlediği kültür etkinlikleri büyük ilgi topladı.

Türkiye İnsan Hakları Derneği Başkanı Nevzat Helvacı'nın konferansına çok sayıda Türkiye'li göçmen katıldı. Helvacı, demokrasinin; siyasal, ekonomik ve hukuksal olmak üzere üç ayrı parçanın bir bütün oluşturması ile var olduğunu belirterek, şunları söyledi:

"Temel hak ve özgürlükler, insan kişiliğinin ayrılmaz bir ögesidir. İnsan olma onurunun doğal bir sonucu olan bu ilke, insanlığın yüzyıllar süren zorlu çaba ve savaşlarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bu ilkenin korunması ve yaşama geçirilmesi, artık tüm insanlığın gözetimi altındadır."

Helvacı, İnsan Hakları Derneğinin "İşkence sonucu ölüm" olayları konusunda yaptığı ilk araştırmanın, 149 vatandaşın adını ortaya çıkardığını, bu sayının yeni gelen kanıtlar ve tanıklıklar ile daha da artmış olduğunu açıkladı:

"İşkence, Türkiye için çok önemli bir sorundur. İşkence, tüm dünyada bir insanlık suçu olarak nitelenmekte ve karşı önlemler getirilmektedir. Diyoruz ki, Türkiye'deki insanlar, dünyadaki tüm insanlar kadar insandır. Orada yaşayan insanlar, hiçbir ülkede yaşayan insanlardan daha az insan değildir, en az onlar kadar insandır, onlar kadar insan haklarına gereksinimi vardır, bu hakları kullanmaya hak sahibidir. Bunun için, yurt içinde ve yurtdışında herkesi, bu insanlık ayıbından kurtulmak için dayanışmaya çağırıyorum. Çünkü insan haklarına aykırı uygulamalar konusunda hiçbir ülkenin, 'benim içişlerime karışyorsun' diyerek itirazda bulunmaya, ya da kendini savunmaya hakkı yoktur."

Helvacı, konuşmasını kendi adına yaptığını, derneği temsilen konuşmadığını özellikle belirtti.

Alpaslan Işıklı'nın konuşması, İsveç'te sendikal konularda etkinlikleri olan çok sayıda Türk göçmenin ilgisini topladı. Işıklı, radyonun Merhaba programının sorularını yanıtlarken, "Türkiye'de emekçiler üzerinde yoğunlaştırılmış olan saldırılar, ekonomik alanda da yansımalarını göstermektedir." dedi. "Türkiye'de ücretlilerin gelirlerinde büyük düşüşler olmuş; gelir dağılımının bo-

zuk olan yapısı, daha da bozulmaya yüz tutmuştur. Bu konuda yapılmış olan çalışmalar, bunun çok ciddi boyutlar kazandığını göstermektedir. Bütün bunlara rağmen, Türk sendikacılığının geleceği konusunda iyimser olmamız gerekmektedir; bu bir teselli değil, tarihin objektif gözleminin sonucudur. Gerek Türk sendikacılığının yaşadığı deneylerden edindiği dersler, gerek dünya sendikacılık deneyiminin öğretileri bize gösteriyor ki; ne demokrasinin, ne de demokrasinin ayrılmaz bir parçası olan sendikacılık hareketinin ortadan kaldırılması, geri getirilmesi mümkün değildir. Demokrasi yalnızca bir ayrıcalıklı uluslar grubunun malı değil, evrensel bir değerdir ve sendikacılık da onun ayrılmaz bir parçasıdır."

Haluk Gerger'in konuşmasını izleyenler arasında, ülkemizin İsveç'teki büyükelçisi Ömer Ersun da vardı. Kalabalık bir dinleyici kitlesi, Türkiye'nin dış politika açısından içinde bulunduğu "yalnızlık bunalımı" ve bunun günümüzdeki sonuçları üzerine doyurucu bir konuşma dinleme olanağını buldu. Haluk Gerger, ABD ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan orta ve kısa menzilli nükleer başlıklı füzelerin sınırlandırılması anlaşmasının, Türkiye'nin konvansiyonel silahlarla donatılmasını hızlandıracağını söyledi. Gerger, Başkan Reagan'ın "Yıldızlar Savaşı" projesinde Türkiye'ye önemli görevler düştüğüne işaret ederek sözlerini şöyle bitirdi:

"... sorunlarımız, Türkiye'de demokrasi askışı alındığı zaman artıyor. Türkiye'de demokrasi, şu ya da bu şekilde biraz işlerlik kazandığı zaman, iktidarda kim olursa olsun, ülkeyi böyle vahim ve yaşamsal [dış] sorunlara sürüklemeye olanağı azalıyor. Dolayısıyla ulusal bağımsızlık ile demokrasi arasında, neredeyse başka hiçbir ülke için olmayacak derecede yakın, bünyesel bağlar var. Demokrasi rafa kaldırıldığı zaman bilmek lazım ki bunun bir de dış boyutu vardır ve yaşamsal tehlikeleri içermektedir."

Korkut Boratav, Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu darboğazı, 24 Ocak kararlarının yol açtığı çıkmazı ekonomi konusuna yakın olmayanların bile anlayabileceği bir yalınlıkla dile getirdi. Varlık Özmanek, ise, Türkiye'de başının durumu ve sansür tarihi konusunda ilginç belgeler okudu, örnekler gösterdi. Alışılmışı ince esprileri ve dinlemeye doyum

olmayan anlatımı ile -ki bunları İsveç'teki Türkiye'li, Merhaba programına Varlık Özmanek'in verdiği haberlerden biliyorlardın-leyicilere güzel dakikalar geçirtti. F. Almany'a da toplumbilim dalında yaptığı değerli araştırmalarıyla tanıdığımız Gündüz Vassaf, birçoklarıca unutulmuş olarak adlandırılan ikinci nesil vatandaşlarımızın durumu konusunda aydınlatıcı bir konuşma yaptı.

Konferanslar dizisinin son gününde değerli ozan, dilbilimci ve Dil Derneği Asbaşkanı Tahsin Saraç, bir ulusun varlığını koruması için dil konusunda çok titiz davranması gerektiğini vurguladıktan sonra, yurtdışında yaşayan yazarları üç bölüme ayırdığını söyledi: 1/ Yazarlığa Türkiye'de başlayıp, yurtdışında devam edenler, 2/ Yazarlığa yurtdışında başlayanlar; 3/ Yurtdışında, yaşadıkları ülkelerin çeşitli kurumlarından yardım görenek kitap yayınlayan ve kendilerini yazar olarak görenler. Tahsin Saraç, okurların bu üçüncü grup yazarlar konusunda dikkatli olmaları gerektiğini ve bir insanın yazarlığı konusunda kararın, yalnızca okurların elinde olduğunu sözlerine ekledi.

Çağımızın büyük gülmece ustası, yorulmak bilmeyen yazarımız Aziz Nesin, İsveç'te yaşayan insanlarımızın kolay kolay unutamayacakları bir konuşma yaptı. Nesin konuşmasında, demokrasi savaşımındaki kendi payından alçak gönüllülikle söz etti. Türkiye'de yazarlık yapma konusunda, Türkiye Yazarlar Sendikası'nın çalışmalarını üzerine bilgiler verdi. Defalarca alkışlarla kesilen konuşmasının ikinci bölümü sorulara ayrılmıştı. Salondaki bir bölüm dinleyicinin kendisine iletilmek üzere konferans yöneticilerine verdikleri sorulardan önemli bir bölümü Kürtler üzerinedi. Bunlardan bir kısmı, yazarımızın "Hâlâ ordu mensubu olduğundan" tutun, "Türkiye'nin resmi elçisi gibi dolaştığına" dek çeşitli yer yer hakarete varan ithamlar içeriyordu. Aziz Nesin, bu tür soruların öncelikle okunmasını rica etti ve tümüne tek tek yanıt verdi. Aziz Nesin'in yanıtları bitince dinleyiciler, kendisini uzun süre alkışladılar.

İsveç Türk İşçi Derneklerinin kültür etkinliklerine daha sonra, sevilen sinema sanatçılarımızın ve yöneticilerimizin katılmasıyla renklendirilen film gösterileri ile devam edildi. □

Sankara'ya Ağıt

Sankara tüm Afrika gençliğinin umudu idi.

Hıfzı Topuz

Sankara için ölüm yazısı yazacağım hiç aklıma gelmezdi. Onu öldürdüler ve ben onun için yazıyorum.

Kara Afrika'nın bu en değerli, en bilinçli evladının iki kurşunla canına kıydılar. Hem de onun en yakın arkadaşları, silâh arkadaşları, devrim arkadaşları. Çok sevdiğim bir dostumu yitirmiş gibi oldum. Sankara'nın acısı yüreğime oturdu.

Sankara son yıllarda Kara Afrika'nın en delifışek, en yürekli devlet başkanıydı. Sayısız düşman edindi kendine. Kimlerdi düşmanları? Kara Afrika'nın çağını yitirmiş tüm liderleri, tutucu çevreleri, yeni sömürgeciliğin maşaları. Ama buna karşılık Sankara tüm Kara Afrika gençliğinin "Che Guevera"sı oldu, milyonları sürükledi peşinden. Yeni bir "Lumumba" oldu Kara Afrika'ya. Darmadağın etti siyasi konjonktürü. Ne diplomasi kurallarına uydu, ne geleneksel biçemlere. Aklına geleni söyledi, duman attırdı ortalığa.

Oysa neydi Sankara? Kara Afrika'nın ortasında dört buçuk milyon nüfuslu, dünyanın en yoksul ülkelerinden birinde bir Devlet başkanı...

1981 yılının son aylarındaydı. Bir gün Yukarı Volta'lı (Burkina'lı) bir dostum Paris'te Unesco'ya telefon etti. "Bizim Haberleşme bakanı burada, sizinle görüşmek istiyor. Büroda isen sana getireyim mi?" diye sordu. "Elbette," dedim, "sevinirim."

Akşam saat 17 sularında arkadaşım, Haberleşme bakanı ile birlikte büromu geldi. Tanıştık. Bakan, Thomas Sankara adında bir yüzbaşiydi. 30-32 yaşlarında, ordudan daha yeni ayrılmış, sivil giysilere pek alışmamış bir

gençti. Alelacele edindiği giysiler üzerinden dökülüyordu. Çok geniş yakalı bir ceket giymiş ve o genişlikte de parlak renkli bir kravat takmıştı.

Kimdi bu Thomas Sankara? Daha önce hiç karşılaşmamıştık. Ama 25 Kasım 1980'de yapılan bir darbe ile Haberleşme bakanlığına getirildiğini biliyordum. Saye Zarbo adında bir albayın düzenlediği bir darbe ile Devlet başkanı Lamizana devrilmiş ve bir askeri cunta yönetime el koymuştu. Thomas Sankara da cuntanın en delişmen üyesiydi.

Sankara'nın şöyle bir olayını duymuştum. Daha darbeden önceki dönemde yüzbaşı Sankara günün birinde Devlet başkanının köşküne bir baskın yapıp yapılamıyacağını denemek istemiş. O zamanlarda hiçbir grubun üyesi filan değilmiş. Bir gece Lamiza'nın köşküne girmiş. Nöbetçiler kendisini selâmlamışlar. Doğru Devlet başkanının yatak odasına dalmış. Lamizana uykudan uyanmış. Karşısında eli silahlı bir subayı görünce şaşırmış, telaşlanmış. Sankara "Generalim" demiş, "hiçbir kötü niyetim yok. Sadece sizin ne kadar savunmasız olduğunuzu kanıtlamak için buraya geldim. Yarın sizi devirebilirler!."

Lamizana çok heyecanlanmış ve duyulanmış. "Sağ ol oğlum" demiş, "çok teşekkür ederim. Gerekli önlemleri alacağım."

Devlet başkanının ertesi gün aldığı ilk önlem de Sankara'yı başkent güneyinde, çok uzaklarda bir kırsala sürmek olmuş.

Sankara sürülmüş ama, bir süre

sonra da Albay Saye Zerbo'nun başkanlığındaki cuntaya katılmış, Lamizana'yı devirmişler ve Sankarada Haberleşme bakanlığına getirilmiş.

"Nedir Yeni İletişim Düzeni"

İşte odamdaki yüzbaşı buydu. Söze nereden başladık, pek anımsamıyorum ama, önce ben ona Yukarı Volta'yı ne çok sevdiğimi anlattım, ortak dostlarımızı andık. Sonra söz döndü dolaştı iletişim konularına geldi. Kara Afrika'daki iletişim güçlüklerinden söz ettik. Sankara,

— Evet, dedi, işte bizim de sorumuz bu. Bir şeyler yapmak istiyoruz, ama, yetişmiş gazeteci yok. Kiminle yürüteceğiz bu işleri? Gelin, bize yardım edin, bir gazetecilik eğitim semineri düzenleyelim...

Ben bu konuda biraz karamsar olduğumu söyledim: Bu karşılaşmamızdan beş yıl önce Yukarı Volta'nın başkenti Ouagadougou'da bir gazetecilik semineri düzenlemiştik. Yönetici olarak oraya gitmiş ve coşkuyla çalışmıştım. Sonra ne oldu? Yetiştirdiğimiz gazetecilerin her birini başka görevlere atadılar.

— Siz, dedim, vaz geçin bu eğitim semineri işinden. Daha başka bir şeyler tasarlayalım.

— Ne gibi?

— Ulusal değil, bölgesel bir seminer düzenleyebilirsiniz. Konu da Yeni Evrensel Habercilik ve İletişim Düzeni olabilir.

— Peki, nedir bu Yeni İletişim Düzeni?

Anlattım, Sankara çok ilgilendi. Bū-

ro kapandı, biz konuşmamızı sürdürdük. Sankara'nın düşüncelerine tam uygun bir şeydi bu Yeni Düzen. Benden bu konuda belgeler istedi, verdim. Unesco'nun programına uygun bir toplantı düzenleyecekti. Ayrıldık. Ertesi gün o ülkesine döndü. Sonra yazıştık. İstediği yardımı biz yapabilecek durumdaydık. 25 bin dolarlık bir bütçe çıkarttık. Bir süre sonra seminerin programı hazırlandı, katılımcılara burs sağladık. Ben de semineri yönetmek üzere 1982 yılında bir Mayıs sabahı saat 5'te Burkina'nın başkenti Ouagadougou'ya vardım. Alanda Burkina'lı gazeteci dostlarım beni karşıladılar.

— Sana kötü bir haberimiz var, dediler. Seminer yapılmayacak Devlet başkanı Saye Zerbo dün akşam bunu radyoya ilân etti. Nedeni de şu: Sankara kendini çok kaptırmış bu işe. Yollara pankartlar astırmıştı, "İletişimde emperyalizme paydos", "Biz özgür bir iletişim istiyoruz", "Her türlü sansüre karşıyız" diye. Devlet başkanı bu pankartları görünce "Ne oluyor bu yüzbaşıya, demiş. Bakanlığa paydos. Derhal kıyısına dönsün!"

İşte böylece bizim seminer de askıya alınmış oluyordu.

Aradan altı ay geçti geçmedi, bir de baktık yeni bir darbe olmuş, Albay Saye Zerbo devrilmiş, Jean-Baptiste Ouedraogo adında bir askeri doktorun başkanlığında bir cunta, hükümeti ele geçirmiş. Her gün haberleri izliyoruz, acaba bizim Sankara ne oldu diye. İlk başlarda onun adı pek geçmiyordu, ama sonra anladık ki, o da cuntanın içindeymiş. 10 Ocak 1983 günü Sankara başbakan oldu.

Sankara bu kez de yeni Devlet Başkanı Ouedraogo ile anlaşamamış, dört ay sonra kendisinin tutuklandığını öğrendik. Sankara'nın tutukluluğu ancak iki hafta sürdü. Gençler, askerler ve işçiler sokaklara döküldüler. Gösterilerin sonunda Devlet başkanı Sankara'yı koyuvermek zorunda kaldı.

Sankara Devlet Başkanı

Üç ay sonra da bir darbe daha oldu. Blaise Compaore adında bir yüzbaşı para-komando birlikleriyle gelip başkenti kuşattı. Bütün darbe hazırlıklarını Sankara yapmıştı. Hükümetin buna karşı koyacak hiçbir gücü yoktu. Ouedraogo devrildi, Sankara da bütün gençlerin ve askerlerin desteği ile Devlet başkanlığına getirildi.

Artık Sankara bayrak olmuştu bütün Burkina gençliğine. Çok kişi onu Lumumba'ya benzetiyordu. Adı kısa zamanda bütün Kara Afrika'ya yayıldı. Sankara emperyalizm ve yeni sömürgecilikle savaşın simgesi olmuştu. Hergün halkın içine karışarak coşuklu konuşmalar yapıyor ve kitleleri peşinden sürüklüyordu.

Sankara'nın ilk işi gösterişe yönelik masrafları kısmak oldu. Devlet başkanlığının Mercedes'lerin, bakanların lüks arabalarını sattırdı. Kendine ufak bir araba aldı. Başkentte bisikletle dolaştığı da oluyordu. Spor gösterilerine katılıyor, koşuyor, top oynuyor, gitar çalıyordu. Ülkede sınırsız bir sempati yarattı.

Amacı yalnız Burkina'da değil, tüm Kara Afrika'da emperyalizme karşı savaştı. Ama karşısında Houphouet-Boigny gibi, Eyadama gibi, Mobutu gibi kaşarlanmış, kurt devlet başkanları vardı, onlara karşı da savaş açmak gerekiyordu. Gücü neydi ki Sankara'nın?

Her şeye karşın Sankara uluslararası düzeyde büyük bir ün kazandı. İlk başlarda en büyük desteği Kaddafi'den görüyordu. Sonra Ghana Devlet başkanı Rawling ile çok yakın dostluk ilişkileri kurdu. Afrika Birliği Örgütü'nün en dinamik liderlerinden biri oldu. Kendisine "Asi Sankara" diyorlardı. Afrika'nın güncel koşullarına göre yeni tür bir sosyalizm uygulamasına yöneliyordu. Kendine ne Sovyetler Birliği'ni örnek alıyordu, ne de Çin'i. İncil'i de okudu, Kuran'ı da, Marx'ı da. Kitlelerden hiç kopmadan birşeyler yapmak istiyordu.

Başkanı bulunduğu Ulusal Birlik Konseyine bütün ilerici örgütler üyeydi. Solun her kanadı bu konseyde temsil ediliyordu. Sankara kendisine karşıt olanları dinliyor ve onlardan esinlenerek yeni sentezlere gitmeyi amaçlıyordu. Vurulmasından tam bir hafta önce Che Guevera'nın ölümünün yirminci yıldönümü nedeniyle başkentte büyük bir tören düzenlemişti.

Konseyde ve hükümet içinde bütün işleri üç yakın arkadaşı ile birlikte yürütmeye çalışıyordu. Kimdi bunlar? Yüzbaşı Blaise Compaore, Lingani ve Zongo.

Aylardan beri Sankara'ya "Seni Blaise devirecek, sana karşı darbe hazırlıyor" diyorlarmış. Sankara ise şöyle diyormuş: "Blaise benim en yakın arkadaşım, kardeşimdir. Kendisin-

den gizli hiçbir şeyim yoktur. Bir gün beni devirmek isterse devirir. Kendimi ona karşı savunamam!"

Ne garip değil mi? İşte Sankara'yı o kişi devirdi. Hem de yalnız devirmekle kalmadı, kendisini vurdurdu. Sankara tutuklanacak bir kişi değildi. Tutuklansa asker de, halk da başkaldırır, kendisini kurtarırdı. Bu yüzden de onu hiç tutuklamadan vurdular.

Neden? Neden canına kıydılar Sankara'nın? Darbeden önce Ulusal Birlik Konseyinin bir toplantısı varmış. Sankara'nın devrim arkadaşları olan subaylar Konseyin dağıtılmasını ve tek parti rejimine gidilmesini önermişler. Daha doğrusu yeni bir parti kurulmasını ve bütün devrimci örgütlerin bu parti içinde eritilmesini istemişler. Sankara buna karşı koymuş, çoğulculuğu savunmuş, tartışmalar uzadıkça uzamış, hava gerginleşmiş, Sankara da kapıyı vurup gitmiş.

Cuntanın içinde tek anlaşmazlık bu, böyle bir nedenle hiç adam öldürülür mü?

Bu toplantıdan tam bir hafta sonra, 15 Ekim günü başkentte tatsız bir hava esmeye başlamış, iyi haber alan çevreler o gün bir darbe girişiminin olacağını yaymaya başlamışlar. Sankara bunları nasıl duymamış olabilir?

Devlet başkanı o gün saat 16'da "Asker topu" denen, futbol'la rugby arası bir oyuna hazırlanıyormuş. Başkan her perşembe akşamı halkla "kitlel sporlar" yaparmış. O gün de "Antant Konseyi" denen kampüsteki villasına giderken nöbeti yeni devralan eli silahlı askerler çıkmış karşısına ateş açmışlar. Başkanın muhafızları da ateş etmişler. Sankara da tabancasını çekip ateşlemiş. Sekiz, on kişi vurulmuş. Sankara birkaç muhafızı ile birlikte villaya sığınmış, ötekiler evi kuşatmışlar. Sankara muhafızlarına "Onların zoru benimle, siz yerinizden kımıldamayın, ben çaresini bulurum" deyip elinde silahıyla kapıya doğru ilerlemiş. İşte orada vurmuşlar kendisini. 38 yaşındaydı.

Darbeciler cesedini hemen o gün kentin dışında bir mezarlığa gömmüşler. Kilisede ayın yapılması yasaklanmış. Ama gençler ertesi gün Sankara'nın mezarını çiçek ve bayraklarla donatmışlar.

Sankara tüm Afrika gençliğinin umudu idi, devrimciliğin simgesi idi, bir efsane kahramanı idi. Hiç olur mu şimdi Kara Afrika'dan yeni Sankara'lar, yeni Lumumba'lar çıkmasın? □

Avrupa Konseyi'nden Barışçılara Yeşil Işık

Güney Dinç

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, dini ve ahlaki inançları askerlik yapmalarına elvermeyen kişileri, bu yükümlülüğün dışına çıkaran bir karar aldı.

Savaşa gidenlerin yazgısında, ölmek de var, öldürmek de. İspartalı Arkhidamos, İ.Ö. 367 yılında Arkadia'lılar ve Argolisler'le yaptığı savaşlardan utkuyla çıkarken, hiç yitik vermemiş. Arkhidamos'un öyküleşmiş başarısı, yeryüzünün bilinen tek "yitiksiz savaş"ı olarak anılıyor.

Geleneksel silahlarla savaşanlar, belki ölmeden dönmeyi düşleyebilirlerdi ama, yüzyüze geldikleri karşıtlarını öldürmek, yaşamda kalmanın zorunlu koşuluymuştu. Bu bağlamda, "savaşmak" ve "öldürmek" eş anlamlı kavramlar oluyordu.

Ellibinden fazla nükleer başlıklı füzelerin ateşlenmeyi beklediği günümüzde değişen ne var? Geriye sayma başlayınca, "tanrının yedi günde yarattığı", insanların milyonlarca yıl emek verdiği yeryüzü, bir-kaç saat içinde, üzerindeki tüm canlılarla birlikte yok olup gidecek...

Yaşamak için de olsa, karşıtlarını öldürmek, insan sevgisiyle bağdaşmayan bir olgu. Tanrı adına ordular kurulup seferler düzenlenen bir çağda, Leicester'li dokuma ustasının oğlu George Fox (1624-1691), İngiltere'den başlayıp, İskoçya'ya, Hollanda'ya, Almanya'ya ve giderek ABD'ne kadar uzanan yeni bir titreşimin öncülüğünü üstlendi. "Tanrının, kutsal ruh aracılığıyla, insanlarla doğrudan iletişim kurduğunu..." öne sürerek, din bezirganlarına karşı çık-

tı. İnsanlarla tanrı arasında bağ kurduğu savlanan kilisenin, papazların, kutsal törenlerin gereksizliğini savundu. Gezginci Protestan vaiz Fox'un düşüncelerini izleyenler, "titreyenler" anlamına gelen, "quakerler" adıyla anılan kapalı bir topluluk oluşurdular. Kapalıydılar, çünkü, özgür düşünce ve inançları nedeniyle, içinde yaşadıkları toplumlar, onları özümseyemiyordu. Bağımsız davranışları, resmi dinsel kurumlara karşı çıkmaları, her dönemde baskı altına alınmaları sonucunu getiriyordu.

QUAKERLERİN ÖZGÜNLÜĞÜ

Örgütlerine "Hristiyan Dostlar Derneği" adını veren quakerlerin özgünlüğü, laik davranışlarından, kutsal kitapları benimsenmek yerine, kutsal ruhun esinlerine bağlı kalmalarından kaynaklanıyordu. İnsanın öldürülmezliği inancından yola çıkan quakerler, tüm savaşların karşısında oldular. İnsan öldüremeyecekleri için, askere gidip savaşmayı reddettiler. Köle ticaretini, zencilerin eşya gibi alınıp satılmasını, insanlık dışı davranışlar olarak nitelediler. Büyük savaş sırasında gerçekleştirdikleri barışa yönelik etkinliklerle, "Uluslararası Quaker Yardım Örgütü"ne bağlı İngiliz ve Amerikan kurulları, 1947 Nobel Barış Ödülü'nü kazandılar. Hemcinslerini öldürmemek için savaşların dışında kalmaya çabalayan quakerlerin ilginç yaşamları ABD'li sanatçılara esin kaynağı oldu. Quakerlerin barışçı öykülerini, kıyasıya savaşan bir dünyadaki çelişkili konumlarını yansıtan oyunlar sergilendi, filmler yapıldı.

AVRUPA KONSEYİ'NİN KARARI

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 9 Nisan 1987 günlü toplantısında, George Fox'un üçyüz yıllık düşlerini gerçekleştirmeye yönelen önemli bir

karar aldı. Dini ve ahlaki inançları askerlik yapmalarına elvermeyen kişileri, bu yükümlülüğün dışına çıkaran yöntemler önerdi. Tam çevirisini aşağıda sunduğumuz karar, doğrudan barışçı amaçlara yönelmekten çok, düşünce ve inanç özgürlüğüne yeni boyutlar getiren aydınlık bir belge niteliğinde. Quakerler gibi, insan öldürmeyi yasıyan çeşitli inanç topluluklarına, askerlik dönemlerini, alternatif görevler karşılığında, silahlı bir ortamda geçirmek olanağını sağlıyor.

Avrupa Konyesi Dışişleri Bakan Yardımcılarının katıldığı Bakanlar Komitesi'nin kararına çekimser kalan Türkiye ve İsviçre temsilcileri, gerekçelerini açıklayan konuşmalarında, bu belgenin hükümetlerince kabul edilebilir nitelikte bulunmadığını bildirdiler. Yunan ve Kıbrıs delegeleri ise, hükümetlerinin Konsey önerilerini benimseyip benimsememe olanağını saklı tuttuğunu belirttiler. Karar oturumundaki önerilerinin yeterince değerlendirilmediğini söyleyen İtalyan temsilcisi de, çekimser kaldı.

TÜRKİYE-AVRUPA UYUMSUZLUĞU

Avrupa'daki gelişmelere karşı düşmemek için çekimser oy veren, ancak, kararlaştırılan ilkelerin ülke içinde uygulanmasının olanaksızlığını kesin bir dille vurgulayan Türkiye temsilcisinin yaklaşımı, her geçen gün biraz daha somutlaşan Türkiye-Avrupa uyumsuzluğunun yeni bir örneği. Gerçekten, T. Ceza Yasası'nın 155. maddesine göre "... halkı askerlik hizmetinden soğutmak yolunda neşriyatta veya telkinatta..." bulunmak, suç sayılıyor. Askeri Ceza Yasası'nın 58. maddesi, bu tür davranışları, "...milli mukavemeti kırmak..." suçu olarak niteliyor. Yukarıda değindiğimiz ve askerlikle ilgili çeşitli suç tanımları nedeniyle, Bakanlar Komitesi kararının şimdilik Türkiye'de uygulanabilme olanağı bu-

lunmuyor.

Avrupa Konseyi'nin bu insancıl yaklaşımı, elbette gereğinden fazla abartılmamalı. Savaşan bir dünyada insanlığın barış özlemi, çağımızın gündemindeki belirleyici yerini koruyacaktır. F. Almanya'da ve Fransa'da, inançları nedeniyle savaşamayanlara, bir süreden beri askerlik yükümlülüğü zaten değişik biçimlerde uygulanıyor. Geri ve yan hizmet türünden görevler veriliyor. Kapitalizmin yarattığı inanç bunalımları içinde kıvrananların toplu intiharlarına kadar gittikleri ABD'de hiç kuşku yok ki, quakerlerin saygın bir yeri var. Ancak insanlığın beklediği gerçek barış, mistisizmin tuzaklarına takılmayan sağlam temelle dayanmak zorunda. Azınlığa özgü ayrıcalıklarla savaşların önü alınamaz. Türkiye kamuoyunun bilmesi gereken bu önemli belge, kendi boyutları içinde değerlendirilmelidir.

AVRUPA KONSEYİ BAKANLAR KOMİTESİ

Tavsiye No. R. (87) 8

"Dini ya da ahlaki ilkeleri zorunlu askerlik hizmetine katılmayı yasaklayan kimselerin durumlarını (İtirazlarını) gözönüne alan Bakanlar Komitesinin"

(9 Nisan 1987'deki 46. Bakan Vekilleri Toplantısında Kabul Edilen Karar)

Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin 15. b. maddesi uyarınca,

Avrupa Konseyi'nin üyeleri arasında daha fazla birliğe ulaşma amacını gözeterek,

İnsan hakları ve temel özgürlüklerin daha çok yaygınlaşması için ortak çabaların arzulandığını değerlendirerek,

Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin çoğunluğunda, askerlik hizmetinin temel yükümlülüklerden biri olduğunu belirterek,

Dini ve ahlaki inançları askerlik yapmalarına elvermeyen kişilerin bu durumlarının, zorunlu askerlik uygulamasında çıkardığı sorunları, gözetecek,

Askerlik yükümlülüğüne karşı inançtan gelen itirazların Konsey üyesi bütün ülkelerde tanınmasını ve ortak ilkeler belirlenmesini dileyerek,

Üye ülkelerin bazılarında zorunlu askerlik hizmetine yönelen bu tür iti-

razlar henüz benimsenmediğinden, ilgili kişilerin sorunlarını çözmek için özel önlemler alınması gerektiğini vurgulayarak,

Üye ülkeler hükümetlerine, henüz yapmamışlarsa, ulusal yasa ve uygulamalarını aşağıdaki ilke ve kurallara uyarlamaları önerilir:

A- Temel İlke:

1- İnançları, kendilerine silah kullanmayı reddetme zorunluluğu getirdiği halde askerlik görevine çağrılan herkes, böyle bir yükümlülüğün kurtulma hakkına sahip olacaktır. Bu durumdaki kişilere alternatif görevler verilebilir.

B- Yöntem

2- Ülkeler, adayların vicdana dayalı itirazcı konumunda olup olmadıklarını saptamak amacıyla uygun yöntemler koyabilecekleri gibi, kişilerin benimsenebilecek nedenlerini belirten hukuksal düzenlemeler yapabilirler.

3- Bu önerinin kural ve ilkelerinin etkili bir biçimde uygulanması için, askere alınma durumundaki kişiler, hakları konusunda önceden bilgilendirileceklerdir. Bu amaçla devlet, gerekli bilgileri doğrudan iletecek, aksi halde, adayları bilgilendirmek isteyen özel kuruluşlara izin verecektir.

4- Adayların sınanması uygun bir

yöntem içinde yapılacak ve tüm güvenceleri kapsayacaktır.

5- Aday, ilk karara karşı bir kez itiraz (temyiz) hakkına sahip olacaktır.

6- İtirazları inceleyecek üst organ, askeri kuruluşlardan ayrı, bağımsız ve güvenceli bir kurum olacaktır.

7- Yasa, askerlik görevinin başlamasından sonra, ya da askeri eğitim sırasında oluşabilecek inanca dayalı itirazcı konumuna geçme istemlerinde, ilgisine, başvuru ve tanınan haklardan yararlanma olanağını sağlamalıdır.

C- Alternatif Hizmet:

8- Alternatif hizmet kararlaştırılırsa, ilkesel olarak, sivil nitelikte ve halkın ilgi alanı içinde olacaktır. Bununla birlikte, devlet, inançları silahların bireysel kullanımını yasaklayanlara, silahsız bir askerlik hizmeti örgütleyebilecektir.

9- Alternatif hizmet cezalandırıcı nitelikte olmayacaktır. Süresi, askerlik hizmetine göre, uygun sınırlar içinde tutulacaktır.

10- İnançları nedeniyle alternatif hizmeti yerine getirenlere, olağan askerlik görevini yapanlardan daha az mali ve sosyal hak tanınmayacaktır. İş edinme, ünvan, emeklilik bakımlarından askerlik görevinde gözetilen yasal hak ve koşullar, alternatif hizmete de aynen uygulanacaktır. □

RUHİ SU DİNLETİSİ

1976'da Kadıköy Tiyatrosu Dinletisi, tamamı iki plak/iki kaset halinde plakçılarda

Anayurt ve Oteli

Hüseyin Caner Fidaner

Kimi filmler kat kattır, değişik düzlemlerde izlenebilir ve her düzlemde yeni tatlar alınabilir. Örneğin, Yusuf Atılgan'ın aynı adlı romanından sinemaya uyarlanan Anayurt Otelini^(*) yalnızca meraklı, heyecanlı bir öykü anlatan bir film olarak düşünebilirsiniz. Belki o zaman başlangıçtaki tempoyu biraz durağan bulabiliriz, kimi ayrıntılar size gereksiz gelebilir. Ama, filmin ruhsal yönünü de dikkate alırsanız o zaman karşınıza bir başka katman çıkar: Ruh sağlığı yerinde olmayan bir kişinin dış dünyadan gittikçe kopmasını, hastalıklı iç dünyasına kapanmasını izlersiniz. O zaman film kahramanının çocukluk anıları, tavanarası saatleri, ruhsalimde ekran anısı diye bilinen ilk cinsel uyarılma izleri, beklenen kadın ile annenin fotoğrafının şaşılabilir benzerliği, yalnızlık ve bekleyiş saatleri başka bir anlam kazanır. Yaşamı ayrıksı olan kahramanın adı da pek duyulmamıştır. Zebercet. Bu ad, az bulunan değerli bir taşın adıdır ve sanki Zebercet'in toplum içinde ayrıksılığına simgeler. Romanın en başarılı yanı olan bu ruhsal katman, filmde de aynı etkinlik, aynı kapsamla vurgulanıyor.

Ama filmde romandan daha fazla birşeyler var. Romanda, otel dışına çıkmayan daha çok geçmişinden kimi anılarla tanıdığımız Zebercet, filmde toplumun içinde de görülür. Toplumun içindedir, ama toplumdan bir parça değildir, insanlardan ayrı durur, farklıdır onlardan. Sağlıklı kişilerin yanında olduğu sürece, Zebercet'in sağlıksızlığı daha belirgin biçimde görünür hale gelir. Zebercet'in iç dünyası gitgide dağılmakta, ama dış dünyada yaşam sürmektedir. Dışarıdan gelen ve sağlıklı bir kişinin önemsemeyeceği çeşitli uyarılar (örneğin trafik kazası, dükkan televizyonunda izlediği Ömer Kavur'un Göl filminden alınma pasaj, bir başkasının

Anayurt Otel, Yön. Ömer Kavur

mahkemesi, sinemadaki karate filmleri, vb.) Zebercet'i derinden etkiler, saldırgan dürtülerin dışavurumunu sonuçlar. Böylece, otelci, toplumun içinde gittikçe ayrıksılaşan bir kişi olur, otel de böyle bir bina.

Zebercet'in değişme sürecini izleyen bizler onun dünyasını anlayabilmekteyiz, oysa bu dünyanın dış çevreye yansımaları olan davranışları diğer kişiler anlayamamaktadırlar. Zebercet giderek hastalıklı davranış örüntüleri göstermektedir. Peki ya dış çevre? Bu kasaba otelindeki müşterilerin oluşturduğu, esnafın ve kasabalıların da katıldığı filmin diğer kişileri, olasıdır ki otelin ve kasabanın tarihindeki eski yüzlerden çok farklıdır. Zebercet değişmekte, ama bir yandan da dış değişime ayak uydurmaya da çalışmaktadır. Filmde vurgulanan Zebercet'in iç dünyasındaki değişim olmakla birlikte bu değişimi etkileyen dış etkenler, yani çağın ve ilişkilerin değişmesi filmde vurgulanmamaktadır. Güncel bir kesit olarak verilmektedir. Dolaylı bir anlatımla, Zebercet'in aşırı düzenliliği ve zaman konusundaki titizliği ile belirlenen davranışları, ruhsal sayrılığa yaklaşan kişilerin değişen dış dünya ve içsel çatışmaları dizginlemeye çalışma çabaları olarak anlam kazanmaktadır. Zebercet değişen dünya ile de başa çıkmaya çalışmaktadır.

Buna bağlı olarak daha da derinde bir yorum eklenebilir bu filme. Binanın konak olarak yapım yılı olan

1839, aynı zamanda Tanzimat Fermanının ilan edildiği yıldır. Romanda da yer alan bu tarihe eklenen bir sözle, konağın 1923'te yani Cumhuriyetin ilan edildiği yıl otele çevrildiğini öğreniyoruz. Zebercet'in doğum yılı da romanda 1930 iken filmde 1950 oluyor, yani Zebercet de Demokrat Partinin seçimleri alıp iktidara geçişiyle yaşıyor. Bütün bunlara bakıp, "Dış dünya ile ilişkisini yitirip, için için yok olan yalnızca bir kişi mi? Yoksa filmin bir başka sembolik teması mı var?" diye sorabilir, Yönetmene, horoz düvünde" birbirine kırıdılan" horozlardan neden "soldaki kırmızı" diye sorabilir ve filmi bir de o gözle izleyebilirsiniz.

Yönetmen Ömer Kavur, özgün çizgisini titizlikle sürdürüyor. İlk filmi Yatık Emine'de (1974) de toplum dışı kalmış bir kişiyi, kasabaya sürülmüş bir fahişe olan Yatık Emine'yi (Necla Nazır) anlatıyordu. Şimdi yine ayrıksı bir kişiyi, ama bu kez daha derinlemesine ve kapsamlı olarak işlediğini görüyoruz. Anayurt Otel'in kasaba ortamı, Yatık Emine, Kırık Bir Aşk Hikayesi (1981) ve Göl'deki (1982) gibi son derece gerçekçi; çevre düzenlenmesi Yusuf ile Kenan'daki (1979) Ah Güzel İstanbul'daki (1981) ve Aman-sız Yol'daki (1985) gibi çok güzel. Başta Macit Koper olmak üzere bütün oyuncular da çok başarılı.

Ömer Kavur'u Yılmaz Güney sonrası dönemin özgün ve kalıcı yönetmenlerinden biri olarak görebiliriz. □

Sihirli Kareler (II)

Dr. Ali Nesin

Geçen ay sihirli karelerden söz etmiştik. Hani şu $n \times n$, içine 1'den n^2 ye kadar olan tam sayılar, her sıranın, her kolonun ve her iki çaprazın toplamı aynı olacak biçimde konulmuş kareler. Bu ay da aynı konuya dokunacağız. Bir kaç örnek verelim:

8	1	6
3	5	7
4	9	2

Şekil 1

1	15	14	4
12	6	7	9
8	10	11	5
13	3	2	16

Şekil 2

1	34	33	32	9	2
30	11	25	24	14	7
29	22	16	17	19	8
10	18	20	21	15	27
6	23	13	12	26	31
35	3	4	5	28	36

Şekil 3

1	2	62	61	60	59	7	8
9	10	54	53	52	51	15	16
48	47	19	20	21	22	42	41
40	39	27	28	29	30	34	33
32	31	35	36	37	38	26	25
24	23	43	44	45	46	18	17
49	50	14	13	12	11	55	56
57	58	6	5	4	3	63	64

Şekil 4

1 x 1'lik sihirli kare:

1

Şekil 5

2 x 2'lik sihirli kare yok! Deneyin, neden olmadığını hemen anlayacaksınız. Eğer 1 sayısını 2 x 2'lik karenin herhangi bir karesine koyarsak, 2 sayısını nereye konursa konsun, 1 ile ya

aynı sıraya ya aynı kolona ya da aynı çapraza gelecek ve toplamı

$$1 + 2 = 3$$

yapacak. Böylece 4 sayısını koyamayacağız!

Cornelius Agrippa (1486-1534) adlı bir şaklabana göre 1 x 1'lik kare sonuzu ve birimi (aynı anda) simgeliyor. 2 x 2'lik karenin olmaması ise, sıkı durun, 4 temel öğenin (hava, toprak, ateş, su) yetersizliğinin kanıtıdır (ne demekse?). Cornelius ayrıca büyüçümüş. Brüksel'de bir yıl hapis yatmış bu yüzden. Kafasına yediği bir darbe sonucu olacak, 3 x 3, 4 x 4, 5 x 5, 6 x 6, 7 x 7, 8 x 8, 9 x 9'luk sihirli karelerin, sırasıyla, Satürn'ü, Jüpiter'i, Mars'ı, Güneş'i, Venüs'ü, Merkür'ü ve Ay'ı simgelediğini bulmuş. Nedense 9 x 9'luk karelerde durmuş. Bugün hâlâ diğer karelerin neyi simgelediğini bilmiyor.

Bir başka Ortaçağ bilim adamına göre 2 x 2'lik sihirli karelerin olmamasının nedeni çok daha basitmiş. Adem ile Havva yüzünden 2 x 2'lik sihirli kare yokmuş. İlk günah işlenmeseymiş 2 x 2'lik sihirli kare bal gibi olurmuş. Elbet o zaman da ne kendisi ne de bizler o gerçekten sihirli 2 x 2'lik kareyi göremeyecektik.

Düşünüyorum da, Adem ile Havva ilk günahı işlemeselermiş matematik çelişkili olacaktı. Yaşamın tadı mı kalırdı?

Geçen ay tek sayı kenarlı sihirli kareleri yapmasını öğrenmiştik. Bu ay çift sayı kenarlı kareleri yapmasını öğreneceğiz.

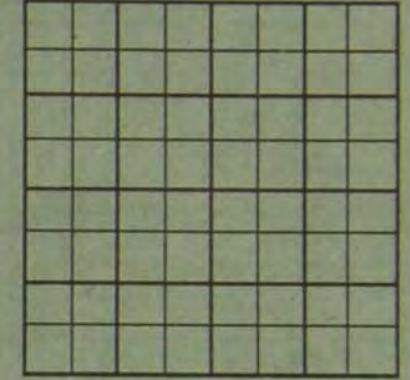
İki tür çift sayı vardır: Dörde bölünenler (4, 8, 12 gibi) ve bölünmeyenler (6, 10, 14 gibi). Dörde bölünen çift sayıları 4 m (4 çarpım) olarak yazabiliriz:

$$4 = 4 \times 1,$$

$$8 = 4 \times 2,$$

$$12 = 4 \times 3,$$

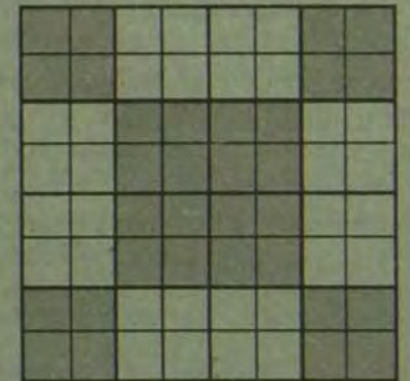
4m x 4m sihirli kareleri yapmak çok kolaydır. 4m x 4m'lik bir kareyi 16 tane m x m'lik küçük kareye bölebiliriz. Örneğin, 8 x 8'lik sihirli kare Şekil 6'da görüldüğü gibi 16 tane 2 x 2'lik küçük kareye bölünür.

Şekil 6

12 x 12' lik kare 16 tane 3 x 3'lük küçük kareye, 32 x 32'lik kare 16 tane 8 x 8'lik küçük kareye bölünür. Söz açılmışken: 16 x 16'lik sihirli karenin deliliği simgelediğini Cornelius bula-mamış: belki de yaşamı 16 x 16'lik kareyi bulmaya yetmemiştir. Ama biz birazdan tüm sihirli kareleri bulacağız.

Evet, ilk iş olarak 4 x 4'lik kareyi 16 tane m x m'lik küçük kareye bölelim. Sonra her iki çaprazı içeren 8 m x m'lik kareyi kurşun kalemle karalayalım. Örnek olarak 8 x 8'lik kareyi gösterelim: (Bkz. Şekil 7).

Şekil 7

Şimdi her kareye bir sayı koyacağız. Önce karalanmış karelerin hakkından gelelim: En üst sol köşeden ve 1'den başlayarak siyah kareleri numaralayalım. Ancak beyaz kareleri atlayalım: (Bkz. Şekil 8).

Yukarıda 1'den ve en üst sol köşeden başladık. 1, 2... Ama 3 beyaza geliyor. 3'ü yazmayalım. 4'de öyle... Taa 7'ye kadar. 8, 9, 10 karalanmış karelerde. O sayıları yazalım. 11, 12, 13, 14 yazılmayacak. 15, 16 yazılacak... 17, 18 yazılmayacak...

Şimdi sıra beyaz karelerde. Ancak

(*) Anayurt Otel, Yönetmen: Ömer Kavur, Oynayanlar: Macit Koper, Orhan Çoğman, Serra Yılmaz, Görüntü Yönetmeni: Orhan Oğuz, 1987

bu kez en alt sağ köşeden ve yine 1'den başlayacağız. Ama siyah karelere dokunmayacağız. Şekil 9'da 8x8'lik kareyi bulacaksınız (siyah karelerdeki sayıları göstermedik).

1	2					7	8
9	10					15	16
		19	20	21	22		
		27	28	29	30		
		35	36	37	38		
		43	44	45	46		
49	50					55	56
57	58					63	64

Şekil 8

		62	61	60	59		
		54	53	52	51		
48	47					42	41
40	39					34	33
32	31					26	25
24	23					18	17
		14	13	12	11		
		6	5	4	3		

Şekil 9

Şekil 8 ve Şekil 9'daki iki kareyi üst üste koyalım. Böylece 8x8'lik sihirli kareyi elde ettik: (Bkz. Şekil 10).

1	2	62	61	60	59	7	8
9	10	54	53	52	51	15	16
48	47	19	20	21	22	42	41
40	39	27	28	29	30	34	33
32	31	35	36	37	38	26	25
24	23	43	44	45	46	18	17
49	50	14	13	12	11	55	56
57	58	6	5	4	3	63	64

Şekil 10

Aynı yöntemle 4x4'lük bir sihirli kare bulalım: (Bkz. Şekil 11, 12, 13).

1			4
	6	7	
	10	11	
13			16

Şekil 11

	15	14	
12			9
8			5
	3	2	

Şekil 12

1	15	14	4
12	6	7	9
8	10	11	5
13	3	2	16

Şekil 13

Ve yine aynı yöntemle elde edilmiş 12x12'lik sihirli kare tüm güzelliğiyle Şekil 14'te.

Sınıra yaklaştığımızdan burada duralım ve dörde bölünemeyen çift kenarlı kare yapmasını öğrenelim. Ancak bu o kadar kolay olmayacak. Önce 6x6'lık sihirli kare yapalım.

Geçen yazımızda $n \times n$ 'lik bir sihirli karenin sihirli sayısının (herhangi bir sıranın toplamına sihirli sayı diyelim)

$$n(n^2 + 1) \\ 2$$

olduğunu görmüştük. Demek ki 6x6'lık sihirli karenin sihirli sayısı 111 olmalı (yukarıdaki formülde $n=6$ olarak alın). Bunu aklımızın bir köşesine yazalım.

Henüz 6x6'lık sihirli kare yapmasını bilmiyoruz ama 4x4'lük sihirli kareyi 6x6'lık sihirli karenin tam ortasına oturtalım: (Bkz. Şekil 15).

Şu anda sihirli sayımız 34 (ister toplayın ister yukarıdaki formülü $n=4$ 'e uygulayın). 111'e daha çok var. Elde etmek istediğimiz 111 sayısına yaklaşmak için Şekil 15'deki karenin sayılarına 10 ekleyelim: (Bkz. Şekil 16).

Sihirli sayımız 74 oldu (eskiden 34 idi, 40 daha ekledik). Her ne kadar 111'e yaklaştıysak da daha 37 sayılık eksikliğimiz var. (74'ün 111 olması için 37 gerek). Ancak daha tüm sayıları kullanmadık. Şimdi eksik karelere daha kullanmadığımız sayıları yazacağız. Kullanmadığımız sayılar:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10
36, 35, 34, 33, 32, 31, 30, 29, 28, 27.

Eksik karelerimize yukarıdaki sayıları yerleştireceğiz. Yerleştireceğimiz her sayı bir diğer sayının yerini de belirleyecek. Çünkü, örneğin her sıraya, toplamı 37 olan iki sayı koyacağız. Yukarıdaki listeye dikkatli bakalım: üstüste gelen iki sayının toplamı 37. Demek ki üst sıradaki küçük sayının yeri hemen altındaki büyük sayının yerini de belirleyecek.

Sözünü uzattık... Önemli bir nokta daha: Her kenarda altı kare var. Bu altı karenin üçüne küçük sayılardan, geri kalan üçüne büyük sayılardan koyacağız.

1	2	3	141	140	139	138	137	136	10	11	12
13	14	15	129	128	127	126	125	124	22	23	24
25	26	27	117	116	115	114	113	112	34	35	36
108	107	106	40	41	42	43	44	45	99	98	97
96	95	94	52	53	54	55	56	57	87	86	85
84	83	82	64	65	66	67	68	69	75	74	73
72	71	70	76	77	78	79	80	81	63	62	61
60	59	58	88	89	90	91	92	93	51	50	49
48	47	46	100	101	102	103	104	105	39	38	37
109	110	111	33	32	31	30	29	28	118	119	120
121	122	123	21	20	19	18	17	16	130	131	132
133	134	135	9	8	7	6	5	4	142	143	144

Şekil 14

	1	15	14	4			
	12	6	7	9			
	8	10	11	5			
	13	3	2	16			

Şekil 15

	11	25	24	14			
	22	16	17	19			
	18	20	21	15			
	23	13	12	26			

Şekil 16

Önce çaprazların işini bitirelim. Üst iki köşe karelere daha kullanmadığımız en küçük iki sayıyı (1 ve 2) yazalım. Alt iki köşeye gelecek sayılar belli: 35 ve 36. (Bkz. Şekil 17).

1						2
	11	25	24	14		
	22	16	17	19		
	18	20	21	15		
	23	13	12	26		
35						36

Şekil 17

Böylece çaprazların toplamı 111 oldu. Bundan sonrası için kural bulamadım. Aritmetiğimizi kullanacağız. Ancak iki noktaya dikkat edelim: a) her dört kenara üç büyük, üç küçük sayı koyacağız ve b) karşılıklı sayıların toplamı 37 olacak. Elbet sihirli sayıyı da unutmayalım.

Alt sıraya daha hiç küçük sayı koymadık. Oysa üç tane koymamız gerekiyordu. Gerekiyorsa koyalım: 3, 4, 5.

Bu sayıların tepesine 34, 33, 32 gelecek. Alt ve üst sıraların tamamlanmasına az kaldı. Birer sayı daha koymamız gerekiyor. Toplam 111 olacağına göre koyabileceğimiz tek sayı var: yukarıya 9, aşağıya 37-9, yani 28 gelecek. Gerisini toplaya çıkarta, deneye deneye bulacağız. Ama yukarıdaki a) ve b) kurallarını unutmayalım. Ve işte 6x6'lık sihirli kare: (Bkz. Şekil 18).

1	34	33	32	9	2
30	11	25	24	14	7
29	22	16	17	19	8
10	18	20	21	15	27
6	23	13	12	26	31
35	3	4	5	28	36

Şekil 18

10x10'luk sihirli kare yapmak için: 1) 8x8'lik sihirli kareyi 10x10'luk karenin içine koyun.

2) Ortadaki 8x8'lik karenin her sayısına 18 ekleyin.

3) Daha koymadığınız: 1, 2, 3, ..., 16, 17, 18

100, 99, 98, ..., 85, 84, 83 sayılarını yukarıdaki biçimde bir kenara yazın.

4) Şimdi bu sayıları kenar karelere yerleştireceğiz. İlk olarak üst iki köşeye 1 ve 2 sayılarını, alt köşelere 100 ve 99 sayılarını koyun.

5) Bundan sonrası için bildiğim üç kural var. Bu üç kuralı kullanarak 10x10'luk sihirli kareyi tamamlamaya çalışın:

a) Her kenara beş büyük, beş küçük sayı yazılacak.

b) Karşılıklı kenarlara toplam 101 olan iki sayı gelecek. Demek ki her kenan sayı bir başka sayının yerini belirleyecek.

c) Sihirli sayımız 505
İşte yukarıdaki kurallara uyularak yapılmış 10x10'luk bir sihirli kare:

1	98	97	96	95	90	10	9	7	2
8	19	21	80	79	78	77	25	26	93
14	27	28	72	71	70	69	33	34	87
17	66	65	37	38	39	40	60	59	84
18	58	57	45	46	47	48	52	51	83
85	50	49	53	54	55	56	44	43	16
86	42	41	61	62	63	64	36	35	15
88	67	68	32	31	30	29	73	74	13
89	75	76	24	23	22	21	81	82	12
99	3	4	5	6	11	91	92	94	100

Şekil 19

Genel yönetim belli olmuştur sanırım: $n=4m+2$, dörde bölünemeyen bir sayıysa $m \times n$ 'lik sihirli kare yapmak için:

1) $n \times n$ 'lik bir karenin içine $4m \times 4m$ 'lik sihirli kareyi koyun.

2) Bu sihirli karenin her sayısına $2n-2$ ekleyin.

3) Daha kullanmadığınız sayıları iki sıra olarak yazın. Üst üste olan iki sayının toplamı n^2+1 olsun. Bu sayıları $n \times n$ 'lik karenizin boş karelerine yerleştireceksiniz.

4) İlk olarak 1 ve 2 sayılarını üst ke-

narın köşelerine yerleştirin. Alt köşelere n^2-1 ve n^2 gelecek.

5) Bundan sonra aşağıdaki üç kurala uyarak sihirli kareyi tamamlamaya çalışın:

a) Her kenara $2m+1$ tane büyük, $2m+1$ tane küçük sayı gelecek.

b) Karşılıklı sayıların toplamı n^2+1 olacak.

c) Sihirli sayı

$$\frac{n^2(n^2+1)}{2}$$

olacak.

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği Tekrar Çalışmalarına Başladı...

Nükleer savaş gibi "hassas" bir konuda yapacağı açıklamalarla halkta panik yaratacağı ve kurulması yasaklanmış derneklerden olduğu iddiasıyla 30.4.1987 günü Ankara Valiliği tarafından çalışmaları durdurulan NÜKLEER SAVAŞIN ÖNLENMESİ İÇİN HEKİMLER DERNEĞİ, Ankara 5 No'lu İdare Mahkemesi'nin "derneğin faaliyetinin durdurulmasının açıkça hukuka aykırı olduğu" gerekçesiyle yürütmeyi durdurma kararı vermesi üzerine tekrar çalışmalarına başladı. NÜKLEER SAVAŞIN ÖNLENMESİ İÇİN HEKİMLER DERNEĞİ'nin söz konusu iddialarla "kurulması yasaklanmış" derneklerden sayılması özellikle uluslararası alanda tepkilere neden olmuştur. Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Uluslararası Hekimler Birliği'nin (IPPNW) Moskova'da yapılan 7. Dünya Kongresinde Yürütme Kurulu, Türkiye'deki nükleer savaş karşıtı hekim grubunun örgütlenme çalışmalarının sürekli desteklenmesini benimsemiştir.

Bizim görüşümüz: 1— Nükleer füzeler sadece Avrupa ve Türkiye'den değil, tüm yeryüzünden kaldırılmalıdır.

2— Nükleer füzeler savunma amacı ile kullanılamaz. Taktik nükleer füzeler dediğimiz kısa ve orta menzilli füzeler ya topraklarımız üzerinde ya da çok yakınlarında patlayacaklardır. Oysa biz binlerce kilometre ileride olan bir santral kazasının bile Türkiye'yi nasıl etkilediğini gördük ve yaşadık. O nedenle Türkiye topraklarına konuşlandırılacak nükleer füzeler Türkiye'de yaşayan insanları yok saymaktır. Ona izin vermek de insanlarımızı yapılacak en büyük ihanettir.

Hükümetimizin Amerikan hükümeti ve NATO üyelerinin yaptıkları baskılara sonuna kadar karşı koymasını diliyoruz ve destekliyoruz.

Nükleer Savaşın Önlenmesi İçin Hekimler Derneği'nin tüzük amaçları doğrultusunda çalışmalarına başladıktan sonra yaptığı ilk basın açıklamasında şu görüşlere yer verildi:

"Avrupa'dan kısa ve orta menzilli füzeler sökülürken Türkiye'nin önemi bir kat daha artmıştır. Kendi topraklarında atom

3— Şurası açıktır ki, Türkiye'de ne kadar füze olursa o kadar füze de Türkiye'ye yöneltilmiş olacaktır. Belki bir kaza, belki bir siyasi hesap yurdumuzun aniden yok olması ile sonuçlanabilecektir. Türkiye toprakları karşı tarafa bir tehdit aracı olarak kullanılmamalıdır. Türkiye bu oyuna alet olmamalıdır."

Lee Lorch'un Onurlu Yaşamı

"Cesaret, yavrum. Onlara kendini ağlarken gösterme sakın!"

John Takman/Çev. Gürhan Uçkan

Tennessee'deki Fisk Üniversitesi'nin 1950 güz döneminin açılışı sırasında genç bir adam, matematik profesörü ve kürsü başkanı olarak öğrencilere tanıtıldı. Fisk, o yılların ırk ayrımcılığına dayalı ABD'sinde yalnız kara tenli öğrencilerin gittiği bir üniversiteydi. Bu genç adam, Lee Lorch, ise beyazdı.

Bundan yirmi beş yıl sonra bir kadın matematikçi Vivienne Mayes, **American Mathematical Monthly** dergisinin 1976 Kasım sayısında, Lee Lorch'u içtenlik ve sevecenlikle öven uzun bir yazı yayınladı. Kendisi de kara tenli olan Mayes, rektörün yaptığı bu tanıtıma kara tenli öğrencilerin asla unutmadıklarını açıklıyor ve rektörün, konuşmasını, buna neden gösteriyordu. Rektör, Lorch'un Pennsylvania Devlet Üniversitesi'ndeki görevinden, eşi Grace ile birlikte kara bir aileyi evlerinde barındırmış oldukları için atılmış olduğunu söylemişti. "Bu açıklama, açılışa katılan öğrencileri çok etkiledi.", diye yazıyor Vivienne Mayes, "Hepimiz karaydık. 1950 yılında, bir beyazın kara bir aile için kariyerini feda etmesi unutulmaz bir olaydı."

"1950'li yılların başında karaların, özellikle kara kadınların akademik kariyere özendirilmesi hemen hemen akıldışı bir şeydi", diye sürdürüyor Vivienne Mayes; "ne ki Lee Lorch derhal matematik bölümünü düzene sokmaya girişti, başka benzer kurumlarla iletişim kurdu, ilgilenen tüm öğrencileri matematik seminerlerine katılmaya çağırdı; gizli yetenekleri ortaya çıkarıp matematik dalında ilerlemelerine olanak sağlamak istiyordu."

Mayes, bir başka tanınmış kara tenli kadın matematikçinin, Lee Lorch

sayesinde kendisinin ve diğer birçoklarının matematiğin güzelliğini ve kullanılabilirliğini keşfetmiş olduklarını açıklayan bir yazısından alıntı yapıyor:

"Dr. Lorch matematiğe gerçekten aşık ve onu dinlerken, bu aşktan bir parça tatmamak olanaksızdı. Ten renginin ve cinsiyetin yetenek üzerinde etkili olduğu savını kesinlikle geri çeviriyordu. Bu nedenle birçok kişi, o devrin kendilerine uygun gördüğü yer ile yetinmeyerek ilerleme savaşı verdiler."

Anti-Amerikan davranış

Ben Lee Lorch ile birçok kez karşılaşmıştım. Vivienne Mayes'in yazısı sayesinde de, onun kara tenli öğrencilerinden birçoğunun -en az erkekler kadar kızlar- matematik ve istatistik, bilgisayar teknolojisi gibi dallarda önde gelen uzmanlar olarak yetiştiklerini öğrenmiştim. Ne ki ancak İsveç'e bilimsel araştırma amacıyla gelip benim konduğum olunca onun başına gelenleri dinleme olanağı buldum. Bana anlattığına göre Lee Lorch, beş yıl sonra Fisk Üniversitesi'nden de atıldı. 1954'de Amerikan üst mahkemesi, okullarda ırk ayrımına karşı tarihsel bir karar almıştı. Bu karardan sonra Lee ile Grace kendi kızlarını, evlerine en yakın bir okula, kara öğrencilerin gittiği bir okula, kaydettirmek isteyince, "anti-amerikan davranışta bulundukları" savıyla Temsilciler Meclisinin ünlü disiplin komisyonuna çağırıldılar. Üniversite yönetim kurulunda beyaz üyeler çoğunlukta idi. Öğrencilerin ve öğretmenlerin toplu protestolarına karşın, Lorch'u profesörlük görevinden attılar.

Lorch ailesi, Arkansas'taki Little Rock'a taşınmak zorunda kaldı. Lee Lorch, Philander Smith kolejinin ma-

tematik bölümü başkanlığı görevine alındı.

O sırada, yankıları tüm dünyada duyulan tüyler ürpertici bir olay yaşandı. Üst mahkemenin 1954'teki kararına dayanarak, dokuz kara gencin Little Rock Merkez Lisesi'ne -beyazların gittiği bir okul- girmesi söz konusu oldu. Irkçı bir kalabalık okulu abluka altına aldı. Arkansas belediye başkanının gönderdiği ulusal muhafızlar da dokuz kara gencin okula yaklaşmalarını önledi! Grace Lorch, on beş yasındaki kara bir kız öğrenciyi, kendi canını tehlikeye atarak ırkçıların elinden kurtarıp evlerine getirdi.

İç güvenlik için tehlike

Bu olay, 1957'de oluyordu, bundan otuz yıl önce. Evine o kara kız öğrenciyi aldığı için Grace Lorch, Senatörün iç güvenlik sorunlarına bakan alt komisyonuna çağırıldı! Ailenin garaj kapısına dinamit yerleştirildi. Aynı günlerde Lorch çiftinin kızı okulda saldırıya uğradı ve fena halde dövüldü.

Little Rock'ta oynanan bu dram üzerine yapılmış belgesel bir film den bir sahne anımsıyorum şimdi. O sahne, olaydan sonra kara bir kızın bir park kanepesinde otururken çevresini saran ırkçılardan ötürü dehşete kapılmasını anlatıyordu. O sırada iyi yürekli bir beyaz adam yanından geçiyor ve eğilip kızın kulağına şunu fısıldıyordu:

"Cesaret, yavrum. Onlara kendini ağlarken gösterme sakın!"

Kara listede

Bu olaydan sonra Grace ile Lee, bütün ABD'de kara listeye alındılar. Bir üniversite görevi ya da herhangi bir öğretmenlik onlar için söz konusu değildi. Az nitelik isteyen işler bile on-

Albert Einstein da, aynen Lee Lorch gibi, FBI'nin ve Amerikan Senatosu'nun alt komisyonunun büyük ilgisini toplamıştı. St.Petersburg Evening Independent'ta çıkan bu karikatürde Einstein'ın ünlü enerji formülünü yazmış. "Bunu ben aslında beni araştıran FBI'lılar için yazdım. Şifreyi çözmeye çalışmak, canlarına okudu!", diyor.

lara kapalıydı. Her yerde karşılarına aynı kara liste çıkıyordu.

Sonunda Kanada'ya göç etme zorunda kaldılar. Lee orada, önce Alberta Üniversitesi'nde -1968-, sonra Toronto'daki York Üniversitesi'nde matematik profesörlüğü yaptı. Şimdi, artık ABD'de de onur kürsüleri sahibi olarak birçok ödül kazanmakta. Avrupa'da hem sosyalist ülkelerin üniversitelerinde, hem de kapitalist ülkelerde konferanslar veriyor.

Sonja Kovalevsky

Lee benim kütüphanemdeki kitapları karıştırırken, 1884'de, henüz 34 yaşındayken, Stockholm'de matematik dalında; profesörlük tezi veren bir Rus kadınının teziyle onun üzerine yazılmış diğer kitapları görüyor. Lee'nin bu kadına değer her şeyi bildiğine şaşırmamak gerek. Bir general kızı olduğu halde, 1860'lı ve 1870'li yıllarda üniversite öğrenimi görmek pek kolay değildi mutlaka. Sonja Kovalevsky 17 yaşında devrimci düşünceye katılmış; abluka altındaki Paris'e girmeyi başarmış ve bir ay sonra, 1871 Paris Komü-

nü'nü yaşamıştı.

Lee hiç kuşkusuz Sonja Kovalevsky üzerine yüzlerce kez ders vermiştir: onun dedesinin annesinin çingene olmasını ırk ayrımcılığına karşı bir tez olarak ileri sürmek, doğa bilimleri ve teknik bilimlerin kızlara göre olmadığını bir kez daha yalanlamak için... Lee, daha banışıl ve iyi bir dünya için verilecek uğraş ile bilimsel kariyerin uzlaşabileceğine inanırdı.

Lee'nin kara tenli öğrencilerini, en çok etkileyen özelliği de buydu zaten. Bilimsel başarı önemlidir ve değeri yüksektir, diye yazdı yıllar sonra. Ne ki Lee ve Grace Lorch'tan bizim öğrendiğimiz en önemli şey, onurlu yaşamın, başarıdan önde geldiğidir. □

Norrskensflamman,
30.10.1987
(Stockholm)

BİZİ DE YAZAR MISINIZ?

B inlerce defa sevgi ve selamlarım la... Bilim ve Sanat öteden beri dostum. Bir yıldır da kardeşim. Diye bilirim ki bu bir yıllık abone süresinde dergiyi hiçbir zaman özlediğim, istediğim an elime alamadım. Yatılı okul ve yasaklar... Yaz tatili ve uzaklık, sonra da görev...

Ben bir hemşireyim. Yatılı okul, baskı ve disiplininin yoğurduğu ezik ve silik bireyleriz bizler. Sayın okul büküklerimiz baskıları balyoz ağırlığında her güne-güneşe bakanın

tepesindeyken yetiştik biz. Tam kurtulduk sanırken, kendimizi, yaşantılarını gelenekleri üzerine kuran köylülerimizin arasında bulduk. Köylere kadın olarak gitmeyi yaşıyoruz şimdi.

Birikimlerimiz, insan olarak çağdaş bir yaşantı sürdürmek istemimiz, bir üniversiteye girmek, ya da kendimizi yetiştirmek çabamızdan kime ne?

Lütfen Bilim ve Sanat'çılar bizi de yazar mısınız? Bu tümceleri olanağınız varsa yayınlar mısınız?

İsmi bizde saklı bir hemşire
Kütahya

Akla, Bilime, Bilince Saldırı: Çağdaş Şamanizm

Mazlum Beyhan

Tüm tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de dinsel-mistik akımlar, emekçilerin bilinçlerini karartmak, onları masallar, hayaller âlemine sürüklemek, pasifize etmek, doğaüstü, tanrısal güçler karşısında sindirmek, uysallaştırmak istiyor. Çağdaş mistisizmin üstlendiği bu gerici rolü teşhir etmek, akla, bilime, aklın ve bilimin aydınlığına karşı çok geniş bir cephede açılmış olan dinsel-mistik saldırıyı durdurmak, geri püskürtmek yalnız ilericilere değil, akla, bilime saygısı olan herkese düşen bir görev.

Amaçları ruhlarla, hayaletlerle ilişki kurmak, iletişim sağlamak olan "bilimsel" merkezlerin en bol olduğu Batı ülkesi İngiltere. Ülke çapında 500 şubesi olan "Ulusal İspirizma Birliği" bu merkezlerin en büyüğü. Sayıları on bini aşan bu türden merkez, dernek ve kulüpler arasında kuruluşu tâ geçen yüzyıla uzananlar bile var. Ancak bu kulüplere üye olanlar öbür dünyanın değil, bu dünyanın sakinleri, şu bildiğimiz İngilizler.

Yaklaşık 1 milyon ispirizmacının olduğu bilinen Fransa'da da bu türden çok sayıda merkez, kulüp ve bunların düzenli yayın organları var. Bu yayınlardan "Mezar Yaşamı" adlı gazete en popüler olanlarından biri.

Federal Almanya'nın öbür dünyayla ilişki kuran en ünlü medyumları Mariya Zimma adlı b. kadın. Yerel yönetimlerden de geniş destek gören Bayan Mariya, bütün Almanya'yı dolaşarak, şeytanın kendilerini rahatsız etmesinden yılan zavallı ruhları şeytanın azabından nasıl kurtardığını anlatıyor. Mariya Zimma boş konuşmuyor. Yanısıra "nesnel" kanıtlar da taşıyor. Bunlardan biri de şeytanın mühürünü taşıyan bir kâğıt parçası. Kâğıtta "biz-zat şeytanın kendisi"nin tırnak izi var.

Amerika Birleşik Devletleri'nde öbür dünyayla posta ilişkisi sağlayan bir ajans bile var. Ajansın "postacı"ları, öbür dünyaya postalamalarına az birşey kalmış ağır hasta kişiler. Öbür dünyadaki yakınlarınıza iletmek

istediğiniz mesajı ajansa bırakıyorsunuz, onlar gerekeni yapıyorlar. Mesajınızı özel bir kâğıda yazdıktan sonra, 50 sözcüklük bir mektup için ajansın banka hesabına 40 dolar yatırmanız gerekiyor. Aceleniz varsa mesajınızın "yıldırım" olmasını isteyebilirsiniz. Bu durumda bankaya yatırmanız gereken miktar 100 dolar oluyor. Los Angeles'da bulunan ajansın sahibi bay Gabor'un gazetecilere verdiği bilgiye göre kurulduğu ilk ay içinde ajansa binden fazla kişi mektup teslim etmiş, bir o kadar kişi de sırada bekliyormuş.

Yaklaşık 700 bin ABD yurttaşı ispirizma kiliselerine devam ediyor. Bu alanda ayrıca binlerce şubesi olan yüzlerce kulüp de faaliyet gösteriyor. Çağdaş "şaman"ların etkinlikleri burjuva kitle iletişim araçlarıncı geniş bir biçimde reklâm ediliyor. Örneğin ABD'nin "ciddi" dergisi "Time" bu konuda özel bir sayı yayınlıyor, Orlando'lu (Florida) Bonny Helman, Pittsburgh'lu Chatrin Chiumen gibi "mucizeler gerçekleştiren medyumları" tanıtıyor, ulusal televizyon kanalları, Kuzey Carolina'lı medyum Jimmy Becker'in tedavi seanslarını naklen yayınlıyor (Bu arada Jimmy Becker'in icra ettiği bu sanattan yıllık kazancının 100 milyon dolar olduğunu öğreniyoruz; Louisiana'lı bay Suogart'ın aynı "iş"ten kazancı, 20 milyon dolar).

Berlin'de yayınlanan "Horizont"

dergisinin Baviara'lı orta öğrenim öğrencileri arasında yaptığı bir ankete göre, öğrencilerin % 22'si hayaletlere inanıyor. Bu inanca nerden ve nasıl vardıkları sorulduğunda ise gençler radyo, televizyon, gazeteler, kitaplar gibi "otorite"lere gönderme yapıyorlar.

Batı ülkelerinde falcılıktan cadılığa, vampirizmden şeytanomaniye uzanan bu mistik çılgınlığı örnekleriyle ele almadan önce bazı kavramlar üzerinde durmak gerekiyor.

"Mistisizm" sözcüğünün bir geniş (genel), bir de dar (özel) anlamı var. Geniş anlamda mistisizm (Yunanca "mystikos" - "gizemli") doğaüstü güçlerin varlığına inanma anlamına geliyor. Bu bağlamda mistisizm, tüm dinlerin en temel, en vazgeçilmez ögesi. Ancak buna karşın özünde, din kavramından daha geniş bir kavramı dile getiriyor. Çünkü dinsel inancı olan insanların yanısıra, dinsel inancı olmayan insanların bilincinde de mistik etkiler görülebiliyor. Sağlam, bilimsel bir dünya görüşü olmayan, yaşamında şanslı gün-şanssız gün, mucize, yıldız hareketleri vb. gibi insan kalıpları olan insanlar bunlar çoğu kez.

Dar (ya da özel) anlamda mistisizm ise, insanı doğaüstü güçler ve ajanlarla (tann, ruh, şeytan, mana, kader, dünyevi ya da kozmik akıl vb.) doğrudan temas ettirmenin pratiği, biçiminde tanımlanıyor. Doğaüstüyle temas ancak özel yöntemlerle sağlanabiliyor. Bu yöntemlerin tümünün akla aykırı şeyler olduğunu belirtmeye gerek yok. Doğaüstüyle temas kurabilmek için (ekstaz, trans vb.) bilinci baskı altında tutmak ya da tümünden devre dışı bırakmak (bir bakıma oto-hipnoz) en sık başvurulan yollardan biri.

Mistisizmin ilk biçimi büyü, yani: doğaüstü yöntemlerle çevresine (başka insanlara, hayvanlara, doğa olaylarına ve ruhlar, şeytanlar, tanrılar âlemine) etki edebileceğine inanan insanın bu etkiyi gerçekleştirebilmek için geliştirdiği yolların, yöntemlerin tümü. Dinlerin doğuşuyla birlikte büyü

bir yandan bunların ayrılmaz bir parçası olurken, bir yandan da dinlerden bağımsız olarak varlığını sürdürüp gidiyor. Büyünün tarih içinde aldığı son biçimlerden biri, **okkultizm**. Kuramsal olarak, dünyada gizemli ilişkilerin varlığına ve bu gizemli ilişkilerden yalnızca belirli kişilere bilgiler ulaştığına dayanan bir öğretiy, okkultizm. Ortaya çıkışı yüzyılımızın başlarına rastlıyor. Ancak antik okkultizmden kalma kimi öğelerin bugün de varlıklarını sürdürdükleri biliniyor.

cılığına son verecek bir girişimde bulunan mistisizmden hep çekinmişler din adamları. Ama öte yandan da doğaüstüne inancı kökleştirdiği için mistisizmin yaygınlık kazanmasının kilisenin yararına olduğu gerçeğini görmezden gelememişler. Hristiyan kilisesinin tarihin çeşitli dönemlerinde din-dışı mistisizme karşı kanlı bıçaklı olmaktan canciğer olmaya kadar uzanan taban tabana ters tavırlar içinde olmasının nedeni de bu.

Cancığerliğe çoğunlukla resmi di-

İnsanların mistisizme yönelmeleri tarih boyunca hep toplumda manevi bir bunalımın kanıtı olmuş. İrrasyonalizmin gemi azağı aldığı üç dönem var tarihte: antik çağın çöküşü, feodalizmin sonu ve kapitalist toplumlardaki bunalım dönemi. Eski toplumsal-ekonomik yapı, yerini yenisine bırakırken yokolan toplumsal yapının üyelerinde irrasyonalizme karşı bir ilgi yoğunlaşması oluyor.

İnsan psikolojisiyle ilgili olarak bilimin henüz kesin sonuçlara ulaşamadığı alanlarda spekülasyonlar yapmak, böylece psikolojik rahatsızlıklara ilişkin sözümona teşhislerde bulunmak, tedaviler uygulamak, reçeteler yazmak; Bermuda Adaları dolaylarındaki "şeytan üçgeni", uzaydan gelen insanlar, uçandaireler, parapsikoloji vb. gibi konularda doğabilimlerin verilerini kullanmaya kalkışmak, çağdaş okkultizmin başlıca özellikleri.

Okkultizmin bu özellikleri, mistisizmin Batı ülkelerinde hızla yayılışının, hatta giderek, eskiden geleneksel olarak dinin tuttuğu yeri tutmaya başlamasının nedenlerini de açıklar nitelikte. Batılı insanı okkultizme yönelten şey, çağdaş okkultizmin "babaların", geleneksel din babalarından farklı olarak, toz toprak içindeki cennet-cehennem, Adem-Havva öyküleri değil, bilimin henüz açıklığa kavuşturamadığı alanlarda bilimsel bir ağız kullanarak son derece bilimsel görünen hipotezler geliştirmesi oluyor. Hatta okkultistler kimi kez iyice ileri gidiyorlar ve kendilerini bilimin en ön cephesinde savaşım veren bilim öncüleri olarak gösteriyorlar.

Din ile mistisizm ilişkisine gelince... Tarih boyunca bu ilişkinin hep çelişkili olduğunu görüyoruz. Nasıl çelişkili olmasının: insanları doğaüstüyle (tanrıyla) ilişki kurmanın yol ve yöntemlerini bizzat aramaya çağırın, böylece de kilisenin ve onun hizmetkârlarının ara-

nın bunalım dönemlerinde rastlanıyor. Derin bir ideolojik bunalım içinde bulunan günümüz Hristiyan kilisesi de bugün tam bu tavrı sergiliyor. Bir bütün olarak Hristiyan kilisesi, doğabilimlere, materyalizme, ateizme karşı giriştiği savaşında müttefik olarak bugün din-dışı mistisizmin kapısını açıyor. Vatikan'ın eskiden resmen reddettiği, XX. yüzyılın ilk yarısının ünlü din adamı Teiar de Chardin'in, büyük ölçüde mistisizme ve okkultizme dayalı öğretisinin bugün katolik çevrelerde yoğun bir ilginin odağı olmasının nedeni de bu. Chardin'in mistik düşünceleri, ortodoks din adamlarınca da dikkatle "inceleniyor". Yine ortodoks din adamları, yüzyılımızın başlarında yaşamış Solovyev, Berdyayev gibi Rus mistiklerinin yapıtlarına dört elle sarılmış durumdalar. Protestanlara gelince, onlar Batıdaki okkultist rönesansı alkışlamakla kalmıyorlar, mistisizme karşı olumsuz tavır takınmanın yanlışlığının artık anlaşılması gerektiğini, Batılı toplumların kendilerini toparlamalarının tek yolunun, mistisizmin insan hayatının her alanında etkili kılmaktan geçtiğini haykırıyorlar.

Mistisizm, özellikle de kitle bilincinde ve gündelik yaşamda irrasyonalizmin özel bir biçimini oluşturuyor. **İrrasyonalizm**, aklın olanak ve yeteneklerini sınırlı sayan ya da toptan yadsıyan akıma verilen ad. İrrasyonalistlere göre, dünya uyumsuz, karma-

karşık bir yumaktır ve bilinemezliklerle doludur. Bu karmakarışıklığı kavramada ne aklın, ne bilimin, ne de bilincin bir yararı vardır. Böylece irrasyonalistlerden kimi; aklın, rasyonel bilginin, bilimin yerine inancı koyarken (**fideistler**), kimi de bilinçsiz istenci ön plana geçirir (**Schopenhauer**). Aklın yerine sezgiyi (**Bergson**), içgüdü-yü (**Freud**) ve varoluşu (**Kierkegaard**) koyan irrasyonalistlerin de olduğunu anımsatalım.

Mistisizmle irrasyonalizmi değiştiren ve koşullara bağlı bir sınır ayırıyor. Sovyet felsefeci Yuri Davidov'a göre, düşünceleri "transandantal mutlak"ın gerçekliği sonucuna ulaşan bir irrasyonalist, mistikleşiyor. Bir mistik ise, duyularını, sezgilerini, heyecanlarını felsefe diline dönüştürdüğünde (aranje ya da transpoze ettiğinde) irrasyonalist oluyor. Başka bir deyişle mistisizm, irrasyonalizmin biraz kabacası oluyor. İrrasyonalist düşünceler gündelik bilincin diline dönüştürülerek vulgerleştirildi mi, karşımıza mistisizm çıkıyor. Buna göre de irrasyonalizm, dinsel mistisizmin rafine edilmiş biçimi oluyor.

İnsanların mistisizme yönelmeleri tarih boyunca hep toplumda manevi bir bunalımın kanıtı olmuş. İrrasyonalizmin gemi azağı aldığı üç dönem var tarihte: antik çağın çöküşü, feodalizmin sonu ve kapitalist toplumlardaki bunalım dönemi. Eski toplumsal-ekonomik yapı, yerini yenisine bırakırken yokolan toplumsal yapının üyelerinde irrasyonalizme karşı bir ilgi yoğunlaşması oluyor. Sermayenin dünyasındaki bugünkü irrasyonalizmin patlaması da, kapitalist toplumsal ilişkilerin tarihsel perspektiften yoksun olduğunu gören burjuva toplum üyelerinin içinde yaşadıkları bunalımcı gerçeklikten, hayaller dünyasına kaçmak istemeleriyle açıklanıyor.

Tüm tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de dinsel-mistik akımlar, emekçilerin bilinçlerini karartmak, onları masallar, hayaller âlemine sürüklemek, pasifize etmek, doğaüstü, tanrısal güçler karşısında sindirmek, uysallaştırmak istiyor. Çağdaş mistisizmin üstlendiği bu gerici rolü teşhir etmek, akla, bilime, aklın ve bilimin aydınlığına karşı çok geniş bir cephede açılmış olan dinsel-mistik saldırıyı durdurmak, geri püskürtmek yalnız ilericilere değil, akla, bilime saygısı olan herkese düşen bir görev. □

“Erratum of the Errata”

1832 yılının, Londra’da yayınlanan “Nautical Almanac (Denizcilik Almanagi)”nda, Taylor’un 1792 yılında basılmış Logaritma cetvelinde bulunan 19 hataya ilişkin bir DÜZELTME yer aldı: “ERRATA, detected in Taylor’s Logarithms (Taylor logaritmalarında bulunan yanlışlara ilişkin YANLIŞ-DOĞRU CETVELİ)”.

Ama ne var ki bu düzeltmede de bir hata yapılmıştı ve 1883’ün Almanasında “DÜZELTMENİN DÜZELTMESİ” yayınlandı: “ERRATUM of the ERRATA of Taylor’s Logarithms (Taylor Logaritmalarına ilişkin YANLIŞ-DOĞRU CETVELİNDEKİ YANLIŞ)” Gelin görün ki bu düzeltmede de bir hata vardı ve 1836’nın Almanasında “DÜZELTMENİN DÜZELTMESİNİN DÜZELTMESİ”ni yayınlamak gerekti: “ERRATUM of the ERRATUM of the ERRATA....”

Biliyorsunuz, geçen ay size, fotoğraf baskısı açısından çok başarısız bir sayı verdik. Buna üzülenlerin başında, Barbara Dane’in 1967’de New York’da verdiği konserde çektiği güzelim fotoğrafı dergimizde çok kötü çıkan Güney Hoca vardı. Hata-mızı telafi etmek için Bizden Size’de Dane’in fotoğrafını yayınlayacağımızı kendisine söylediğimizde yukarıdaki gerçek öyküyü koşturup getiren de Güney Hoca oldu:

— Aman fotoğrafın altında bu öyküyü de yayınlayın ki, okuyucu Ocak sayısında da bir “ERRATUM of the ERRATA....” bulmaya şimdiden hazır olsun...

Evet, sevgili okuyucular; diliyoruz ki, geçen sayımızda, usta ellerce (Ahmet Bülent, Gürhan Uçkan, Güney Gönenç) çekilmiş fotoğraflarının iyi bir baskısını veremediğimiz Behice Boran ve Barbara Dane’in gerçek görüntülerini bu sayıda yansıtabilmiş olalım; yoksa Ocak sayımızda da “Erratum of the Errata...”

Söz “baskı hataları”ndan açılmışken yine geçen sayımızda, Dr. Ali Nesin’in yazısında Şekil 23’te “20” ve “21” rakamlarının düşmüş olduğunu; “Yöntem Üzerine Konuşma”nın da (45. sayfada belirtildiği gibi) 250. değil, 350. basım yıldönümünü kutladığımızı okuyucularımız mutlaka fark etmişlerdir.

Barbara Dane’nin gerçek görünümünü verebilmek...

Bunları da lütfen editörün hata hanesine yazın, diyeceğiz ama, dergimize ürünleriyle katkıda bulunanların ve okuyucularımızın, şu Bilim ve Sanatçılar da dört başı mamur bir dergi çıkarmayı beceremediler gitti, dediklerini duyar gibiyiz. Güney Hoca’nın bize getirdiği yukarıdaki gerçek öykü, modern bilgisayarların dayandığı ilkeleri bulan matematikçi-filozof-mucit “Charles Babbage ve Onun Hesap Makinaları”nı konu alan bir kitapta anlatılıyor ve sonra da “kissadan hisse” şu sonuca varılıyor: “Matematik tabloları mekanik olarak hazırlanıp basılmadığı sürece böylesi yanlışları gidermek imkansızdır.” Babbage bu noktadan kalkarak “bilgisayar”ı düşünüp bulmuş...

Bu “kissadan hisse”den de bir hisse biz çıkartarak kendimizi mazur göstermeyi düşünmüyoruz. En azından biz, binlerce rakamın ortada cirit attığı logaritma cetvellerini hazırlayıp basan bir dergi değiliz. Ama ne var ki, konu böylesi karmaşık tablolar olmasa bile, insan faktörünün var olduğu her noktada hata da olacaktır. Önemli olan o insansal hataları kabul edilebilir sınırları içinde tutabilmektedir. Aralık sayımızla birlikte arkamızda bir yıl daha bırakıp 8 yaşımıza girerken o insansal hataları en aza indirebilmenin mücadelesini sürdürmek niyet ve azmindeyiz. Gayret bizden, sabır sizden dostlar; sevgiyle dostlukla...

Foto: Gürhan Uçkan

Temmuz

Düşün, Sanat, Politika, Yorum Dergisi

Aydın, yazar ve sanatçılarımız SANSÜR’ü değerlendirdiler.

Aziz NESİN: *Sansür, sermaye sınıfının korunmasından başka bir şey değildir.*

Özdemir NUTKU: *Sansür, kendine güvensizliğin baskısıdır.*

Demirtaş CEYHUN: *Sansürlerin en korkuncu, içimizdeki sansür*

Emin ÇÖLAŞAN: *Cici çocuklar olalım diye sansür uyguluyorlar.*

Vecdi ALTAY, Sadun AREN ile görüştü.

● **Sosyalist-Marksist bir hareketin mutlaka halkın karşısına çıkartılması gerekir.**

Yılmaz ODABAŞI, Halit ÇELENK ile görüştü.

● **12 Mart, yarım kalmış bir 12 Eylül’dür.**

TEMmuz Avrupa’da... Avrupa gezisini Ü.Yasar IŞIKHAN yazdı.

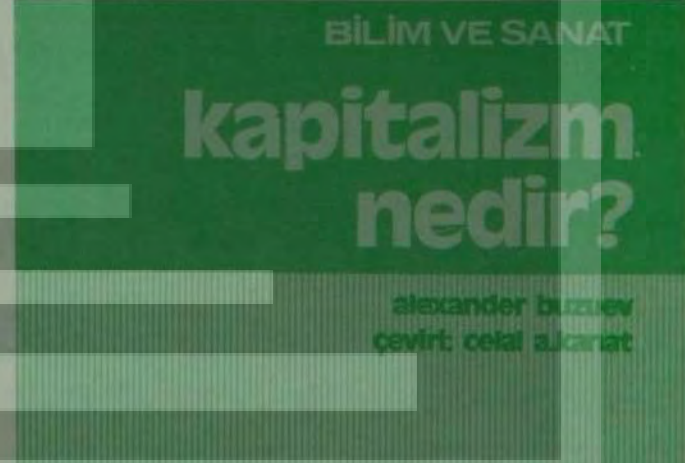
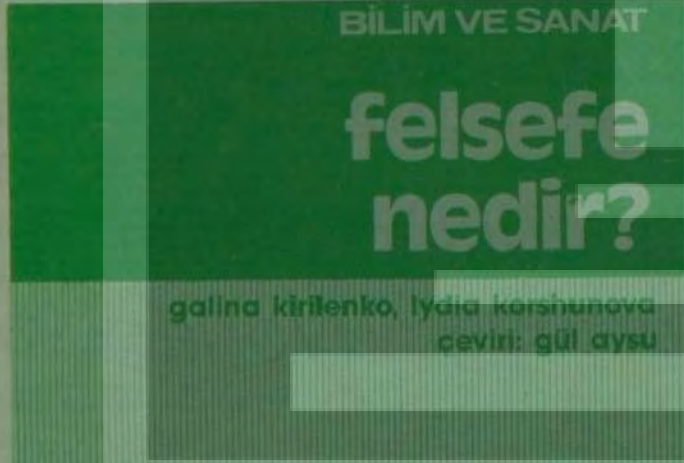
● **Oğuz MAKAL, Adnan ATALAY, Ataman TANGÖR, Turgut ALDEMİR, Adnan YÜCEL, Suat ENGÜLLÜ, İbrahim KARAOĞLU, İlker ALER, Mehmet TEVLİM, Rifat MUTLU.**

1988’de de sizlerle beraber, sizlerle güçlü.

Telefon : 19 24 14 - 13 61 50 Yazışma : P. K. 13 Konak - İZMİR
Büro : Fevzipaşa Bulvarı Ali Ulvi İshani No. 176/30 Basmane - İZMİR

BU KİTAPLARI ALDINIZ MI?

Felsefe Nedir? (ikinci basım)
Kapitalizm Nedir? (ikinci basım hazırlanıyor)
Yenilenme ve Kadro Politikası (ikinci basım)
Kim Korkar Matematikten (üçüncü basım)

TÜSTAV

Kitapların fiyatları sırasıyla 1575, 1575, 1050, 840 liradır.

Ederi kadar posta pulu göndererek yayınevinden isteyebilirsiniz.
Ödeme istekleriniz, 5000 lirayı aşan toplamlarda karşılanabilecektir.
Adresimiz, Asmalıçeşme sk. 14/2, Binbirdirek, İstanbul

**YAKINDA ÇIKACAK,
BEKLEYİN...**

Palmiro Togliatti,
Yaşamı
Savaşımı